



T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

SOMALİ DERVİŞLER İSLÂM
DİRENİŞİ (1895-1923)

ABDURRAHMAN SHEIKH OMAR HASSAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. AHMET TURAN YÜKSEL

KONYA – 2019



T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdurrahman Sheikh Omar Hassan
	Numarası	158110041011
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/İslam Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof.Dr.Ahmet Turan YÜKSEL
	Tezin Adı	Somali Dervişler İslâm Direnişi (1895-1923)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Somali Dervişler İslâm Direnişi (1895-1923) başlıklı bu çalışma 10/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof.Dr.	Ahmet Turan YÜKSEL	
2	Prof.Dr.	Nesimi YAZICI	
3	Dr. Öğ.Üyesi	Ali DADAN	



T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

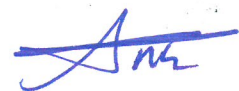


Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdurrahman Sheikh Omar Hassan		
	Numarası	158110041011		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / İslâm Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	YÜKS	
		Doktora		
Tezin Adı	Somali Dervişler İslâm Direniş(1895- 1923)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Abdurrahman Sheikh Omar
Hassan 
27-11-2019

özeti

Somali'nin tarihinde önemli bir dönüm noktası olan gelişme 19.yy.ın sonlarından itibaren Avrupalı sömürgecilerin Somali topraklarına saldırılarıdır. Bu saldırılar sonucunda 1884'te İngiltere Kuzey Somali'yi ele geçirdi. Arkasından 1887'de İtalyanlar Güney Somali'yi ele geçirdiler. Genel olarak baktığımızda sömürge direnişleri Somali'yi beş parçaya ayırdılar. Bunların ikisini İngiltere alırken, kalan üç kısmını ise Fransa, İtalya ve Etiyopya kendi aralarında paylaştılar. Somali halkı bu parçalanma ve sonrasında başlayan sömürgeleştirme çalışmalarına karşı savaştılar. Bu savaşta en önemli isim ve hareket Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ve onun liderliğindeki Dervişler İslam Direnişi olup, İngiltere'ye karşı uzun bir mücadele verilmiştir. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan liderliğinde 1899'dan 1921'e kadar, Dervişler İslam Direnişi ile İngiltere ordusu arasında yoğun savaş oldu. Savaşılan dönemde Dervişler de çok büyük hamleler düzenlediler.

Seyyid Muhammed Abdullah Hassan liderliğindeki Dervişler İslam Direnişi'ni konu alan çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi yanında Somaliye İslam'ın girişi ve Somali'de kurulan Emirlikler hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Somali'nin stratejik önemi, coğrafi durumu ve Avrupa sömürgeciliği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın hayatı, Dervişler İslam Direnişi'nin oluşum süreci ve İngiliz işgaline karşı yapılan savaşlar ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde de Dervişlerin gerçekleştirdiği manevralar, hareketin merkezi olan Taleh şehrinin elden çıkışı ve Dervişlerin yenilgisi üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

The attack so of European Colonista to Somali lands starting from the last years of 19th century are a major turning point in Somalia's history. As a result of these attacks, England has invaded Northern Somalia in 1884. After that, Italians have invaded Southern Somalia in 1887. The resistance against the attacks brought Somalia to split in fie regions. England had control over two of these regions, while France, Italy and Ethiopia shared the remaining three. People of Somalia put up a fight against this separation and the colonization process that followed after. The most important name and movement in this war is Seyyid Muhammad Abdullah Hassan and Dervishes Islamic Resistance which was led by him. They fought against for a long time. There was and intensive war from 1899 to 1921 between the British Army and Dervishes Islamic Resistance lead.

Seyyid Muhammad Abdullah Hassan. Dervishes had managed to organize fierce attacks during the war. This study is about Dervishes Islamic Resistance lead by Muhammad Abdullah Hassan and it consist of introduction and three sections. The topic, importance, purpose and method of the study were explained in the introduction along with information on the coming of Somalia and the Emirates formed in Somalia.

The first section is about the strategic importance of Somalia, geographical situation and European colonization .The second section is about Seyyit Muhammad Abdullah Hassan's life, the formation precess of Dervishes Islamic Resistance and the wars waged on the English invasion. The third section is about the maneuvers carried outby Dervishes, the fall of the central city of the movement, Taleh and the fall of Dervishes.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu.....	1
2. Somali'ye İslam'ın Girişi	1
2.1. İslam'ın Somali'de Yayılma Şekli ve Zamanı	3
2.2.Somali'de Kurulan Emirlikler (EK 15)	10
2.2.1. Ofat Emirliği.....	10
2.2.2. Adal Emirliği	11
2.2.3. Fatagar Emirliği.....	12
2.2.4. Davaro Emirliği	13
2.2.5. Bali Emirliği	13
2.2.6. Dara Emirliği	14
2.2.7. Şava (Shava) Emirliği.....	14
2.2.8. Hadya Emirliği	15
2.2.9. Şerha Emirliği.....	16
2.2.10. Ajuran Emirliği.....	17
BİRİNCİ BÖLÜM.....	19
SOMALİ'NİN STRATEJİK ÖNEMİ, COĞRAFİ DURUMU VE AVRUPA SÖMÜRGEÇİLİĞİ	19
1.1.Somali'nin Stratejik Önemi (EK 9).....	19
1.1.1. Osmanlı-Somali İlişkileri (EK 6, 7, 8, 13)	21
1.1.2. Kızıldeniz'in Batı Sahilinde Avrupalı Devletlerin Faaliyetleri (EK 10, 14).....	23
1.1.3. Zeyla'nın Vergi Geçmişi (EK 11)	24
1.1.4. Zeyla'nın Tekrar İstanbul'a Bağlanması (EK 12)	25
1.1.5. Osmanlı Devleti ile Korunma Anlaşması.....	26
1.1.6. Somali Ülkesinin Konumu (EK 16)	27
1.1.7. Somali Halkının Soy.....	28

1.2. Somali'nin Coğrafi Durumu	29
1.2.1. İklim.....	29
1.2.2. Yağış.....	30
1.2.3. Nehirler.....	30
1.3. Somali'de Avrupa Sömürgeciliği	31
1.3.1. İngiliz Sömürgeciliği	32
1.3.2. N.F.D. Somali (N.F.D.)	33
1.3.3. İtalyan Sömürgeciliği	35
1.3.4. Fransız Sömürgeciliği.....	36
1.3.5. Batı Somali (Ogadeniya)	37
1.3.6. Avrupa Sömürgeciliğinin Sonuçları (EK 17)	38
İKİNCİ BÖLÜM.....	40
ŞEYH MUHAMMED ABDULLAH HASSAN VE DERVİŞLER İSLAM DİRENİŞİ.....	40
2.1. Derviş Kelimesinin Anlamı ve Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın Hayatı (EK 1)	40
2.2. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın Eğitim Hayatı (EK 2)	42
2.3. Dervişler İslam Direnişinin Oluşumu (EK 5).....	48
2.3.1. Dervişlerin Manevi Hazırlığı.....	52
2.3.2. Dervişlerin Savaşa Hazırlanması.....	55
2.4. İngiliz İşgaline Karşı Dervişlerin En Bilinen Savaşları.....	58
2.4.1. 3 Mayıs 1901 Afbakayle (Kan Gölü) Savaşı.....	61
2.4.2. 13 Temmuz 1901 Fardhidin Savaşı	61
2.4.3. 19 Ekim 1902 Beerdhiga Savaşı.....	62
2.4.4. 17 Nisan 1903 Cagaarwayne Savaşı.....	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	64
DERVİŞLERİN MANEVRALARI VE DERVİŞLERİ ORTADAN KALDIRAN BÜYÜK KAMPANYA.....	64
3.1. Dervişlerin Manevraları (EK 4).....	64
3.2. İtalyan Sömürgeciliğine Karşı Dervişlerin Mücadelesi.....	65
3.3. İngiliz Komutan ile Seyyid Muhammed'in Mektuplaşması.....	67
3.4. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın İşgal Ajanlarına Mektubu.....	68
3.5. Somali Dervişler İslam Direnişi'nin İngilizler Tarafından Yıkılışı.....	73
3.5.1. Taleh Şehrinden Dervişlerin Çekilmesi(EK 3).....	74
3.5.2. Dervişlerin Yenilgisi.....	76
3.5.3. Seyyid Muhammed'in Ölümü ve Dervişlerin Durumu	78

SONUÇ	79
BİBLİYOGARAFYA	82
EKLER	87



KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	:Adı geçen makale
ABD	:Amerika Birleşik Direnişleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşı
BA	: Başbakanlık Arşivi
BBC	: British Broadcasting Corporation (İngiliz Radyo Televizyon Kurumu)
BM	: Birleşmiş milletler
BN	:Binü
Bsk.	: Baskı
ET.	: Erişim Tarihi
C.	: Cilt
d.	: Doğum tarihi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri.
M.	: Miladi
NFD	: Kuzey Doğu Bölgesi
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı
tr.	: Tarih
V.	:Vefat Tarihi
Y.	:Yı
TY.	: Tarih Yok
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Somali'nin tarihinde önemli bir dönüm noktası olan gelişme 19.yy.ın sonlarından itibaren Avrupalı sömürgecilerin Somali topraklarına saldırılardır. Bu saldırılar sonucunda 1884'te İngiltere Kuzey Somali'yi ele geçirdi. Arkasından 1887'de İtalyanlar Güney Somali'yi ele geçirdiler. Genel olarak baktığımızda sömürge direnişleri Somali'yi beş parçaya ayırdılar. Bunların ikisini İngiltere alırken, kalan üç kısmını ise Fransa, İtalya ve Etiyopya kendi aralarında paylaştılar. Somali halkı bu parçalanma ve sonrasında başlayan sömürgeleştirme çalışmalarına karşı savaştılar. Bu savaşta en önemli isim ve hareket Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ve onun liderliğindeki Dervişler İslam Direnişi olup, İngiltere'ye karşı uzun bir mücadele verilmiştir. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan liderliğinde 1899'dan 1921'e kadar, Dervişler İslam Direnişi ile İngiltere ordusu arasında yoğun savaş oldu. Savaşılan dönemde Dervişler de çok büyük hamleler düzenlediler.

Bu mücadele döneminde Dervişlerin büyük hamlesinin birisinde İngiltere ordusunun başkomutanı Cofil öldürülmüştür. Bunun neticesinde İngilizler o bölgelerden geri çekildiler, Dervişler de o bölgeleri ele geçirdiler. Bu dönemde Taleh hem Afrika ve hem de Somali'de ilk defa uçaklarla bombalanan şehir olmuştur. Bu süreçte Avrupalı sömürgeciler yanında Etiyopya'nın da dahil olmasıyla sömürgeci cephe daha da genişlemiştir. Bu durum Dervişlerin gücünü zayıflatan bir durum olmuştur. Dervişler ile sömürgeci güçler arasındaki mücadelede Taleh şehrinin düşmüş ve Dervişler mağlup olmuştur.

Seyyid Muhammed Abdullah Hassan liderliğindeki Dervişler İslam Direnişi'ni konu alan çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi yanında Somali'ye İslam'ın girişi ve Somali'de kurulan Emirlikler hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Somali'nin stratejik önemi, coğrafi durumu ve Avrupa sömürgeciliği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın hayatı, Dervişler İslam Direnişi'nin oluşum süreci ve İngiliz işgaline karşı yapılan savaşlar ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde de Dervişlerin gerçekleştirdiği manevralar, hareketin merkezi olan Taleh şehrinin elden çıkışı ve Dervişlerin yenilgisi üzerinde durulmuştur.

Burada çalışmamızın gerek plan ve gerekse kaynak aşamasında yardımlarını esirgemeyen, büyük bir sabırla sorularıma ve sorunlarıma cevap bulan kıymetli hocam Prof.

Dr. Ahmet Turan Yüksel'e teşekkür eder ve saygılarımı sunarım. Bu vesile ile beni doğumdan bugüne kadar yetiştirip ve emeklerini hiçbir zaman ödemeyeceğim anneme ve babama şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca bize bu eğitim fırsatını veren Türkiye Cumhuriyeti ve misafirperver halkına teşekkürü bir borç bilirim.

Abdurahman Sheikh Omar Hassan

Konya - 2019



GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Metodu

Tezimizin konusu Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ve liderliğinde oluşan Dervişler İslam Direnişi'nin yirmi beş yıl süren topraklarını koruma mücadelesi ve Somali halkının sömürgeye karşı durması için sarf edilen büyük çabalardır. Zira 1889'da Somali'de Dervişler İslam Direnişi'nin liderliğinde sömürgeciliğe karşı büyük bir direniş başladı. İmam Muhammed birçok İslâm ülkesine seyahatler yaptı ve bu seyahatleri esnasında özellikle Sudan'da görüştüğü büyük mücahit Muhammed Mehdi'den büyük oranda etkilendiği görülmektedir.

Çalışmamızın amacı 1890'lı yıllarda Somali'nin sömürgeleştirilmesine karşı halkı bir araya getiren ve bu direnişin lideri olan Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın¹ hayatını ve mücadelesini ortaya koymaktır. Zira bu konu bir takım çalışmalarda kısaca temas edilmiş ve detaylı bir şekilde incelenmemiştir. Hâlbuki sömürgeciler tarafından çeşitli sebeplerinden dolayı dünyanın en büyük güçler tarafından savaş alanına dönüşen Somali'de Dervişler İslam Direnişi ortaya çıkıp sömürgeci güçlerle savaştı². Çalışmamızda Somali'de Dervişler İslam Direniş ile ilgili yazılmış olan Kitap, Makale ve akademik çalışmalar yanında konuyla ilgili birçok İnternet Sitesinden de yararlanılmıştır. Kaynaklar ve araştırmalarda konuyla ilgili bilgiler değerlendirilerek, konu ile ilgili en doğru tespitler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Somali'ye İslam'ın Girişi

Somali'de İslam'ın yayılması Arap Yarımadasının güneyinden göç eden gerek tüccar gerekse düşmanlarından kaçanlar tarafından gerçekleşmiştir. Somali'ye göç eden Müslümanlar yerel halkla evlilikler yapmışlardır. Arap Yarımadası ile Somali arasındaki ilişkiler eski olup İslam'dan yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Arap Yarımadası ve Aden Körfezi'ni kapsayan ticaret imparatorluğunun önemli bir parçasını Somali oluşturmaktaydı. Bu ticari hayata Somali uzun zamanlardan beri ünlü olduğu;

¹. Muhammed Ferit Seyid Hajaj, *Safahât an tarihi's-Sûmâl*, Daru'l-Maarif, kahire, 1983, s. 7

² Arap Fakih, *Futûhu'l-Habaşa (Tuhfatu'z-zeman)*, Kahire, 1974, s.1.

süt, buhur, fildişi ürünleriyle katkıda bulunmuştur. Fars ve Yunan uygarlıkları ile Somali arasındaki ticari bağları Arap tüccar kurmuştur³. Daha sonra İslam dini ortaya çıktıktan sonra bu göçleri durdurmamıştır. Nitekim İslam dini mensuplarına rızıkları peşinde çaba göstermelerini emretmiştir. Bu şekilde İslam Afrika'nın doğu sahillerinde görünmeye başlamış ve tacirlerin yerli halkla iç içe geçişinin yanı sıra İslam'ın halk arasındaki kabulü artmıştır. Emevi ve Abbasi Devletleri gelişim ve uygarlık seviyesi artınca halife ve zenginlerin eğlence araçlarına talebi artmıştır. Ticaret merkezleri gelişmiş ve Arap tacirleri pazarlara daha fazla ilgi göstermiştir. Daha sonra İslami Devleti farklı zengin ve soylu aileler tarafından yönetilen birçok Devleti bölününce bu ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ticari hareket daha da büyümüştür.⁴

Diğer yandan İslam Devleti gerçekleşen ihtilallerin hepsi yenilenin kaçıyla sonuçlanmıştır. Böylece yöneten ailelere esir düşmemek için yenilen kaçmayı tercih etmiştir. Nitekim Hz.Ali taraftarları, Emevilerin kendilerine karşı yaptığı katliamlar sonucu Afrika'nın doğu sahilindeki Mogadişu şehrine yerleşmişlerdir. Bu şehir büyüyerek Afrika'nın doğu sahilinde egemen bir konuma gelmiştir. İslami direniş, kaçanları yakalamak için çaba göstermiş bu yüzden gelişmiş ticaret merkezi olan Danakile (Dahlak)'ı ele geçirmiştir. Arapların şiiirlerinde yer alan Danakile ticari filoya sahiptir. Ayrıca Danakile, halifelerin sürgün ettiği kişilerin yeri haline gelmiştir.⁵

Göçmenlerin yaşadığı Mogadişu şehrini öğrendikten sonra önemli ve tarihi şehirlerden biri olan Zeyla'yı da bilmek gerekecektir. Zeyla bugün istikrarlı gelişen ve ikamete edilebilecek bir yerdir. Coğrafi olarak Zeyla, dil şeklinde denize uzanan bir bölge olarak üç tarafını deniz çevrelemektedir. Aynı zamanda karayla bağlantılı olan bu bölgenin yakınlarında Harar yaylalarından başlayan denize dökülen bir nehir bulunmaktadır. Somali'ye gelen tacirler kahve, meyve, ahşap, sakız, baharat ürünlerini başka bölgelere gemilerle gönderirlerdi. Tacirler, baharatı Hindistan'dan, mücevheratı Seylan'dan, karanfil ile sandal ahşabını Hindistan, biberi Malabar'dan, bakırı Kelban'dan, misk Sind ve ham ipeği de Çin'den getirilirdi. Somali'den sakız, buhur ve fildişi ürünleri karşılığında Avrupa'dan kumaş ve Filistin'den da ipek getirilirdi. Zeyla

³ Ahmed Abdullah Rîrâş, *Keşfu's-Sudûl an Tarihi's-Sûmâl ve Memâlikihimi's-Seb'a*, Mogadişu, 1974, s. 224 -226.

⁴ Muhammed Ferit Seyit Hajaj, s. 7.

⁵ Ahmed Abdullah Rîrâş, s. 22.

bölgesinde Müslümanlar ile diğerleri arasındaki işleri düzenleyen, güvenlik işlerini üstlenen, vergi toplayan bir memur bulunurdu. Bu memur ticaretin “Baş Denetleyicisi” olarak bilinirdi. Etkin ticarete sahip olan bu bölgede yaşayanlar gemiler, silah ve adamlara sahip olmuşlardır.⁶

2.1. İslam’ın Somali’de Yayılma Şekli ve Zamanı

Somali’de İslam’ın yayılmasıyla ilgili tarihçilerin görüşleri farklı şekillerde tezahür etmektedir. Ancak tarihçiler İslam’ın fetihlerle değil tüccar ve hatipler tarafından yapılan davet, barış ve ikna yollarıyla yayıldığı konusunda hem fikirdir. Ancak İslam’ın bu bölgeye ulaştığı tarih konusunda tarihçiler tek görüşe sahip değildir. Bu da tarihi belgelerin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bu konuyla ilgili birçok görüş bulunmakla birlikte burada üç önemli görüş incelenecektir:⁷

Birinci Görüş: Bu görüş taraftarlarına göre İslam’ın Somali’de yayılması Hz.Peygamber’in peygamberliğinden beş yıl sonra yani M.615’de gerçekleşmiştir. Kureyş eziyetinden kaçan sahabe, günümüzde Aden Körfezinde ve Somali’nin kuzey kıyısında bulunan Zeyla şehrine yerleşmişlerdir. Kureyş eziyetinden kurtulmak için Kızıl Denizi geçen sahabe bu bölgelerde İslam’ı yaymaya başlamışlardır. Ancak muhacirlerin Zeyla’daki yerleşmelerinin uzun bir süre devam etmediği düşünülmektedir.

Bu durum muhacirlerin Zeyla’da kısa bir dönem kaldıklarını ve İslam düşüncesinin daha sonra devam ettiğini göstermektedir. Nitekim muhacirlerin ilk amacı yolculuklarına devam ederek Habeş’e ulaşmak idi. Habeş bölgesi Arap Yarımadası, Eritre ve sahil bölgeleriyle eskiden biri ilişki halindeydi. Belirtilmesi gereken hususlardan biri de Araplar, Afrika Boynuzu bölgesinin hepsini Habeş olarak adlandırırlardı. Dolayısıyla muhacirler vesilesiyle bölge halkının birçoğunun İslam’a girmesi kesinleşmişti. Mescitlerin yayılması ve yeni dinin kutsal törenlerinin yapılmasıyla birlikte ortaya çıkan âlim ve hatipler sayesinde bölge halkı İslam dininin usullerine bağlı olarak söz ve eylemlerini İslam dinine göre şekillendirmişlerdir. İslam dinini kabul edenler tüm bölgede İslam’ı yaymaya başlamışlardır. Bölge halkının

⁶ Taha Abul’- Ala Muhammed, *Cuğrafiyetu’l-âlemi’l-arabî*, mektebetu’l-Eskandariye el-Mısriyye,3. bsk, Kahire, 1985, s. 15.

⁷ Adam Şeyh Said El-Berdalî, *el-Manâratu’l-Hâdiyye İlâ Tarih İmâratu Bârdere el-İslâmiye*, Daru’z-Zayla, Baydava, 2015,s.51.

İslam'ı yayması aslında zor görülen bir husus değildi, çünkü bölge bu dini kabul etmeye hazır bir durumdaydı.⁸ Bu aslında İslam dininin güven telkin etmesi ve öğretilerinin yüceliğinden kaynaklanmaktadır.

İkinci Görüş: Bu görüş taraftarlarına göre Mekke'nin fethiyle birlikte H.8.yılda Arap Yarımadası'nda İslam yayıldıktan sonra ve herkesin hoşgörülü olan bu dini kabul etmesinin ardından Hz.Peygamber, Hz. Ali liderliğinde sahabeden oluşan birkaç kişilik bir heyeti Yemen'e göndermişti. Hz. Ali liderliğinde gönderilen bu heyet Yemen'de İslam'ı yayarak Sana şehrine ulaşmıştır. Hz. Ali, büyük bir kabile olan Hamdan kabilesinin İslam'ı kabul müjdesini Hz. Peygamber'e yazmıştır. Hz. Peygamber bu haber üzerine Allaha şükür secdesini yapmıştır. Ardından aynı şekilde Yemen'e birçok heyet gönderilmişti. Bu noktada sabit olan hususlardan biri de Hz. Ali'nin Abyan'a ulaşması ve minberinde hutbe vermesidir.⁹

Birçok ilim adamına göre Ebu Musa el-Eşari dahil olmak üzere elliden fazla sahabe Hz. Ali misyonundan ayrılmış ve Aden Körfezi'nin karşısında olan Afrika sahiline geçmişlerdir. Ebu Musa el-Eşari, Yemenli bir sahibiydi. Zahir Riyad'ın Afrika'da İslam adlı eserine göre, Ebu Musa el-Eşari ve Ebu Berte yanındakilerle birlikte Yemen'den çıkarak Cafer Bin Abi Talip ile Habeş'te buluşmuşlardır.¹⁰ Sadik el-Baş, Habeş yolculuğu hakkında şunu ifade etmiştir: Ebu Musa el-Eşari ve yanındaki elli muhacir, Medine'ye gitmek üzere denizi geçmek için tekneye bindiler ancak karşılaştıkları olumsuz hava şartları teknelerini Habeş sahiline sürüklemiş ve oradaki muhacir kardeşleriyle buluşmuşlardır.¹¹

Deliller bu buluşmanın Zeyle bölgesinde gerçekleştiğini göstermektedir. Çünkü Yemen'den Afrika sahillerine yolculuk yapan yelkenli gemilerin normal istikrar noktası bu bölge olmaktadır. Yemen halkının İslam'ı kabul etmesinin Afrika'nın doğusunda İslam'ın yayılmasında önemli etkisi vardı. Zira Yemen sahilleri ile Afrika'nın doğu sahillerini ayıran herhangi bir engel yoktu. Ayrıca siyasi bir engel olmayınca İslam'ın ekonomik ve ticari ilişkilerle birlikte yayılması mümkün olmuş ve Somali halkının

⁸ Jâma Ömer İse, *Tarihu's-Sumâl fil'l- Usûril'- Vustâ ve'l- hadise*, 1965,Kahıra, s. 25- 27.

⁹ Mohmet Farid Assayid Hajaj, s.10.

¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetu'l- Maârif, c.1, 1b, Beyrüt, 1990, s.13.

¹¹ Jama Ömer İsa, *Taariikhii Daraawiishta iyo Sayid Mamaxed Cabdille Xasan, (1895 – 1920)*, Cibuti, 2005, s.11.

gönlünde yer bulmuştur. **Üçüncü Görüş:** Bu görüş savunanlara göre İslam dini Halife Abdülmelik b. Mervan döneminde H.65-85 /M.684-705 yılları arasında Somali'ye girmiştir. Abdülmelik b. Mervan, Doğu Afrika'ya heyetler göndererek İslam'a etmiştir. Gönderilen bu heyetler sayesinde Somali, Afrika'nın doğusunda İslam'ın bir kalesi haline gelmiştir.¹²

Hz.Peygamber'in Medine'ye hicretinden önce İslam'ın Somali'de Habeş'e hicret eden Müslümanlar sayesinde yayıldığını savunan tarihçilerin görüşü olan birinci görüş tercih edilen ve gerçeğe yakın olan görüştür. Bize göre Ömer Hac'ın, Dr. Zahir Riyad'ın Nahda adlı eserinden aldığı ve Somali Tarihi isimli kitabında belirttiği üzere Somali'nin çok eskiden İslam'ı kabul ettiğine dair en belirgin kanıt, Mogadişu'nun bazı mezarlıklarında bulunan Arapça yazılardır. Bu yazıların tarihleri İslam'ın ilk asrına ait olmakla birlikte 22 Cemaziyelevvel 101'de vefat eden Fatıma bint Abdussamet Yakup adında bir bayana ait olan mezarda "Bismillahirrahmanirrahim" yazılmaktadır.¹³

Diğeri de 5 Zilhicce 138 de vefat eden Hace bint Mukdam Muhammed'e ait olan kabirdir. Fatıma ve babası Abdussamet ve dedesi Yakup'un ortalama yaşları 40 senedir. Yakup'un Hicret'ten 10 sene önce doğduğu kesinleşecektir. Fatıma bint Abdussamet ile Hace bint Mukdam'ın ölümü arasındaki fark sadece 37 senedir. Belirtilmesi gereken hususlardan biri de Hace ve Mukdam isimleri günümüzde de Mogadişu'da yaygın olarak kullanılan isimlerdendir. Şüphe yok Somali'nin eski şehirlerinde gereken kazı yapıldığında İslam açısından değer taşıyan tarihi eserlerin bulunması mümkündür. Tüm kanıtlar, Hz.Peygamber'in Medine'ye yaptığı hicretten önce Somali'ye İslam'ın girdiğini göstermektedir.¹⁴

Bu arada Somali'deki kurtuluş hareketleri çerçevesinde İslam'ın Somali'ye girişiyle ilgili olarak da şu hususlara dikkat çekilmiştir. Nitekim İslam'ın Somali'ye girişiyle kurtuluş hareketleri birbiriyle bağlantılıdır. Buradan hareketle İslam'ın Somali'ye girişi, Somali'de belli olan İslam düşüncesi ve prensipleri temeline dayalı Somali'nin Habeşler ve Avrupalılara karşı silahlı hareketinin başlaması anlamına gelmektedir. İslam kolay bir şekilde yayılabilecek bir ortamda ortaya çıkmıştır. Kuzey batıda Hristiyan Habeş, batıda da İslam'ı en azından hoş karşılamayan putperestlik

¹² Muhammed Abdulfatah el-Hindî, *Tarihu's-Sumâl*, Dar'ul-Fikri'l-Arabî, Beyrüt, 1996, s. 25- 27.

¹³ Jama Ömer İse, *Tarihu's-Sumâl fil'l- Usûril'- Vustâ ve'l- hadise*, s.25

¹⁴ Adam Said el-Berdalî, s. 55.

bulunduğu için Somali halkının İslam davet bayrağını Afrika Boynuzu bölgesinde taşıması bir zaruret olarak kendini göstermiştir. Dolayısıyla İslam'a çağırın Somaliler ile Habeşler arasında gerginliklerin söz konusu olması olağan bir durumdur. Ancak Habeşlilerle çatışmadan belli bir dönem geçmesi iki sebepten kaynaklanmaktadır. **Birincisi**, Habeş'te tahtı ele geçiren Yahudiler ile Hristiyanlar arasında M.925 -1255 tarihleri arasında kanlı çatışmanın yaşanmasıdır. **İkincisi** ise, Habeş'in siyasi örgütlenmesi ve güçlü merkezi bir yönetimleri yoktu. Habeş özel hâkimi olan beyliklerden oluştuğu için ve adalet, eşitlik, hürriyet, tevazu ve kolaylığa çağırın İslam karşısında yolsuzluk, zulüm içeren Habeşlilerin İslam akımına karşı çıkması imkânsızlaşmıştı.¹⁵

Burada Seyyid Muhammed Abdullah Hassan es-Seyyid el-Alevi Bin Tahir'in Rabita el-Alevi'ye H.1350 yılındaki sözlerini belirtmemiz gerekir: "İslamin kandili Somali karasında sönmez ancak ters rüzgâra karşı yağa ihtiyacı vardır...". Nafha el-Şatiye Min Diyar el-Hadramiye eserinde Ömer Ahmet Abi Bakır rivayet edilmiştir. Tüm bu faktörler daha öncesi görülmemiş bir şekilde İslam'ın yayılmasını sağlamış ve İslam direnişleri tarzında Habeş ile sürekli çatışma halinde olan Zeyla Emirlikleri kurulmuştur. Bu Emirlikler ise şunlardır:

1- Ofat Emirliği. 2- Adal Emirliği. 3- Fatagar Emirliği. 4 - Davaro Emirliği. 5- Bali Emirliği. 6- Dara Emirliği. 7 -Şava Emirliği. 8-Hadya Emirliği. 9-Şerha Emirliği. Bu Emirliklerin kuruluşu Arap hicretlerinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu olan yedi Emirlik birbirinden bağımsız olarak Somalili yöneticiler tarafından idare edilirdi. Zeyla bölgesinde liman bulunduğu için bölgeyi dış dünyaya bağlamış ve deniz ticaretinin merkezini oluşturmaktaydı.¹⁶

Yukarıda adı geçen emirliklerde önemli siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeler meydana gelmiştir. Zira bölge ilk kez geniş kapsamlı hürriyet, demokrasi ve adalet anlayışı üzerine kurulan İslam yönetimine tanıklık etmiştir. Zeyla limanı ile diğer Emirlikleri birbirine bağlayan kara yollarının güvenli hale getirilmesinin ardından Somali'de ticarete büyük gelişmeler gerçekleşmiştir. Böylece bölgede yaşanan gelişmeler sonucu uygarlık seviyesi yükselmiş ve İslam kültürü bölgede yerleşmiştir.

¹⁵ Yakut el-Hamavi, *Mucemü'l-Buldân*, Dâru ihyâ et-turâse el-arabî, Beyrut, 1955, s:173.

¹⁶ Garbaduubka isticmaarka, <https://www.bbc.com/somali> , Erişim tarihi.10 Haziran 2018.

Alman gezgini Final Rabil'in Habeş'e yaptığı yolculuklarıyla ilgili aktarımlarına göre Habeş'te güven gerektiren herhangi bir makam boşaldığı zaman Müslüman biri bu makama getirilirdi. Rabil'e göre bu durum Habeşlilerin yapamadığı ancak Müslümanların bir icraatı olan çocuklarına Kuranı Kerim öğretmelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁷

Yukarıda belirttiğimiz gelişmelerin bir sonucu olarak gelişmiş ekonomi ve yüksek düzeyli bir refah söz konusu olmuştur. Refah düzeyinin yüksek olması ve ticaretin gelişmesi sonucu Somaliler İslam daveti ve prensiplerinden uzaklaşarak kendi kişisel çıkarlarına önem vermeye başlamışlardır. Diğer yandan siyasi konumlarına önem vererek idareciler arasında nefret ortaya çıkararak Zeyla Emirlikleri arasındaki işbirliği zayıflamıştır. İbn Fazlullah el-Umeri, Mesalikü'l-Absar adlı eserinde H.752 yılında Mısır'ı ziyaret eden Abdullah el-Zeylai'den aktararak Zeyla Emirliklerinin zaafının kendi aralarında bulunan rekabetten kaynaklandığını belirtmektedir. Bu emirlikler kendi aralarında birleşmiş olsaydılar Habeş karşısında dayanabilirlerdi. Habeşler, Somalililerin Zeyla Emirliklerindeki siyasetin sebep olduğu zaafi değerlendirerek ve Yahudilere karşı zafer elde ettikten sonra kendi aralarında birleşerek Zeyla Emirliklerine saldırılar düzenlemişlerdir. Habeş'in rakibi olan Zeyla Emirlikleri aynı zamanda Habeş liderleri tarafından bir tehlike ve endişe kaynağı olarak değerlendirilmiş ve Hristiyanlık için bir tehlike olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle Zeyla Emirliklerine ayrı ayrı saldırılar gerçekleşmiş ve Zeyla'nın en büyük Emirliklerinden biri olan Ofat'a ilk saldırı düzenlenmiştir. Bu noktada Zeyla ve Habeş halklarının yaşadığı yerlerden bahsetmek gerekir. Nitekim bu yerlerin ele alınması yaşanan olaylara neden olan sebeplere açıklık geçirecektir. Diğer yandan halkların yaşadığı coğrafya onların doğasını etkiler ve psikolojilerini nasıl belirlediğini ortaya çıkarır. Diğer yandan coğrafya faktörü, İslam'ın bir din olarak yayılmasından Orta Çağ'a kadarki dönemde Zelallarla Habeşler arasındaki ilişkileri de etkilemiş olabilir.¹⁸

Zeyla ve Habeş bugün Afrika Boynuzu olarak bilinmekte ve Somali, Cibuti, Eritre ve Etiyopya'yı kapsamaktadır. Bu isimler Orta Çağ'da bilinmeyen isimlerdi. Arap ve Müslümanlar arasında Habeş olarak bilinen bu bölgenin adı Portekizler

¹⁷ Ahmed Abdullah Rîraş, s.131.

¹⁸ İbrahim Ali Turhan, *el-islâm fi'l-Memâliki'l-islâmiyyeti fi'l-Habeşa fi'l-Usûri'l-Vusta*, el-Mektabatu'l-Mısıryye, Kahire, 1986, s. 30.

tarafından “Abyssinia’ya çevrilmiştir. Zeyla bölgesinde Zeyla İslam Sultanlıkları kurulmuştur. Güney bölgesinde Mogadişu ve kuzey bölgesinde Beza Emirliği kurulmuştur. Orta Çağ’da yaşanan savaş ve işgal nedeniyle özellikle de Zeyla ile Habeş arasındaki savaşlar nedeniyle bu direnişler arasındaki sınır sabit değildi. Zeyla ve Habeş ile ilgili genel bir tasvir yapmak gerekirse bu bölge -Afrika Boynuzu- geniş ve yüksekliği 2000 metre olan çok yüksek tepelerden oluşmakta ve Afrika vadileri bölgeyi ikiye bölmektedir.¹⁹

Kuzey bölümü veya kuzey yaylaları, Nil nehri kapsamına girer ve bu bölümde Abtara, Beyaz Nil ve Mavi Nil nehirleri bulunmaktadır. Bu nehirler ile Sobat ve Omo nehirleri bu bölgeden geçer. Bu yaylalar Habeş krallığının ana kalesi olmuştur. Eski çağlarda bu bölgede Aksum Krallığı ve Orta Çağlarda Agaw ve Amharalar Krallıkları inşa kurulmuştur. Böylece bu yaylalar Habeş olarak bilinmiş ve halkın kökeni Sami milletinden olup az da olsa Hami milletinden karışmış olanlar da bulunmaktadır. Güney bölümü ise doğuya doğru uzanmaktadır. Bu nedenle doğu yaylası olarak da bilinmektedir. Afrika vadisinin doğu bölümünde yer almakta ve Habeş yaylasına nazaran daha az kayalıktır. Vadileri de Kuzey tarafında olan yayladaki vadilere nazaran daha az derindir.

Güneyden başlayarak kuzey doğuya ilerleyen Afrika Vadisi, Avaş (Awash) nehri üzerinden iki yaylayı birbirinden ayırmaktadır. Avaş nehri, Etiyopya’nın başkenti olan Addis Ababa’nın güneyinde bulunan Şava yaylasından geçmektedir. Bugün Koka olarak bilinen bir göl bulunmakta ve bunun kaynağını oluşturmaktadır. Bu nehir kuzeye doğru ilerleyerek ve Danakil ovalarını geçerek üçgen şeklinde kolları Doğu ve Batı yaylalarının kıyısını oluşturmaktadır. Nehrin kaynağı Kızıl Deniz olup Cibuti’nin batı sınırlarında bulunan göllere akmaktadır.²⁰

Kuzey ve güneyden Avaş nehri kıyısında Zeyla İslam Emirlikleri kurulmuştur. Zeyla Emirlikleri, güney yaylalarının derinine ve Avahdin’deki Somali kabileleri (Eskiden İngiliz Somalisi olarak bilinirdi) ile bağlantılı olan Coba ile Vabi Şibli nehirlerinin kaynağı olan bölgelerde kurulmuştur. H.7 /M.15.yy.da diğer Somali kabileleri de İslam’ı kabul etikten sonra tüm bölgeler Zeyla Emirlikleri kontrolüne

¹⁹ John Spencer Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, Oxford: Oxford University Press, London, 1952, s.138.

²⁰ Recep Muhammed Abdülhalim, *el-Urûbatu ve ’l-İslâm fi şarki İfrikiyye min Zuhûri ’l-İslâmi ve Kudûmu ’l-Burtugâliyyin*, Daru’n-Nahda el-Arabiyye, Kahire, 1985, s. 13-17.

girmiştir. M.16.yy.'da Habeş'e karşı İmam Ahmet Bin İbrahim el-Gazi hareketi başlamıştı. Dolayısıyla bugün Etiyopya'nın doğu yaylasında bulunan Harar, Arosi, Bali ve Ogaden bölgeleri Orta Çağda Zeyla İslam Emirliklerinin bir parçasıydı. Aynı şekilde Doğu yaylasında bulunan Osa, Yeru ve bugünkü Eritre'nin büyük bir bölümü de Zeyla emirliklerinin önemli parçasıydı. Özetle Afrika Vadisinin doğusu, Hristiyan Habeş ile Müslüman Zeylalıları birbirinden ayırmaktaydı. Afrika Vadisinin batı tarafında kalan bölge Habeş ve doğu kısmında kalan da Zeyla İslam Emirlikleridir.²¹

Ana kaynaklar bu bölge hakkında açık ifadelerde bulunmuşlardır. Kalkaşendi, Zeyla bölgesinin Yemen topraklarının karşısında olduğunu ve Kızıl Deniz'in üst kısmında ve Hint Okyanus'uyla bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Makrizi, Cebret (Ofat) ve Hadya bölgelerinin Zeyla'dan olduğunu belirtmiştir. Ceber, ülkenin doğusunda ve Hadya uzak batısında Addis Ababa'nın güneyinde yer almaktadır. Böylece Kalkaşendi, Zeyla bölgesinin yerini tespit etmiş ve Makrizi de batıdan en uzak sınırını belirtmiştir. Zeyla halkı Hami ve Arap kökenliydi. Hami kökenliler Somali, Cala, el-Afar veya Danakil olarak bilinmektedir. El-Afar, Avaş nehrinin kuzeyinde yer almaktadır. Somali ve Cala kabileleri bu nehrin güneyine yerleşmektedirler. Dolayısıyla Doğu yaylası Somali yaylası ve Batı yaylası da Etiyopya yaylası olarak adlandırılabilir.

Zeylalılar veya Somaliler çevrelerinde bulunan diğer halklardan dil, din ve gelenek açılarından farklılaşmaktadırlar. Somalilerin hepsi İslam inancını benimseyenler olup tek soy ve tarihten gelmektedirler. Somaliler kendi aralarında farklılık göstermekle birlikte gerek Habeş karasında gerekse Zenc (Kenya ve ötesi) karasındaki diğer halklardan farklı özelliklere sahiplerdir. Somali'de Somali kabileleri, Afar (Danakil), Cala ve Arap grupları da bulunmaktadır. Her kabilenin aslı, dili, lehçesi bulunmakla birlikte bunları bir araya İslam ve Arap kültürü getirmektedir. Zeyla Emirlikleri arasında genellikle işbirliği yoktur ve ayrı yöneticiler tarafından idare edilmiştir. Burada bu emirlikler veya sultanlıklar hakkında bilgi vermek konumuz açısından yararlı olacaktır.

²¹ Recep Muhammed Abdülhalim, s.17.

2.2.Somali'de Kurulan Emirlikler (EK 15)

2.2.1. Ofat Emirliği

Ofat Emirliği adını Ofat şehrinden almaktadır. Bu şehir aynı zamanda Cebret veya Cebre olarak bilinmektedir. Söz konusu olan bu şehir Afrika Boynuzu bölgesinin en büyük şehirlerinden biridir. Ofat şehri Zeyla'dan 20 etap uzaklıktadır. Ofat Emirliği Zeyla emirliklerinin en geniş yüzölçümlü olanıydı. Uzunluğu yürüme mesafesiyle on beş gün ve genişliği yirmi gündür. Bu emirlik bugünkü Cibuti, Eritre'nin güney kesimi, Danakile ovalarının ve güneye doğru Avaş nehrinin doğu tarafını da kapsamıştır. Diğer yandan Harar ve Acadeyin bölgeleri (Batı Somali) Somali yaylaları dâhil olmak üzere doğuya yönelik Zeyla ve Berbere limanlarıyla birlikte üzere Somali kuzeyinin büyük bölümü kapsamıştır. Bu bölge, 8 ile 15 kuzey tropik enlem hatları ile 40, 46 doğu hatları arasına koyulabilir.²²

Kızıldeniz'in güney batı tarafındaki Yemen sahilleri karşısındaki kapısı Ofat tarafını kontrol etmekteydi. Ofat Emirliği, Mısır'a yakın olmakla birlikte azımsanmayacak bir askeri güce sahip olarak 15,000 atlı savaşçısı bulunmaktaydı. Piyade güçleri ise 20,000'den daha fazlaydı. Diğer yandan Ofat, gelişmiş köyler ve Beklizere, Kelçora, Simk, Şava, Adal, Cebe, Lao, Zeyla, Antokiya, Bazmeli, Cend Bile, Abuna gibi şehirlerle bağlantısı vardı. Ofat'ta Kub ve Debir akarsularının yanı sıra Avaş nehri bulunmaktaydı²³. Avaş nehri vadisinin büyük bir bölümünün bu bölgede bulunması ve Somali yaylasının da büyük bir bölümüne sahip olması, tarımın gelişmesine yardımcı olmuştur. Bölgede halkın ihtiyaçlarını karşılayacak tarım ürünleri yetiştirilirdi. Diğer yandan Mısır, Şam ve Irak'ta bilinmeyen meyveler de bu bölgede yetiştirilir; koyun, inek, at, katır ve eşek gibi hayvanlar da büyük sayılarla yetiştirilmiştir. Bu bölgede ürünlerin bol bir şekilde üretilmesi nedeniyle fiyatlar da düşüktü. Örneğin buğdayın kilosu bir dirhemdi. Diğer yandan sahili bulunduğu için bölgeye ürün girmeye başlamıştır²⁴. Böylece ekonomik açıdan önemli gelişmeler yaşayan Ofat Emirliği diğer Zeyla Sultanlıklarını birbirine bağlayan konumu ve Mısır

²² Arap Fakih, s. 23 - 50.

²³ Ahmet Berhat Mah, *Vesâik ani's-Sûmâl ve'l-Habeşe ve Eriterye*, Şirketu't-Tupcî, 2.B, Kahire, 1981, s. 59

²⁴ El-Ömeri, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emşâr*, 2 cilt, Lübnan, 2010, s. 481.

ile Hicaz ve Yemen'e yakın oluşu Habeş'e karşı direnişte öncülük yapmasını sağlamıştır.

2.2.2. Adal Emirliği

Adal, H.802/M.1402 yılında Ofat Emirliği kapsamındaydı ve Adil Umara olarak bilinirdi. Ancak Ofat Emirliği yıkıldıktan sonra Ofat'ı yöneten aile tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Ofat yerine geçen Adal Emirliği ekonomi, asker ve sahip olduğu yüzölçümü açısından Ofat'tan daha zayıftı. Adal Emirliği Zeyla limanı ile Harar arasındaki bölge ve güneyden bugün Kuzey Somali olarak bilinen bölge ve Acadin bölgesini kapsamaktaydı. Adal Emirliği Avaş nehrinin kuzeyinde bulunan ve h\m.805.1402 yılında Habeş tarafından yenilgiye uğrayan ve Sultanı öldürülen Ofat'ın kontrolünde olan Avaş nehri kuzeyindeki bölgeler Adal'in kontrolünde olmayıp Habeş kontrolüne geçmiştir. Bu bölgeyi, 8 ile 12 kuzey enlem hatları ile 43, 48 doğu hatları arasına koyulabilir.²⁵

İfade edilmesi gereken önemli bir husus da bugün Harar ile Avaş nehrinin güneyi arasındaki bölge ve Cibuti'nin batısı Eza Adal olarak bilinmektedir. Bu bölge, İsa kabilelerine döndüğü bilinmesine karşın yukarıda belirttiğimiz Adal Emirliğinin merkezini oluşturmaktadır. Adal Emirliği, bugünkü Cibuti'ye yakın olan Tacura Körfezi'ndeki Adal Limanından adını almaktadır. Adal Emirliğinin başkenti h\m.927.1521 tarihine kadar Dekkar olmuştur. Sultan Ebu Bekir bin Muhammed döneminde başkent Harar şehri olmuştur. Dekkar ve Harar'ın yanı sıra Adal Emirliği Zife, Kadad, Vezaka, Hobt, Şemencud, Vesim şehirlerini kapsamaktaydı.²⁶ Diğer yandan Adal'da Şih nehri bulunmaktaydı. Sadettin ve İmam Ahmed b. İbrahim el-Gazi neslinden gelen Ömer b. Muhammed döneminde Adal Emirliği genişleyerek Zeyla'nın tüm Sultanlıklarını ve Hristiyan Habeş bölgelerinin birçoğunu yönetimi altına almıştır. Ancak Adal'ın yayılması uzun sürmeyerek Habeş ve Portekizler tarafından H.949/M.1543 yılında yenilgiye uğramış ve hâkim olduğu bölge Harar, Zeyla ve Somali sahilleri ile sınırlandırılmıştır.

²⁵ Fetih Gaysî, *el-İslâm ve'l-Habeşe Abra't-Tarih*, Maktabatü'n-Nahda'l-Mısıriye, Kahire, 1969, s. 8 – 18.

²⁶ Thomas Schlüter, *Geological Atlas of Africa*, 2005, Nairobi, p. 22.

2.2.3. Fatagar Emirliği

Fatagar Emirliği Avaş nehrinin orta kısmında yer almaktaydı. Bu yüzden üç önemli Emirlik olan Ofat, Amhara ve Şava (Shao)'yı birbirinden ayırmaktaydı. Güneyden ise Fatagar'ın neredeyse tüm İslam Emirlikleriyle sınırı bulunmaktaydı. Doğudan Adal ve Harar Sultanlıklarıyla sınırı bulunmaktaydı. Batıdan ise Hadya ve Şarha, güney doğudan Davaro ve güney batıdan da Bali Emirliği ile sınırı bulunmaktaydı²⁷.

Fatagar Emirliği, Habeş Krallığı için büyük bir önem taşımaktaydı. Zira İslam Emirlikleri merkezinde bulunmaktaydı. Bu nedenle Habeş krallığı Fatagar'a odaklanmaya başlamıştı. Diğer yandan Fatagar, İmam Ahmed b. İbrahim el-Gazi'nin ikamet ettiği memleketti. Tüm bu nedenlerden dolayı Habeş Krallığı tarafından saldırıya uğramış ve buradan da Şava ve Fatagar'ın güneyinde bulunan Amhara ve batı ile kuzeyinde bulunan Emirlikleri saldırmaya başlamıştır. Bu Emirlik hakkında sadece Arap Fakih bilgi vermiş ve bu bölgede ünlü Şembekori Savaşı gerçekleşmiştir. Bu savaşta Zeyla Müslümanları ilk defa Habeş Hristiyanlarına karşı H.935/M.1929 tarihinde zafer kazanmışlardır²⁸.

Fatagar Emirliği, el-Ömeri tarafından zikredilen Arabini Emirliği olabilir. el-Ömeri Arabini Emirliğinin Hadya ile Davar arasında yer aldığını belirtmektedir. Onun tarafından yapılan betimleme ancak Fatagar'a uymaktadır. Bu doğru ise Arabini ve Fatagar tek bir Sultanlıktı veya Ofat'ın yerin geçen Adal Emirliği gibi Fatagar, tarihi nedenlerden dolayı sona eren Arabini'nin yerine geçmiştir. Fatagar Emirliği çok güçlü bir Sultanlıktı ve atlı savaşçı sayıları en az 20,000 kadardı ve piyadeleri bundan daha fazlaydı. Fatagar'ın Aca, Can Zelk, Mesin, Badiki, Vade Meşk, el-Razir, Zerkala, Endotine, Brara ve Şamberkra şehri gibi birçok şehri bulunmaktaydı²⁹ Belirtmek gerekir ki Vebil Şibli nehri bu Emirliğin güneyinde bulunarak Bali Emirliği Fatagar'ı ayırmaktaydı. Arap Fakih'in belirttiği üzere Fatagar Emirliği topraklarında Mecva, Samrama, Doham, Acam Ci ve Secva gibi birçok akarsu bulunmaktaydı. Bu nehir

²⁷ Recep Abdülhalim, s. 20.

²⁸ Muhammed El-Mutasım Seyyid, *Duvel İslâmiyye fi şarki ifrikiyyâ Harar ve's-Sûmâl*, Kahire 1964, s.

32.

²⁹ El-Ömeri, c2, s. 482.

Fatagar memleketi için doğal bariyerler oluşturduğundan dış güçlere karşı direniş fırsatı sağlamıştır³⁰

2.2.4. Davaro Emirliği

Davaro Emirliği, Ofat'ın güneyi ve Fatagar Emirliğinin güney doğusunda yer almaktaydı. Bu Emirliğin yüzölçümü diğerlerine nazaran küçük olmasına karşın yaşam koşulları yukarıda belirtilen İslam Sultanlıklarına benzemektedir. Arap Fakih emirliğin uzunluğunu 15 ve enini de 2 günlük³¹ yürüyüş mesafesi şeklinde belirtmiştir.³² Ofat Emirliğinin sahip olduğu askeri güç kadar atlı ve piyade savaşçılarına sahipti. Diğer yandan Davaro Emirliği Medine, Nibariye, Kâhil Beri, Zemit, Zehrak, Evlade, Bab Sura, Del, Mide, Andiro, Zeri, Ceravirari, Zegba, Arkuva, Vacit, Ten, Edel ve Mabrak gibi birçok şehre sahipti. Bu Emirlikten Vebi Şebli nehrinin bazı kolları geçmekteydi ve bunlar Bur, Bus ve Zemit nehirleri olarak bilinmekteydi.

2.2.5. Bali Emirliği

Daha önce belirtildiği gibi bu Emirlik Fatagar'ın güney batısında yer almakta ve iki Emirliği birbirinden Vebi Şebli nehri ayırmaktaydı. Bali Emirliği toprakları içerisinde. Somali'nin güneyine doğru ilerleyen ve Hint Okyanusuna akan Coba nehrinin kolları bulunmaktaydı. Venbat nehrinin büyük bir nehir olduğu belirtilmiştir. Bu akarsu günümüzde Weyibo olarak adlandırılmıştı. Böylece Bali Emirliği, Vebi Şebli nehri ile Coba ve kolları arasında geniş bir araziye sahipti.³³

Somali tarihçileri bu Emirliğin yüzölçümünün uzunluğunu 20 gün ve enini 6 gün yürüyüş mesafesi olarak belirtmişlerdir. Bu Emirliğin sahip olduğu yeşil arazilerine ve birçok tarım ürününü yetiştirdiğine değinmişlerdir. Bu nedenle nüfus ve asker sayısının fazla olduğu görülür. Bali'nin 18.000 atlı askeri ve bu sayıdan daha fazla piyadesi bulunmaktaydı. Bugün Bali bölgesi olarak bilinen bu Sultanlık birçok şehriyle

³⁰ Es-seyyit Recep Herrâz, *İfrikiyyetu 'ş-Şarkıyye ve 'l-İsti'mâr el-Orobî*, Daru'n-Nahda Al-Arabiye, Kahire, 1987, s. 4-5

³¹ Bir günlük yürüme mesafesi otuz km olarak kabul edillir.

³² Arap Fakih, s. 47.

³³ Thomas Schlüter, *The Atlas Africa*. p. 227.

ünlüydü. Başkent Bali'nin yanı sıra Miza, Vekakime, Vezle, Malu, Akra, Edel Celat, Del ve Cidde şehirlerine sahipti. En uzak şehri Vebi Şebli nehrinin batısında bulunarak 6 gün yürüyüş mesafesindeydi.³⁴

2.2.6. Dara Emirliği

Bu Sultanlık Bali'nin güneyinde bulunmaktaydı. Günümüzde Borana olarak bilinen bölgenin bir parçası veya Bali bölgesinin batısında bulunan Darar şehri olarak da bilinirdi. el-Ömeri ve diğerleri bu şehir hakkında fazla bilgi vermemişlerdir. Ancak el-Ömeri bu Emirliğin küçük olduğunu belirterek uzunluğunun ve eninin yürüme mesafesiyle 3 gün olduğunu belirtmiştir. Diğer Zeyla Sultanlıklarından yüzölçümü açısından küçük olan bu Emirliğin 2.000 atlı ve 2.000 piyade askerine sahip olduğunu ifade etmiştir. Yaşam tarzı açısından diğer Zeyla Sultanlıklarından farklı değildi. Ancak hem konumunun ve hem de Müslümanların yoğun olduğu bölgelerden uzak olması nedeniyle diğerlerine göre biraz zayıftı.³⁵

2.2.7. Şava (Shava) Emirliği

Şava Emirliği Avaş nehrinin ve bölgede bulunan göllerin batısındadır. Şava Emirliği Hadya ve Şerha Emirlikleri ile aynı bölgededir. Bu Emirlikler Habeş Yaylasının güneyinde ve Afrika Vadisinin batısında yer almaktaydı. Bu Vadi Şava, Hadya ve Şerha Emirliklerini diğer Zeyla İslam Emirliklerinden ayırmaktaydı. H.283/M.896 yılında kurulan Şava Emirliği Afrika Boynuzunda kurulan en eski İslam Emirliğidir. H.684/M.1285 yılında Ofat Emirliği tarafından sonra erdirilmiş ve Şava Ofat'ın hâkimiyet bölgesi içerisinde kalmıştır.³⁶

Şava Emirliği, 7,10 kuzey tropik enlem hatları ile 38, 41 doğu hatları arasındadır. Bugün Şava Emirliğinin konumu, Adisi Akbaba'nın bulunduğu Tulama bölgesindedir. Şava yaylalarının batısında 669/1270 yılından itibaren Habeş'i yöneten Süleymaniye ailesinin yaşadığı bilinmektedir. Böylece doğuda İslam Şava Emirliği ve batıda Hristiyan Süleymaniye Şava Krallığı kurulmuştur. Batıdan Şava Hristiyan

³⁴ El-Ömeri, c.2, s.483.

³⁵ El-Ömeri, c.2, s. 482.

³⁶ Arap Fakih, s. 24-26.

krallığının bulunması doğudaki Şava İslam Emirliğinin zayıflığına yol açmıştır. Böylece Ofat Sultanı, Şava'yı kendi Emirliği içine alarak sonlandırmıştı. 669/1270 tarihinde Ofat ile Süleymaniye ailesi tarafından yönetilen Habeş yaylası arasında doğrudan sürtüşmeler yaşanmıştır. Böylece Habeş yaylasında Amhara Emirliği inşa edilmiştir. Bu arada Amhara Emirliği ile ilgili yeterince bilgi bulunmamaktadır. Ancak İtalyan oryantalist Cerulli tarafından 1926 yılında bulunan bir belge Amhara'nın son elli yılı hakkında bilgi vermektedir.³⁷

Bu belge, bölgedeki emirlikler arasındaki çatışmayı ve bu çatışma sebebiyle Ofat Emirliğinin bölgedeki emirlikleri işgal ettiğini göstermektedir. Somalili tarihçi el-Ömeri Somali Tarihi isimli kitabında Şava adını Ofat Emirliğinde bir bölge olarak zikretmiştir. Arap Fakih de Avaş nehrinin kaynağının bulunduğu And ve Kaptın, Kral kilisesinin bulunduğu Dar Dini, Nac Seced, Abart, ünlü bir kilisesi olan Debra Liyanus ve Enkober şehirlerine sahip olduğunu belirtmektedir. Süleymaniye ailesi tarafından yönetilen Habeş, Ofat'ı 805/1403 yılında yendikten Şava, Zeyla İslam Emirliklerine karşı mücadelede önemli kalelerden biri haline gelmiştir. 19.yy.da Adis Ababa olarak adlandırılan başkent bu bölgeye taşınmıştır.³⁸

2.2.8. Hadya Emirliği

Hayda Emirliği, Şava bölgesinin güneyinde ve Kembata bölgesinin de kuzeyinde ve bugün Zway olarak bilinen ve Arap Fakih tarafından Zevay Nehri olarak adlandırılan gölün batısında yer almaktaydı. Hayda Emirliğinin yüzölçümünün uzunluğu 8 ve eni 9 günlük yürüyüş mesafesi olarak tespit edilmiştir. Böylece Zeyla Emirliklerinin büyüklerinden biri olan Ofat Emirliğinden daha küçük bir yüzölçümüne sahipti. Buna rağmen Hayda Emirliğinin asker sayısı Ofat'tan fazla olup atlıları 40,000 ve piyade güçleri de bu sayının iki katıydı. Bu güce rağmen Hadya erken bir şekilde özellikle Adal Emirliğinin zayıflamasının ardından Habeş bölgesinin nüfuzu altına girmişti. Hadya Emirliği Habeş'e her yıl vergi ödemek ve Hadyalı bir kız göndermekle mükellefti.³⁹ Bu da İslami değerlerin bu Emirlikte ne kadar zayıf olduğunu

³⁷ Muhammed Abdullahı An-Nakiri, *İntişârü'l-İslâmi fi Şarkıyyi İfrikıyya ve Münâhadati'l-Ğarbi lahü*, Dâru'l-marîh, Riyad, 1982,s.197 – 198.

³⁸ El-Makrîzî, *el-İlmâmu biahbâri men biarzi'l-Habaşe min Mulûki'l-islâm*, Maktabatü't-Talif, Kahira, 1895, s. 25.

³⁹ Muhammed Farit, s. 9.

göstermektedir. Bu zayıflığın Zeyla İslam Emirliklerinden uzak olan coğrafi konumundan ve Afrika Vadisi ile Zeyla bölgesinden ayrılması ve aynı zamanda her taraftan Hristiyan Habeş tarafından çevrenmesinden kaynaklanması mümkündür. Hadya'nın sadece Hadya ve İvres (İvers) şehirlerine sahip olduğu görülmektedir. Halkının yaşamı buğday, meyve ve bakliyat üretmekle Davaro, Arabini gibi diğer Zeyla Emirliklerinden farklı değildi. Belirtilmesi gereken bir husus da Hadya'nın kuzeyinde Habeş'e ait olan Canz, Vuc, Vurb, Volka, Damut gibi Hadya ile Mavi Nil arasında yer alan bölgelerin bugüne kadar bilinmemesidir. Bu bölgeler, 16.yy.ın ilk yarısında İmam Ahmed Bin İbrahim el-Gazi ile Habeş Kralı olan Libna Dencel arasındaki savaş meydanlarını oluşturmaktaydı.⁴⁰

2.2.9. Şerha Emirliği

Şerha Emirliği Hadya'nın güneyinde yer almaktaydı. Şerha'nın yüzölçümü büyük olmayıp uzunluğu 3 ve eni de 4 günlük yürüyüş mesafesindeydi. Şerha'nın askeri gücü, 3,000 atlı asker ve piyadesi bu sayının iki katıydı. Şerha Emirliği, Davaro ile Arabini gibi bir yaşam tarzına sahip olup aynı tarım ürünleri, meyveler ve bakliyat yetiştirilmekteydi. Günümüzde Zeyla İslam Emirliklerinin konumu, yüzölçümü, askeri gücü, şehirleri, nehirleri, tarım ürünleri, doğası ve coğrafyası hakkında bilinirler buraya kadar yer verdiklerimizle sınırlıdır. Belirtmek gerekir ki Kalkaşendi Zeyla Emirliklerine Cezair, Dahlak ve Yemen sahillerinin karşısında bulunan Avan şehrini de dâhil etmiştir. Bu bölgelerin halkı İslam dini mensupları olup Zeyla bölgesi halkıyla aynı özellikleri paylaşmaktaydılar. Dahlak ve Avan bölgelerinin Zeyla Emirliklerinden uzak olması nedeniyle Habeş'e karşı cihat ettiklerine değinilmemiş ve genellikle bu iki bölge Habeş yöneticilerinin nüfuzu altında olmuştur. Örneğin Mogadişu, Zeyla ve Habeşlerden ayrı bir Emirlikti.⁴¹

Bu arada ifade etmek gerekirse Zeyla Emirliklerinin bazıları genellikle istikrarsızdı. Zeyla Emirlikleri genellikle Habeş tarafından saldırılara uğramış ve Habeş kendi şartlarını kabul ettirmeye etmeye çalışmıştır. Bu nedenle sürekli savaş ve dışlanma söz konusu olmuştur. Habeşler, Zeyla Emirliklerini işgal ederken bu

⁴⁰ Arap Fakih, s. 281.

⁴¹ Recep Abdülhalim, *el-Alâkatu's-Siyâsiyye beyne Müslimi'z-Zeyla ve'n-Nesâre'l-Habeşe fi'l-Usûri'l-Vusta*, Daru'n-Nahda el-Arabiyye, Kahira 1985, s. 27.

Emirliklerin Müslüman aileler tarafından yönetilmelerine izin verdiklerinde durumlarda da kendi idareleri altında hareket etmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Ancak bu durum 9/15 yılında Habeşler arasındaki haçlı düşüncesi zirve yapınca değişmiştir. Zira Habeş Kralı tarafından Zeyla bölgelerinin yönetilmesi için Hristiyan yönetici atanmaya başlamıştır. Bunun üzerine de H.10 yılının ilk yarısında 16'da Zeylaliler Habeş'e karşı büyük bir direniş başlatmışlardır.

2.2.10. Ajuran Emirliği

Orta Çağ'daki Somalililer yeni bir direniş kurma kültürü geliştirdi. Kurdukları ilk yerli direniş 4.yy,da ortaya çıkan, 17.yy,da kadar devam eden, çok sayıda kabileye sahip ve uzun zamandır ayakta kalan Ajuran Emirliği idi. Onun merkezi Merca'daydı ve toprakları Güney Somali'nin büyük bir kısmını kapsamaktaydı. Toprakları kuzeydeki Mareeg'den (Somali'nin Galmudug Eyaletindeki en eski bilirdir) batıda Qalafo'ya ve güneydeki Kismayo'ya kadar uzanmıştı. Hükümdarlık kıyı kentlerinde gelişen ticaret yollarını güvence altına almış ve dış ticareti teşvik etmişti.⁴² Arabistan, Hindistan, Venedik, Pers, Mısır ve en uzaktaki Çin'den çok çeşitli ticari malların yüklendiği büyük gemiler geliyordu. Ajuran Emirliği, Batıdan gelen Oromo⁴³ istilasına/göçüne ve Hint Okyanusu'ndan gelen Portekiz saldırılarına başarıyla direnen güçlü bir ordu kurdu.⁴⁴

Siyah İnanmayanlar Ordusu (Dagaalkii Gaala Madow) olarak da bilinen Oromo istilasını 17. yy.ın ortalarında gerçekleştirdi. Bu istila bozguna uğratıldı ve istilacı Oromo'ların bir kısmı İslamiyet'i kabul ederken diğerleri Ajuran bölgesinden uzaklara sürüldü. Ajuran yönetimi sırasında, birçok Doğu Afrika kabilesi İslamiyet'e yöneldi. Ajuran Emirliği, topraklarını başlangıçta Tristao da Cuncha'nın emri ile Brava'yı yakan ve yağmalayan Portekiz saldırılarına karşı savundu. Portekiz'in Mogadişu'ya saldırma planı gerçekleşmiştir. Bu arada şehri savunmak için birçok atlı ve savaş gemisinden oluşan büyük askeri birlikleri harekete geçiren Muzaffer Hanedanı yönetiminde Ajuran Mogadişu kenti her türlü savaşa karşı hazırды. Bununla birlikte, Portekizliler Mogadişu'yu fethetme planından vazgeçmediler ve önceki girişimlerinden birkaç yıl

⁴² Abdurahman Abdullhı (Baadiyow) . *Making sense of Somali History*, Publishers Ltd St James House 13Kensington Square, London, 2017. S. 59.

⁴³ Etipya milliden birisidir.

⁴⁴ Abdurahman Abdullhı, s. 60.

sonra, Mogadişu'yu ele geçirmeyi başaramayan Joao de Sepulveda komutasında Mogadişu'yu cezalandırmak amacıyla bir harekât başlattılar.⁴⁵

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerle Ajuran Emirliği güçlendi. Her iki taraf da Hint Okyanusu'ndaki Portekiz tehdidini birlikte engellemek için askeri bir anlaşma yaptılar. Sonuç olarak, Ajuran ve Osmanlı donanmasının deniz kuvvetleri, Hint Okyanusu'nun kıyı kentlerindeki Portekiz ablukasını kırmak için ortak seferler düzenlediler. Somali-Türk seferi Güney Doğu Asya gibi uzak mesafelere uzandığında, Hint Okyanusu'ndaki Türk filosunun Mir Ali Bey'in komutanlığı döneminde söz konusu işbirliği 1580'lerde zirveye ulaştı. Ajuran Emirliğinin tarihi kayıtlarının, Oromo ve Portekiz ile karşılaştırılması çok sınırlıdır. Elbette, Ajuran Emirliği Güney Somali topraklarının savunmasında ve İslam'ın Doğu Afrika'nın her bölgesine yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Ne yazık ki, Ajuran Emirliği tarafından sembolize edilen Somali direnişinin oluşum tarihine hak ettiği ilgi gösterilmemiştir. Bunun sebeplerinden en önemlisi Somali milliyetçi hareketi olan SYL'nin kabile isimlerinden kaçınması ve Emirliğin bir kabile ismi taşıması nedeniyle, başka bir ifadeyle ihmal edilmesi idi. Diğer bir ihtimal, tarihsel bilinç eksikliği ve tarihsel kayıtların olmamasıdır. Bütün bunların yanı sıra kabule daha şayan bir başka sebep de, Somali'nin kabilelere bölündüğü görüntüsü veren sömürgecilik tarihçiliğinin baskınlığı olabilir.⁴⁶

Bu üç faktör hep birlikte Somali direnişinin kurulmasının kendine özgü tarihinin araştırılmasının ve toparlanmasının önemini azaltmıştır.

⁴⁵ Abdü Yusuf Farah, *es-Sirâ' ed-Devlî fi 's-Sûmâl*. 1b, Haradaysa,2007, s. 69.

⁴⁶ Abdurahman Abdullhı (Baadiyow), s. 60.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOMALİ'NİN STRATEJİK ÖNEMİ, COĞRAFİ DURUMU VE AVRUPA SÖMÜRGEÇİLİĞİ

1.1.Somali'nin Stratejik Önemi (EK 9)

Somali'nin sahip olduğu stratejik konumu kuşkusuz siyasi yapısını eskiden etkilediği gibi günümüzde de etkilemiş ve halkı için büyük sorunlara yol açmıştır. Felakete uğrayan bu ülke sahip olduğu jeopolitik konumundan dolayı bölgesel ve uluslararası güçlerin çatışma alanı haline gelmiştir. Bu çatışmaların bazıları tarihsel olmakla birlikte bazıları da çağımızın sonuçlarından biridir. 1854 yılından itibaren büyük direnişlerin Somali'de çatışmaları desteklediği görülmektedir. Bunların başında İngiltere, Fransa ve İtalya gelmektedir. Bu güçlerin ardından eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Amerika Birleşik Direnişleri (ABD) bu bölgedeki çatışmaları desteklemiştir.⁴⁷

Somali önemli deniz yolu üzerinde bulunduğu için tarih boyunca hep istilalara uğramış ve Somali direnişi yıkılmış bir şekilde ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar bu ülke küresel güçler tarafından sürekli olarak stratejik konumundan dolayı rekabet alanı olmaktadır. Somali, Hint Okyanusu ile Kızıl Deniz'e açılan bir konumda olduğu gibi Yemen'le dünyanın en önemli deniz yolu olan Aden Körfezi'ni paylaşmaktadır. Somali, küresel ve bölgesel önem arz eden Afrika boynuzunda yer almaktadır.⁴⁸ Afrika Boynuzu, Kızıl Deniz'in batısında bulunan kara ile Aden Körfezi'ndeki boynuz şekli alan bölgesini içermektedir. Bu tanıma göre Somali Cibuti, Etiyopya ile Eritre'yi kapsamakta ve etkileşim açısından da Sudan, Kenya, Uganda'yı içine almaktadır. Bu şekilde Afrika Boynuzu, Müslümanların çoğunluk oluşturması nedeniyle İslam kimliğine sahip bir bölge olmaktadır. Bölge halkı Somali kabileleri, Etiyopya kontrolünde olan Somali Bölgesi'ndeki Ogadenya, Kenya'daki Somali Bölgesi'nin Enefdi, Cibuti ve Eritre'de İsa ve Afer kabileleri İslam'ın Afrika Boynuzunda yayılması

⁴⁷ Adam Şeyh Said, s. 30

⁴⁸ Muhammed Hüseyin Muallim Ali, *es-Sakâfatu'l-Arabiyye ve Davruhâ fi's-Sûmâl – Derâse Tarihiye –*, bs1, Daru'l-Fikir el-Arabiye, Kahire, 2011, s. 9.

için büyük bir rol almışlar ve Hristiyan dininin bu bölgede yayılması önünde büyük bir engel olmuşlardır.⁴⁹

Afrika Boynuzu bölgesinin önemi yeni olan bir husus değildir. Bu bölgenin stratejik konumundan ve deniz yolu üzerinde bulunmasından dolayı eskiden beri büyük imparatorlukların ilgi odağı haline gelmiştir. 15. yy.dan itibaren Avrupa ülkelerinin nüfuz rekabeti başlamış ve birçok kez çatışmaya dönüşmüştür. Afrika Boynuzu sahip olduğu stratejik konumu ve petrol zengini olan Körfez bölgesiyle bağlantılı olduğu için servet, nüfuz ve güç arayan bölgesel ve küresel güçlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Petrol, doğal gaz, ürün, silah ve insan taşıyan gemilerin geçiş noktası olması nedeniyle Afrika Boynuzu uluslararası güçler için çekici bir bölge haline gelmiştir. Birçok Arap ülkesi, bu bölgenin ekonomik ve stratejik öneminden dolayı bölgedeki varlığını güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak bu durum sadece Arap devletleriyle sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda ABD, Çin, Hindistan, Japonya, Türkiye, İran ve İsrail bu bölgedeki nüfuzunu artırmaya çalışmaktadır. Son yıllarda Afrika Boynuzu, bölgesel ve küresel güçleri arasında büyük bir rekabete tanıklık etmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Somali'de Mogadişu ve Sudan'da Sevâkin bölgelerindeki bazı limanların çalıştırılması için anlaşmalar yapmıştır. Diğer yandan Çin'in bölgeye ulaşmasıyla birlikte Doraliye limanından BAE'yi çıkararak bu limanın Çin tarafından çalıştırılması için Cibuti Hükümetiyle bir anlaşma gerçekleştirmiştir. BAE, bu tür davranışlara öfkeli olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan Somali Parlamentosu, Berbere limanını çalıştırmak için tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan eden Somaliland Hükümetiyle BAE arasında yapılan anlaşma ardından BAE'nin çıkarılmasına yönünde karar almıştır. Böylece Somali ile BAE arasındaki diplomatik kriz yaşanmaya başlamıştır.⁵⁰

Bu noktada kısaca Türkiye'nin konumunu ifade etmek açısından Somali arenası Türkiye ile BAE arasında nüfuz rekabetine tanıklık etmekte olduğunu ifade etmek gerekir. Her iki devlet bu bölgedeki nüfuzunu güçlendirmeye çalışmaktadır. BAE, Somali'nin Türkiye ile işbirliği yapmasını engellemeye ve nüfuzunu azaltmaya

⁴⁹ Adam Şeyh Said, s.33.

⁵⁰ Abşir El-İmâm El-Emîn, *El-Mevki el-Cuğrafi fi 's-Sûmâl ve Eseruhu fi bina 'ihi 's-Siyasi*, Tî'iz, 2005, s.

çalışmaktadır. Buna karşın Somali, Türkiye'nin Afrika'ya girmesi için stratejik bir konumundadır. Bu şekilde Türkiye, Somali ile olan ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Afrika Boynuzu bölgesinin önemi sadece coğrafi konumuyla ilgili sınırlı kalmamaktadır. Nitekim bu bölge özellikle Somali, doğal zenginliklere sahiptir. Somali, büyük gaz ve petrol rezervlerinin yanı sıra bakır, kalay ve tuz doğal zenginliklerine sahiptir. Diğer yandan tarım ve hayvancılık Somali'de önemli alanlardan biridir. Somali'nin en önemli ihracatı et, balık, tarım ürünleri, şeker, muz ve mısır olmaktadır.⁵¹

Somali büyük balık zenginliğine sahiptir. Sadece balık, petrol ve doğal gazla denk gelebilir ve ülkenin gıda güvenliğini sağlayabilir. Somali, 3330 km uzunlukta olan Afrika'da en büyük sahile sahip olan ülke olmakla birlikte Afrika'nın en zengin balık avı alanlarından biridir. Somali sahillerinde birçok çeşit ve deniz ürünü bulunmaktadır. Birçok devlet Somali'nin deniz ürünlerinden yararlanmayı planlamaktadır. Bazı direnişler, Somali'deki istikrarsızlıktan yararlanarak gayri meşru bir şekilde Somali sularında balık tutmaktadırlar. Son dönemlerde Somali, sahillerini korumak için deniz kuvveti kurmaya çalışmıştır. Ancak bu güçler halen inşa sürecindedir. 1991 yılında Somali merkezi hükümetinin yıkılmasının ardından yabancı şirketler Somali'nin balık servetini çalmakta ve kasıtlı bir şekilde bu serveti yok etmeye çalışmaktadır.⁵²

1.1.1. Osmanlı-Somali İlişkileri (EK 6, 7, 8, 13)

Somali sınırları içinde yer alan Zeyla İskelesi stratejik öneme sahip bir yerdir. Somali ve Kızıldeniz'in batı sahillerinin Avrupalılar tarafından işgal edilmesinden önce Osmanlı Devleti bu bölgede hâkim durumda idi. Zeyla iskelesi ve çevresi XVI. yy.da Osmanlı idaresine girdi. XI. yy.da Zeyla'da Ofat Emirliği kuruldu. XV.yy.ın başında bu emirliğin yerine Adal Emirliği kuruldu. Zeyla, Hint Okyanusu sahillerine yapılan deniz yolculuklarının hareket noktasıdır. Müslümanlar için dinî, iktisadî ve idari bakımdan önemli bir konuma sahiptir. Bu iskeleden Etiyopya'dan Yemen'e kahve, canlı hayvan ve deri sevk ediliyordu.⁵³

⁵¹ Merkez Mogadişu Lil-Buhûs ve'd- Dirâsât, *Es-siyâse el-Erâniye ve's-Siyâse Et-Türkiye Tücâha İfrikîyâ*, <http://mogadishucenter.com/>, Erişim tarihi. 19 Mayıs 2018.

⁵² Muhammed Hüseyin Muallim, s.12.

⁵³ Ahmet Kavas, "Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hâkimiyeti: "Kuzey Somali'de Zeylâ İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2001, s. 109-110.

Zeyla Emirliği yedi küçük emirlikten oluşuyordu. Emirliğin merkezi daha sonra Harar'a taşındı. 1506 yılında Ahmed b. İbrahim emirliğin yöneticisi. Emir Ahmed b. İbrahim Kızıldeniz'in batı sahillerini topraklarına kattı. Zeyla Emirliği sonraları Harar emirliği olarak adlandırıldı. Harar Emirliği XIX.yy. sonuna kadar varlığını sürdürdü. Son emir Abdullah'a kadar 55 emir tahta çıktı. 1887 yılında bu emirlik Habeş krallığı hâkimiyetine girdi. Osmanlı Devleti Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Arap Yarımadası sahillerini kontrol etmek üzere Miralay Ahmed Bey komutasında bir donanma gönderecekti. Ancak Avrupa'da çıkan karışıklıklar sonucu bu donanmayı gönderemedi.⁵⁴ Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz'in batı sahillerinin idaresi, oraların hâkimlerinin aracılığı ile yapıldı. Bu bölgeye en yakın valiler de merkez ile iletişimi sağlamıştır.⁵⁵

Zeyla'nın ilk olarak 1520 yılında Osmanlı topraklarına katıldığı düşünülmektedir.⁵⁶ Zeyla, Özdemir Paşa komutasında Portekizlilerle mücadele edilerek Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Osman Paşa zamanında da Habeş Eyaleti'nin Sancak Merkezi olmuştur. Osmanlı Devleti Zeyla yönetiminden yıllık 300 lira vergi alıyordu. Zeyla, aynı zamanda Mısır ile Darfur arasındaki irtibatı sağlayan bir limandı.⁵⁷ Zeyla'nın idaresi İstanbul'dan bir yönetici tayin etmek yerine yerliler arasından, saygınlığı olan şeyh unvanlı bir müdür seçilerek gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ilk defa Hidiv İsmail Paşa, 1875 yılında idareyi ele almıştır. İlerleyen dönemlerde Zeyla, Kuzey Somali Mısır Sudan'ına bağlı bir muhafaza yapıldı.⁵⁸ İlki valisi de Rauf Paşa oldu. Daha sonra buranın emiri olan Ebûbekir Şuhaymi muhafız tayin edildi.⁵⁹

1849 yılında Zeyla Hudeyde Sancağı'na bağlandı. Zeyla gümüş ve kömür madenleri ile de tanınmaktaydı. Zeytinyağı da üretiliyordu. Zeyla'da Müdür Ebubekir Şuheymi zamanında bölgenin en kalabalık topluluğu olan Somaliler tarafından yönetime karşı saldırılar yapıldı. Bu saldırılar Yemenden gelen kuvvetlerle bastırıldı ve

⁵⁴ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaset Habeş Eyaleti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, s. 23.

⁵⁵ Ahmet Kavas, s.111.

⁵⁶ Ahmet Kavas, s.111.

⁵⁷ Yusuf İbrahim Hashi. *Somali'de Osmanlı Hâkimiyeti (1850-1916)*, Yayılmamış Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Ankara, 2015, s. 55.

⁵⁸ - Ahmet kavas, s. 113.

⁵⁹ - Ahmet Kavas, s. 111.

emniyet sağlandı.⁶⁰ Zeyla'da meydana gelen olaylar, bağlı olduğu Yemen eyaleti yönetimi tarafından İstanbul'daki yöneticilere haber veriliyordu. Müdür Ebubekir Şuheyemi'nin Osmanlı Devleti'ne bağlılığı ve gayretlerinden dolayı, müdüre uygun bir Devlet nişanı verilmesi istendi. Temmuz 1870 yılında, Zeyla müdürü Ebubekir Şuheyemi'ye Sultan Abdülaziz tarafından mecidi nişanı verildi.⁶¹

1.1.2. Kızıldeniz'in Batı Sahilinde Avrupalı Devletlerin Faaliyetleri (EK 10, 14)

Aden Körfezi ve Kızıldeniz'i birbirine bağlayan Babü'l-Mendeb Boğazı'nın öneminden dolayı Avrupalı Devletler, özellikle Portekizliler sürekli Osmanlı Devleti ile mücadele etmiştir. Boğazın iki yakasında da Avrupalı Devletlerin konsolosları bulunmaktaydı. Yemen imamı 1821 yılında Moha'da bulunan İngiliz imamını öldürdü. Devamında Hindistan İngiliz genel valisi ile Mekke muhafızı olan Mehmet Ali Paşa arasında gerginlikler yaşandı.⁶² Hindistan'a gidip gelen gemilerinin kömür ihtiyacını karşılamak için İngilizler Taiz Sancağı'na bağlı Aden kazasında kömür ambarları inşa ettiler. Daha sonraki günlerde İngilizlerin kalkışmalarına karşı tedbirler alındı.⁶³

Avrupalı Devletler mahalli reislerle anlaşmalar yaparak bölgede bulunan küçük iskelelerde imtiyazlar kazandılar. Bu imtiyazlar vesilesi ile bölgeyi ele geçirmek için faaliyetlerde bulundular. 1887 yılında, Harar Habeşistan Krallığı'nın bir parçası olarak gösteriliyordu.⁶⁴ Zeyla ve Berbera da İngilizlerin himayesinde gösteriliyordu. Fransa, İngiltere ve İtalyan uluslararası kurallara aykırı olarak mevcut devlet sınırlarına tecavüz ederek bölge halkını isyana da teşvik ediyorlardı. Bu tür faaliyetlere karşılık Osmanlı Devleti, orduda yerilenin sayısını azaltma yoluna gitmiştir. Ayrıca sahillerden içeriye dört günlük mesafede sadece Müslümanların ikamet etmesine izin verdi.⁶⁵ Fransızlar, Zeyla'nın kuzeyinde bulunan ubuh (obock) isimli yerdeki boş araziye, buradaki limanın haklarını elde etmek için 10.000 riyal karşılığında satın aldılar. Fransa, gemilerinin

⁶⁰ Ahmet Kavas, s. 112.

⁶¹ Yusuf İbrahim Hashi, s. 64.

⁶² Yusuf İbrahim Hashi, s. 64.

⁶³ Durmuş Akalın, "Somali'de Berbera Limanı ve Osmanlı Devleti'nin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)", Tarih incelemeleri Dergisi, S.1, 2014, s. 5.

⁶⁴ Durmuş Akalın, s. 70.

⁶⁵ Mohamed Osman Salah, *Kuzey Somali'de Osmanlı Hâkimiyeti (1559-1916)*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2015, s. 26

Aden limanına yaklaşımları yasaklanmasından dolayı 1880 yılında Cibuti'ye yerleşmiştir.⁶⁶ İtalyanlar ise, 1870 yılında Masavva ile Zeyla arasında bulunan Assab'ı işgal ederek burada bir ticaret merkezi kuruldu.⁶⁷

Fransızlar ve İtalyanlar işgal ettikleri yerleri Avrupa'dan getirdikleri silahlarla doldurdular. Bu silahlar ileride Yemen isyanlarında Osmanlı Devletine karşı kullanıldı. 27 Mayıs 1866'da Sultan Abdulaziz'in fermanıyla Sevâkin ve Masavva kaymakamlıklarının yönetimi Hidiv İsmail Paşa'ya verildi. Bu iki iskele için kendisinden yıllık 350.000 Osmanlı altını vergi olarak alındı. Daha sonra 15.000 Osmanlı altını vergi karşılığında Zeyla'nın idaresi de kendisine verildi.⁶⁸ Mısır askerleri Zeyla'ya ancak 1875 yılında ayakbastılar. Bu zamana kadar Zeyla, Yemen vilayetine bağlı idi. Müdür Ebubekir Şuheyri'ye Mısır tarafından paşa unvan verildi ve bölgenin mutasarrıfı tayin edildi.⁶⁹

Harar, Berbera ve Bulahar kendisine bağlandı. Osmanlı Devleti Avrupalıların işgalini önlemek için buraların idaresini Mısır Hidivliğine devretti.⁷⁰ 18 Kasım 1884 tarihinde Zeyla, padişah tarafından Hidivliğe verildi. Böylece, Kızıldeniz'in batı sahili Mısır'a bağlandı. Masavva ve Harar da buna dâhildi. Mısır'da yaşanan zorluklar, Kızıldeniz'in batı sahilindeki Mısır idaresini zayıflattı. Arkasından Berbera'nın terkedilerek tahliyesine, Harar'ın eski Abdullah'a bırakılmasına karar verildi.⁷¹ 13 Mayıs 1885 tarihinde tahliye başladı ve bölgede idari bir boşluk oluştu.

1.1.3. Zeyla'nın Vergi Geçmişi (EK 11)

Zeyla'da bâc vergisi alınıyordu. Bu vergi ruğan yağından, zenci esir ticaretinden ve Habeş mallarının gemilere yüklenmesi esnasında alınıyordu. Zeyla müdürlüğünde ikamet eden halk vergi mükellefi değildi. Zenci ticareti Osmanlı Padişahı tarafından yasaklandı ve vergi gelirleri düştü. Mısır Hidivliği idaresine kadar Zeyla'nın yıllara göre ödemesi gereken vergi miktarları şu şekildeydi:

⁶⁶ Mohamed Osman Salah, s. 45.

⁶⁷ Ahmet Kavas, s. 119.

⁶⁸ Durmuş Akalın, s. 44.

⁶⁹ Yusuf İbrahim Hashi, s. 99.

⁷⁰ Ahmet Kavas, s. 123.

⁷¹ Durmuş Akalın, s. 7.

1266- 1269 (18180- 1853)	500 riyal
1270 (1854)	600 riyal
1271 (1855)	1.000 riyal
1272 (1856)	1.800 riyal
1273 (18 57)	2.000 riyal
1274 - 1277 (1858- 1861)	3. 000 riyal

Osmanlı Devleti yıllık 15.000 altın vergi karşılığında Zeyla idaresini Mısır Hidivliğine vermişti. Belirli bir süre sonra Mısır Hidivliği bu vergiyi ödeyemez duruma geldi. Osmanlı Devleti ile yapılan karşılıklı görüşmeler sonucu ödenmeyen vergilerin taksitler halinde ödenmesine karar verildi. Yabancı Devletlerin bu bölgeye müstemlekeler kurma düşüncesinden dolayı Osmanlı Padişahı, kolay kolay vergi tahsil edilemeyen Zeyla'nın vergilendirmeden vazgeçilerek doğrudan İstanbul'a bağlanmasını istiyordu.⁷² Osmanlı Devlet adamları Zeyla'nın vergisinin Mısır veya İngiltere tarafından ödenmemesi durumunda ortaya çıkacak boşlukta Zeyla üzerindeki haklarının kaybolmasından endişe ediyorlardı. Londra sefareti aracılığı ile İngilizlerin ödemesini istiyorlardı.

1.1.4. Zeyla'nın Tekrar İstanbul'a Bağlanması (EK 12)

1882 yılında İngilizler Mısır'ı işgal etti. Bundan dolayı Mısır Hidivliği Kızıldeniz sahilinde görevli asker ve memurlarını geri çekti. Osmanlı Devleti bu sahilleri yeniden kendine bağlamak için 9 Ekim 1887 tarihinde iki veya üç gemi ile Kızıldeniz'e deniz kuvveti gönderdi.⁷³ Bu bölgenin işgali konusunda birbirleri ile yarış içinde olan Avrupalı devletlerden İtalya, Zeyla'yı işgal etmek isteyince, İngiltere bu bölgenin eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti idaresinde olması gerektiğini önce sürdürdü. Yaşanan bu gelişmeler Zeyla ve çevresindeki siyasi boşluğun bir an önce giderilmesini gerektiriyordu.⁷⁴

⁷² Ahmet Kavaş, s.131.

⁷³ Yusuf İbrahim Hashi, s. 81.

⁷⁴ Ahmet Kavas, s. 133.

Osmanlı Devleti bu meselesinin derhal çözülmesine karar verdi. Abdülhamid'in iradesi doğrultusunda 23 Nisan 1888 tarihinde gerek Meclisi Mahsûs-ı Vükelâ'da gerekse Bâb-ı Seraskeri'de ilgili kararlar alındı. Askeri teftiş komisyonuna gerekli raporlar hazırlatıldı. 1884 yılında Harar'da bulunan Osmanlı askerleri Zeyla'ya gelerek hâkimiyeti tekrar ele geçirdiler.⁷⁵ Birinci dünya savaşı esnasında Osmanlı Devleti Habeşistan Kralı Lij Yasu'yu kendi tarafına çekmek için Zeyla'dan Belhar'a kadar 120 km. lik sahil şeridini kendisine vermeyi kabul etti. Bu gelişmeye karşılık İngilizler ve Fransızlar Habeşistan kralını tahtan indirdiler. Böylece 1916 yılında Zeyla'daki Osmanlı hâkimiyeti son buldu. Hâkimiyeti ele geçiren İngilizler Zeyla ve çevresini ilk önce Indian Office'e daha sonra Foreign Affairs'e bağladılar.⁷⁶

1.1.5. Osmanlı Devleti ile Korunma Anlaşması

Muhammed Abdullah Hassan, Somali'ye silah mühimmat ve yardım malzemesi temin etmek üzere Afrika'daki Müslüman ülkelere ve Osmanlı Devleti'ne heyetler gönderdi. Ahmet Meşru'nun başkanlığını yaptığı bu heyet Osmanlı ile korunma anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşma metninin aslı Coricelli'nin Demir ve Ateş isimli kitabının 1936 yılı baskısındadır. H. 9 Muharrem 1335 tarihinde Muhammed Abdullah Hassan'nın vekili olan Ahmet Meşru, Osmanlı Devleti ile korunma anlaşmasını imzalamakta tam yetkili kişidir. Muhammed Abdullah Hassan Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu şu cümlesi ile ifade etmiştir: "Hâkimi olduğum Dervişler Direniş, Somali halkı ve âlimleri Osmanlı Devleti'ne ve Halife Muhammed Reşat Han'a tabidir."⁷⁷

Bilinen sınırlarımız merkez Somali olmak üzere; doğusunda Mecertan kabilesi, batısında Habeşistan, güneyinde Kenya, kuzeyinde Versengelu, Ishak, Dulbahante ve Sameron kabileleridir. İçerisinde çöllerin, ovaların ve engebeli arazilerin bulunduğu bu topraklar uzun yıllardır milletimize aittir. Birinci dünya harbinde Osmanlı Direnişinin İngilizlere ve İtalyanlara ve müttefiklerine karşı koyduğu ve dayandığı gibi biz de Dervişler Direniş Somali halkı olarak bu sömürgeye karşı durmalıyız. Bu anlaşmamız bütün Avrupa direnişleri tarafından bilinsin ki, bütün medeni ülkelerde

⁷⁵ Mohamed Salah Osman, s. 59.

⁷⁶ Ahmet Kavas, s. 134.

⁷⁷ Jama Ömer İse, *Tarihu's-Sûmâl fi'l- Usûri'l- Vustâ ve'l- Hadise*, s.197.

olduğu gibi adalet ve hürriyetin devamı için Osmanlı Devleti'nin himayesi altındayız.⁷⁸ . Bu anlaşma Osmanlı Devleti adına Said Paşa ve kendisine Somali halkının tabi olduğu Muhammed Abdullah Hassan Nur'un vekili olarak Ahmed Meşru arasında imzalanmıştır. Ne yazık ki bu anlaşma müzakere heyeti ile beraber Kuzey Somali sahillerinde İngilizlerin ellerine düştü. Her halde, savaş malzemeleri Somali limanlarında isyancıların ellerine geçti.⁷⁹

1.1.6. Somali Ülkesinin Konumu (EK 16)

Somali, Büyük Somali'nin dağılmasından önce Somalilerin yaşadığı bölgeyi tanımlamaktadır. Bu da Somali Cumhuriyeti, Cibuti, Habeş tarafından işgal edilen Batı Somali ve Kenya kontrolünde olan Kuzey Doğu bölgesi (Northern Frontiers District) (NFD) ni kapsamaktadır. Böylece Somali yarımada olarak üçgen şeklinde Afrika'nın doğusunda bir bölge ve çok yüksek olmayan bir yayladır.⁸⁰

Üçgen şeklinde bir yarımada olan Somali, Afrika boynuzunda geniş yere sahiptir. 2 güney enlem, 5,12 kuzey hatlarında yer almaktadır. Tropik hattının altına uzanan Arap Camiası'ndaki tek ülkedir. Yüzölçümü 756736 km karedir. Kuzey sınırları Kızıl Deniz sahilindeki Tacura Körfezi'nden başlayarak Aden Körfezi ve Ras Aseyr'e kadar uzanmaktadır. Güneyden Hint Okyanusu sahillerindeki, Gardfoy'dan başlayarak Ras Mutalat, Tana nehrine kadar uzanmaktadır. Bu sınır Kuzey'e doğru yönelerek Harar bölgesi ve Babül Mendep'e yakın ve Aden Körfezi'ne kadar uzanmaktadır.⁸¹ Firavunlar, Somali'yi Bont ülkesi olarak bilirlerdi ve Buhur, Arap yapıştırıcı maddesi, sakız, fildişi ve altın aramak için Somali'ye yerleşmişlerdi. Somali 3300 km uzunlukta Afrika'da en uzun sahile sahip olan ülkedir.⁸²

⁷⁸ Abdi Shiekh Abdi, *Divine Madness: MOhamed Abdullhi Hassan (1856-1920)*, Zed Books Ltd, London, 1993, s. 86.

⁷⁹ Jardina, Douglas j., *The Mad Mullah of Somaliland*, London: Jenkins, 1923. Reprint. New York: Negro Universities Press, 1969 (on of the main sources of this article), s. 79.

⁸⁰ Osman Jamal, " Somalia and Turkey Reap Rewards from Mutually Beneficial Relationship", TRT World, 12 -4 oct 2017, www.trtworld.com/opinion/somalia-and-turkey-reap-rewards-from-mutually-beneficialrelationship-11296.4/10/2017. ,

Erişim tarihi, 11 Şubat 2019.

⁸¹ Adnan Taha Mehdi, *el-âlâkât Ed-Devliye el-Muâsara*, bs2, Tarabulıs, 1997, s.11

⁸² Mahâsin Abdulkadir Hacı Safi, *el-Mesaletu's-Sûmâliye fi Kinya*, Dûru Halil, Liltabâ ve'n -Neşri, lbk, Câmeâtu İfrîkiye el-Âlemiyye, Hartûm 1988, s. 2.

Somali'nin hali hazırda siyasi sınırları 1885'ten 1900'a kadar İngiltere, İtalya ve Fransa tarafından belirlenmiştir. Bu ülkeler kendi aralarında bölgeyi paylaşarak İngiltere, Kenya ve İngiltere Somalisi bölgesini almıştı. Diğer yandan İtalya, İngiliz Somalisi'nin güneyinde bulunan Somali bölgesini kontrol ederken Fransa bugünkü Cibuti bölgesini almıştır⁸³. Büyük Somali toprağı bu üç güç tarafından paylaşılan bölgeleri kapsamaktadır. Bu bölgeler ek olarak Habeş'e bağlanan Ogaden bölgesi ve Somali'den koparılarak Kenya'ya ilhak edilen Kenya'nın Kuzey Doğu bölgesi de Somali topraklarının bir parçasıdır. 26 Haziran 1960 yılında İngiltere Somalisi, ardından beş gün sonra İtalya Somalisi bağımsızlığını kazanmış ve bu ikisi birleşerek Demokratik Somali Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Bağımsızlığını kazanan Somaliler, sınırları ötesinde Kenya ve Etiyopya'da birçok Somalili'nin kaldığını görmüşlerdir. Bağımsızlık sonrası Somali arenası 1960 yılından 1969 yılına kadar üç seçim geçirmiş ve üç hükümet teşkil edilmiştir. Bunların ilki 1960-1964 yılları arasında Abdul Raşit Ali Şermarke hükümeti idi, ikincisi de 1964-1967 yılları arasında Hac Hüseyin ve üçüncüsü 1967-1969 yılları arasında Muhammed Hac İbrahim Akal hükümetiydi. 21 Ekim 1969 tarihinde Muhammed Siyâd Berri, beyaz bir darbe ile iktidarı ele geçirmişti.⁸⁴ Bu seçimlerden anlaşıldığı üzere Somali demokratik seçimlerle uygar bir şekilde hükümetlerini kurmuştu. Dış müdahale ile bu demokratik süreç akamete uğratılmasaydı Somali'nin siyasi yapısı bu şekilde devam ettirebilirdi.

1.1.7. Somali Halkının Soyu

Somali halkının Soyu Hami kökenine dayanmaktadır. Ham ve Sam Hz.Nuh'un oğullardır. Hamiler, Babül Mendep üzerinden Arap yarımadasına gelmiştir. Bu nesil buğday renkli, ince dudaklı, kıvırcık saçlı, uzun başlı, uzun yüzlü ve ince burunlu olma özelliklerine sahiptir.⁸⁵ Somaliler, Ortaçağlardan beri güneye doğru göç etmişler ve Kenya'daki Tana nehrine kadar ulaşmışlardır. Somaliler yolları üzerinde olan Bantu ve Cala gruplarını kovmuşlar ve bazılarıyla birleşmişlerdir. İslam öncesi ve sonrası dönemde Babül Mendep üzerinden Arap göçleri Somali'ye gelmeye devam etmiştir. İslam dininin ortaya çıkmasıyla birlikte Müslümanlar, Somali halkıyla birleşmişlerdir.

⁸³ Ali Ahmed Hârûn, *Usus el-Cuğrâfiye Es-Siyâsiye*, Daru'l-Fikiri'l-Arabî,bs1. Kahire, 1998, s. 248.

⁸⁴ Ahmed Barhat Mâh, s.256.

⁸⁵ Mahmud Taha Abu'l -Âla, *Cuğrâfiyetu El-Âlem El-Arabî* mektepetu'l-angalu el-mısıryye, bs3. 1985,Kahıra, s. 436.

Böylece Müslümanlar İslam dinini ve Arapça dilini benimsemiştir. Bu şekilde İslam Somali’de büyük bir şekilde yayılmıştır.⁸⁶ Bu nedenle Somalicede çok sayıda Arapça kelime bulunmaktadır. Somaliler arasında resmi dil Latin harfleriyle yazılan Somalicedir. Arapça ülkede ikinci resmi dil olarak kabul edilmiştir.

Somali’de güneye doğru ilerledikçe Arapların etkisi daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır. Somali halkının ten rengi koyu esmer, açık esmer ve beyaz olmaktadır. Somali’deki göçebe halinde olanlar halkın %70’ini oluşturmaktadırlar. Bunlar aslında deve, koyun ve keçi besleyenler olup ülkenin kuzey, orta ve güney kesimlerinde bulunmaktadır. Ancak halkın geneli deve beslemektedir. Bu noktada Somali adının etimolojisi hakkında birden fazla görüş bulunmaktadır. Bazı Somaliler “Somali” isminin “So + Mal” birleşiminden geldiğini ileri sürmektedir. Mal burada deve anlamına gelmektedir.⁸⁷ İki kelime birleşince “Deve sahipleri” anlamı çıkmaktadır. Ancak tercih edilen görüşe göre kelime köken olarak Somalicedir ve misafir geldiğinde sütü sağ anlamına gelmektedir. Yakut el-Hamevî “bu berberiler Mağripteeki Berberilerden farklı olarak Habeş ile Zenci’nin orta cinsi” ifadesini kaydetmektedir. Bu bölge halkının özellikleriyle ilgili olarak İngiliz araştırmacısı A. M. Lucy. “Deve yayan genç Allah’tan daha büyüğe inanmamaktadır” ifadesini kullanmıştır. Alman gezgin Philip Paoul, “Afrika Boynuzu kıtanın diğer bölgelerine göre benzersiz özelliklere sahiptir. Bölgede eski medeniyetlerin izleri mevcuttur. Ayrıca elbise ve süslenme açısından Kenya gibi komşu ülkelerinden farklıdır” sözleriyle bölgeyi tanımlamıştır.⁸⁸

1.2. Somali’nin Coğrafi Durumu

1.2.1. İklim

Somali, Kismayo şehrinin Ekvator hattı üzerinde bulunduğundan Afrika’nın sıcak ülkeleri arasında sayılmaktadır. Ancak buna rağmen yıl boyunca sıcaklık 25 derecenin üstüne çıkmamaktadır. Bunun nedeni ise, batı bölgesinin deniz seviyesinden yüksek olması, göllerin ve nehirlerin çokluğu, yaz ve sonbahar döneminde yağmur

⁸⁶ Ömer el-Seyit Abdulfattah Âmir, *el-Lugatu’l-Arabiyye Fi Etiyobiye, Dirase İfrikiye*, Mecele, Merkez el-Buhûs ve’-Dirâsat el-İfrîkiye, S.28, Hartum, 2002, s.78.

⁸⁷ Hasan Mekki, *Es-Siyâsât Es-Sakfîyye fi’s-Somal El-Kebîr (Karni İfrikiyâ)*, El-Merkez El-İslamî Al-İfrîkî, İsdar Hartûm, 1990, s. 19.

⁸⁸ Ebsîr el-İmam el-Emin, *İstihdâm’ul- Arâzî Fi havz Nerhi Şebele Fi Cumhûriyyetu’s-Sûmâl Ed-Mukuradiyye*, Yayılmamış Doktora Tezi, Câmââtü El-İskenderiyye, İskenderiye, 1988,s. 80.

yağması ve Mogadişu okyanusu, Barbara körfezi ve Kızıl denize kıyısı olmasıdır. Somaliler, diğer ülkelerdeki insanlar gibi kıyafetlerini yazlık ve kışlık olarak ayırmamaktadır. Bu arada Somali'nin toprak yapısı üç çeşittir. Bunlar:

1- Siyah kil toprak: Batı ve güney bölgelerdeki nehirlerin etrafında olan siyah kil toprak türü buğday, kahve, mısır, muz, mango ve portakal gibi ürünleri yetiştirilmesine uygundur. Ayrıca çiftlik hayvanları ve atların yetiştirilmesine de elverişlidir.

2 - Kırmızı toprak: Orta bölgelerde bulunur ve tarım ile deve ve koyun yetiştirilmesine uygundur.

3 - Kireçli kumlu toprak: Doğu ve kuzey bölgelerinde bulunur ve koyun ile keçi yetiştirilmesine ve meyve ağaçları dikimine uygundur.⁸⁹

1.2.2. Yağış

Somali'de yağmurlar güney ve batı bölgelerinde artarken doğuya ilerledikçe azalmaktadır. Batı ve kuzey bölgelerinde ise, mevsimlik batı rüzgârları nedeniyle yağmur yağarken kuru kuzey batı rüzgârları nedeniyle kuzey doğu bölgesine kış aylarında hafif yağmur yağmaktadır. Orta ve güney bölgelerinde de durum genel olarak aynıdır. İki yağmur dönemi vardır:

1. Somalilerin GU dönemi dediği ve Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında yağmurların yağdığı dönemdir.

2. Somalilerin DAYR dönemi dediği ve Ekim, Kasım ve Aralık aylarında yağmurların düzensiz olarak yağdığı dönemdir. Yağmurların miktarı farklılık göstermektedir. Çöl bölgesinde 50 mm iken Juba ve Şabele nehirleri civarında olan bölgelerde yağmurlar 600 mm'dir.⁹⁰

1.2.3. Nehirler

Somali'de başlıca üç büyük nehir bulunmaktadır. Bu nehirler şunlardır:

⁸⁹ Ahmed Berhad Mah, s.10

⁹⁰ Şavkı Ata'ullhi El-Cemel, "Tarihu's-Sûmâl el-Hadis el-Müâ'sir (1486 -1969)", *el-Mashu's-Şâmil licamhuriyyeti's-Sûmâl ed-Dimukurâdiyye*,1.Bask, el-Munezemetu'l-Arabiyye Literbiyye ve's-Sakâfe ve'l-Ulûm, Bağdat 1982, s. 403.

1 - Güneyde bulunan ve Kismayo Hint okyanusuna akan ve Dari, Veb ve Ganaane gibi kolları olan Juba nehri.

2 - Somali'nin ortasında bulunan, en uzun nehri olan, okyanustan kısa bir mesafe önce biten ve kaynağı İlk bölgesinde olan Şabele nehri.

3 - Kaynağı Sakala dağında olan, denize ulaşmayan ve batıda bulunan Hevaş nehri.⁹¹

1.3. Somali'de Avrupa Sömürgeciliği

Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği, ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke, sömürülen ülke, müstemleke ve koloni anlamına gelen bir kavramdır. Tarihte Roma ve İskender imparatorlukları sömürgeciliğin ilk örneklerini sergilemişlerdir. 19.yy.da ise Avrupa'da sömürgecilik daha bir evrensel boyut kazanmıştır. Genel manada, sömürgeci ülke sömürdüğü ülkenin doğal kaynaklarını düzenli olarak yağmalamakla kalmayıp sömürülen ülkenin öz kültürünü ve medeniyetini de değiştirmiş, kendi kültür ve medeniyetini dayatarak zorla kabul benimsetmiştir.⁹²

Afrika boynuzunun önemi özellikle 1869 yılında Süveyş kanalının açılmasıyla arttığında Avrupa ülkeleri bölgeye akın etmiştir. Somali o dönemde başta Mısır olmak üzere İslam âlemine açılmıştı. Hatta öncelikle Mısır, Somali'nin Zeyla, Barbara, Bulhar, Tajura ve Harar bölgelerinde egemenlik kurmuştur. 1875 yılında Osmanlı Devleti bölgeden ayrıldığında sömürgeci ülkeler gelmeye başlamıştır. O dönemde Harar tam bir devlet gibiydi. 1884 yılında düzenlenen Berlin Kongresi'ne Avrupa ülkelerinin yanı sıra Habeşistan da katılmıştır. Habeşistan kongrede Somali halkının zararlı ve tehlikeli olduğunu, bu nedenle güç kaybetmesi için Somali'nin bölünmesi gerektiğini vurgulamıştır. Böylece Habeşistan, Somali'ye kurulan tuzağa ortak olmuştur. Habeşistan dâhil Somali'nin düşmanları bağımsızlığını elde eden iki parçayı yeniden bölmeyi planlamıştır. Hedefleri ise, Somali'yi beş küçük devletçiğe ayırıp emirleri Habeşistan'dan almalarını sağlamaktı. Bu plan ne yazık ki bazı vatan haini

⁹¹ Ali Şeyh Ahmed *es-Sûmâl ve'l- Cudûri'l-Masât er-Râhine*, Daru'l-Fikri el-Arabî, 1.baskı, Kahire, 2009, s.10.

⁹² Muhammed Aydarûs, *Buğyetu'l-Âmâl fi Tarihi's-Sûmâl*, 1.Bask, Matba'tu's-Selâm, Mogadishu, 1954, s. 11.

Somalilerden destek görmüştür. Hâlbuki bölünmenin hiçbir anlamı yoktu, çünkü Somali halkının tarihi dini, dili ve geleneği ortaklı.⁹³

1.3.1. İngiliz Sömürgeciliği

18 Kasım 1869 tarihinde Süveyş kanalı uluslararası denizciliğe açıldıktan sonra Kızıl denizin ve Afrika boynuzunun öneminin Avrupa ülkeleri açısından arttığını ifade etmiştik. Zira bu şekilde Akdeniz'den Süveyş kanalından geçerek doğuya gitme süresi oldukça kısalmıştır. Bu kanal sayesinde, Avrupalılar, Ümit Burnu üzerinden doğuya yapacakları yolculuğa nazaran hem zaman ve hem de masraftan tasarruf etmiştir. Ayrıca Somali, denizin girişinde olduğundan da öneminin arttığını ifade etmek gerekir.⁹⁴

İngiltere, Hindistan ile Irak ve Güney Doğudaki çıkarlarını korumak adına 19 Ocak 1839 tarihinde Kızıl denizin güney girişinde olan Aden'i işgal etmiştir. Bir süre sonra Aden, Aden körfezinde bulunan küçük bir şehirden serbest ticaretiyle ünlü ve işgal planlamalarının yapıldığı bir şehir haline gelmiştir. 1848 yılında İngiltere, bugün Somali'nin kuzeyini oluşturan İngiliz Somali'yi kurdu. Temmuz 1890 tarihinde Almanya ve İngiltere arasında imzalanan anlaşmaya göre Almanya, Somalili Vetu bölgesini, Kismayo'ya kadar uzanan sahili ve Juba nehrinin batısında bulunan bölgeyi İngiltere'ye bırakmıştır. Daha sonra bu bölge Somali İnkadi adıyla bilinmiş ve Kenya tarafından işgal edilmiştir. 1884 yılında İngiltere, Somali'nin kuzeyini ve Barbara limanını ele geçirmiştir. İngilizler, Somalilerin bu işgale karşı olduğunu hissettiğinde isyancılara barış yapmayı teklif etti ve yerli liderlerin desteği ve yaptığı yardımlarla amacına ulaşmıştır. Neticede taraflar arasında aşağıdaki şartları içeren bir anlaşma imzalanmıştır:

- 1- Somali'nin kuzeyi İngiltere'ye tabi olacaktır.
- 2-İngilizler sahilde kalmaya devam edecektir.
- 3-Yerel liderlerin izni olmadan halkın içişlerine karışılmayacaktır.

⁹³ Abdullah Ömer Nur, *Mesîratu'l-İslâm Fi's-Sûmâl el-Kabîr*, 1.baskı, Mogadişu, 2004, s. 67.

⁹⁴ Adan Şeyh Said, s. 27.

4-İngiltere, Somalililerin bilgisi olmadan Somali'nin hiçbir toprağını yabancı bir ülkeye teslim etmeyecektir.

5- Somali'nin güvenliği sağlanacaktır.

İngiltere bu anlaşmadaki maddelerin çoğunu yerine getirmemiştir. Beşinci bent ise Somalilerin en çok zarar gördüğü bent haline gelmiştir. İngiltere Somali'nin batı bölgesini Habeşistan'a teslim etmiştir. Avrupalı işgalcilerin gelmeye başlamasıyla Somali ile Habeşistan arasındaki düşmanlık artmıştır. Zira İngiltere, Habeşistan'daki Hristiyanlardan dolayı Habeşistan ile her zaman iyi ilişkiler tesis etmiştir.⁹⁵

1.3.2. N.F.D. Somali (N.F.D.)

Yüzölçümü 150.000 m², nüfusu 150.000 olan N.F.D. bölgesi 1905 yılında İngiltere tarafından işgal edilmiştir. Bu bölge büyük Somali'nin bir parçasıdır ve Kenya'nın kuzeyinde bulunmaktadır. Kenya bu bölgeyi idari açıdan egemenliğinin altına almıştır. İngiltere, ayak basmadan önce bu bölgenin egemenliği halka aitti ve herhangi bir yabancı ülkenin işgali altında değildi. Diğer yandan Zenceber sultanı 34 yıldır (1871 – 1905) sahilleri elinde tuttuğunu iddia etmiştir. 1884 yılında Kenya'dan Somali'ye Afrikalı ve İngiliz imparatorluğu şirketi adı altında birkaç İngiliz tüccar gelmiştir. İngilizler genelde halka tüccar olup memur olmadıklarını söylediler. Yerel liderlere yardımlarda bulunup bütün istediklerini elde ettikten sonra ticari anlaşmalar imzalayıp ülkeyi kolay bir şekilde ele geçirmişlerdir. Diğer taraftan Alman Afrika şirketi ise birkaç ay içinde faaliyetlerini büyük ölçüde genişleterek halkın beğenisini kazanmıştır. İngiltere, ticari çıkarları için endişelendiğinden bu durumdan rahatsız olmuştur. Kismayo ve Juba sahilindeki Alman keşif gemilerini gördüğünde ticari yollarını korumak istemiştir. İngiltere, 1890 yılında Zencebar sultanıyla imzaladığı anlaşmaya dayanarak kendini bölgenin hâkimi olarak görüyor ve Alman şirketinin genişlemesini önlemek için bölgeye büyük önem veriyordu. Neticede İngiltere 1905 yılında ülkeyi işgal etmiştir. Ülkenin her yerine yayılıp çölleri ve ormanları dahi ele geçirmiştir. Kabile liderlerini anlaşmaları kabul etmeye ve imzalamaya davet eden İngilizler karşısında bölge liderleri anlaşmaların içeriğini bilmeden ve ayrıca silah

⁹⁵ Adan Şeyh Said, s.45.

tehdidi altında ülkeyi yok etmek tehdidiyle anlaşmaları imzalamak durumunda kalmıştır.⁹⁶

Bu oldukça sıkıntılı anlaşmaların en çarpıcı örneği Ahmet Mekan veya bazı kaynaklarda anıldığı gibi Ahmet Macan'ın imzaladığı anlaşmadır. Anlaşma metni özetle şu cümleleri ihtiva etmektedir : “Ben Ogaden lideri Ahmet Mekan kendimin ve halkımın İngilizler tarafından koruma altına alınmasını kabul ediyorum. Ben veya haleflerim kraliçenin onayı olmadan ülkemizin hiçbir parçasını başka bir hükümete vermemeyi veya kiralamamayı ve bu anlaşma dışında başka bir anlaşmaya imza atmamayı taahhüt ediyorum.” Bu arada 1900 yılında Somaliler bir İngiliz vatandaşını öldürmüştür. Bu olay üzerine bir yetkili hükümete yazdığı raporda şu noktaya dikkat çekmiştir: “Somali halkı kendini kutsal halk olarak görmektedir ve kanunlara uymamaktadır. Liderlere karşı güç kullanmamıza rağmen bize boyun eğmemiştir. Onlara savaş ilan etmeme rağmen zafer elde edemedim. Bunun nedeni ise, halkın çoğunun göçebe olması ve dört mevsim farklı yerlerde yaşamasıdır. Bir gün onları zayıf görsem dahi, ertesi gün yeniden ayağı kalktıklarını görüyorum.” Bu dönemde 1902 yılında İngiliz hükümeti Afrikalı İngiliz şirketinin durumunu araştırmak adına bölgeye komisyon göndermiştir. Komisyonun raporuna göre Somalilerin yerleşik olduğu doğu bölgeleri tarıma elverişli olmayıp tarım ancak Juba nehri bölgesinde mümkündür. Ayrıca halkın kibirli olduğu ve ne savaşa ne de barışa yanaşmadıklarından şirketin bu duruma el koyarak ülkeyi uluslararası sisteme dâhil etmesi gerektiği belirtilmiştir.

1904 yılında hükümet şirket haklarını satın alıp ülkeyi uluslararası sisteme dâhil etmeye karar vermiştir. Bu rapor doğrultusunda Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Somali (İnkadi Bölgesi) üzerinde hâkimiyetini ilan etmiştir. Birkaç ay içinde de ülke İngiliz kolonileri bakanlığına bağlanmıştır. Bunu yaparken de halkın onayını almamıştır. Bu gelişmelerin akabinde 1922 yılında Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ve Abdurrahman Mursel liderliğinde bir isyan başlamıştır. İngilizler silahlarını ve mühimmatını arkalarında bırakarak büyük zararlarla bölgeyi terk etmiştir. 1924 yılında Güney Somali'nin bölünmesi için İngiltere ve İtalya arasında anlaşma imzalanmıştır. Ancak İngilizler, İtalyanlara hangi bölgeleri teslim etme konusunda karar veremediğinden ve tüccarın itirazlarından dolayı anlaşma daha sonra hayata geçmiştir.

⁹⁶ Jama Ömer İse, *Tarihu 's-Sûmâl fi 'l- Usûri 'l- Vustâ ve 'l- Hadîse* s.79.

İngiliz uzman Kismayo Doğu Afrika'nın İngiltere'nin tek anahtarı olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte tartışmalar uzadıkça İngiltere Jobalin nehrinden vazgeçmek durumunda kalmıştır.⁹⁷

1928 yılında İngiltere, İnkadi bölgesini Kenya'dan ayırarak bağımsız bölge haline getirmiş ve İnkadi'ye giriş ancak özel izinle mümkün hale gelmiştir. Buradaki amaç büyük bir engel yaratarak bağımsızlık hareketlerinin ilerlemesini durdurmaktır. Ancak Kenya'da durum farklıydı. Bunun nedeni de Kenya halkının din, dil ve gelenek konusunda farklı olmasıdır. Halk, 70 yıl boyunca masumların kanıyla beslenen yılan misali İngiltere'nin işgali altında acı çekmeye devam etmiştir. İşgalciler halkı vergi ödemekle mükellef tutmuş ve her anlamda özgürlük kısıtlanmıştır. Örneğin bir kimse köyünden başka bir köye kolay kolay geçemezdi. Hiç kimse Somali halkı yararına olacak her hangi bir faaliyette bulunamaz; aksi takdirde idam, ömür boyu hapis veya bütün mallarına el konulmasıyla cezalandırılırdı. Nitekim birçok kişi hapiste idam edilip vahşi cinayetin izleri örtbas edilmiştir. Ülke hem ekonomik hem de kültürel açıdan büyük bir gerilemeye maruz kalmıştır. Fakirlik nedeniyle halk hastalık ve cehaletle boğuşurken birçok insan genç yaşta hayatını kaybetmiştir.⁹⁸ İşgalciler bu durumu önemsemedikleri gibi yaşananlar ve ülkede vebaların ve yıkımın gerçekleşmesine yardımcı oluyordu. Bu arada ülkede siyasi partilerin kurulması yasaklanmıştı. Bunu yapmaya çalışanlar ise, müebbet hapis cezasına çarptırılıyordu.

1.3.3. İtalyan Sömürgeciliği

İtalya'nın Somali'ye girmesi 19.yy.da artan Avrupa işgalleri döneminde gerçekleşmiştir. İtalyanlar Erteriy'e ele geçirdikten sonra Nisan 1885 yılında Somali'de keşif yapmaya başlamıştır. Zencebar sultanı başta İtalya hükümetine Benadir sahilinde hâkimiyet kurmasına izin vermese de daha sonra Zencebar sultanı ile İngiltere, Almanya ve Fransa arasında imzalanan anlaşmaya benzer ticari bir anlaşmaya 28 Mayıs 1885 tarihinde imza atmıştır. Ayrıca Zencebar'da İtalya konsolosluğunun açılmasına izin vermiştir.⁹⁹ 1885 yılında Zencebar'daki İtalyan konsolos sultanla resmi görüşmeler yapmak istemiştir. Konsolosun amacı, Juba nehrini ve Kismayo bölgesini ele

⁹⁷ Jama Ömer İse, *Tarihu 's-Sûmâl fi'l- Usûri 'l- Vustâ ve 'l- Hadîse*, s. 78.

⁹⁸ Ahmed Şelebî, *Mevsû 'atu 't-Târîhi 'l-İslâmî*, c.6, 6.bk, Kahire, 2000, s. 662.

⁹⁹ Muhammed Ferid Hajaj, s. 74.

geçirmektir. Alman ve İngiliz şirketlerinin sahip olduğu imtiyazların aynısını talep etmiştir. Ardından İtalya ülkeyi işgal eder. Bu işgalin başarılı olmasında İngiltere'nin Alman şirketinin gelişmesinden duyduğu rahatsızlık etkili olmuştur. Nitekim İngiltere müttefiki İtalya'yı kışkırtmış ve İtalya da bölgeyi işgal etmiştir. 1923 yılında İtalya, Mogadişu gibi önemli güney sahil bölgelerini ele geçirmiştir. Ekim 1924 tarihinde de askeri güç kullanarak orta ve doğu bölgelerini işgal etmiştir. Karadan ve denizden saldırarak Majirtia bölgesinin tamamını ele geçirmiş ve orta kısımda bulunan Ael Bol şehrini de işgal etmiştir. Bunun yanı sıra Somali'ye bağlı Ras Aseyr ile Juba nehrinin sona erdiği bölgeyi ele geçirmiştir. Ele geçirilen yerler İtalyan Somali bölgesi adını almıştır.¹⁰⁰

1.3.4. Fransız Sömürgeciliği

Fransa, Somali'nin bölünmesine katılan işgalci ülkelerdendir. Fransa uluslararası korsancılığı kuzey Somali sahillerinde gerçekleştirerek toprak satın almış ve kabile liderleriyle anlaşmalar imzalamıştır. 1862 yılında ise Abah limanını 50.500 Frank karşılığında bir kabile liderinden satın almıştır. Ahmet Deni, kuzeni Şeyh Ebu Bekir İbrahim Shahim'in yerine Paris'e giderek anlaşma imzalamıştır. Fransa, 1884 yılında gerçek anlamda bölgeyi işgal etmiştir. Bu süreçte Fransızlar, Somali halkının güven ve istikrarla ilgili zaaflarını kullanmıştır. Bunlara rağmen Somali sahillerindeki halk ayaklanmaları güçlü ve devamlı bir şekilde yaşanmamıştır. Bunun bazı sebepleri şunlardır:

- 1- Bölgenin yönetilmesi konusunda iki kabile arasında uyuşmazlık olması.
- 2- Bölgenin çöl olmasından dolayı önemli bölge haline gelmemesi.
- 3- Cibuti kurulmadan önce bölgede önemli şehirlerin olmaması.¹⁰¹

Ancak bütün bunlara rağmen Fransız Somali bölgesinde siyasi örgütler ve ayaklanmalar yaşanmıştır.

¹⁰⁰ Ahmed Abdullah Rıraş, s. 224 – 226.

¹⁰¹ Ahmed Şelebî, s. 665.

1.3.5. Batı Somali (Ogadeniya)

Şubat 1887 yılında Millîlik (Şua ve Jala Kralı), Harar bölgesini 30.000 askerle ve kanlı bir savaştan sonra işgal etmiştir. Bu işgalin yolu batı devletleri tarafından açılmıştır. İngiltere, Fransa ve İtalya Millîlik'e gerekli desteği sağlamıştır. Millîlik, zamanın uygun olduğundan emin olduktan sonra Veled Cibril komutanlığında Harar'ı ele geçirmek için büyük bir ordu hazırlamıştır. Somaliler ise Prens Abdullah Muhammed komutanlığında direnmiştir. Qawlaba bölgesinde çıkan savaşta Habeşistan ordusu yenik düşmüştür. Ardından Millîlik komutanlığında yeni bir ordu en modern silahlarla Harar'ı işgal etmek için yola çıkmıştır. Haftalarca süren savaşta Fransa ve İngiltere diğer Somali bölgelerinden gelecek yardım ve destekleri engellemek için bütün yolları kapatmış ve sonuçta Millîlik galip gelmiştir. Günümüzde halen Habeşistan'da bu zafer kutlanmaktadır. Daha sonra Aden'deki İngiliz konsolosuna şu mektubu yazmıştır: “Şua ve Jala Kralı Millîlik'ten size Selam olsun. Nasılsınız? Beni soracak olursanız ben Abdullah'ın memleketinde çok mutluyum. Abdullah, İmam Ahmet İbrahim'in halefi olmaya çalışmıştır. Ancak ben onu yenip Harar'ı terk etmeye mecbur ettim. Ordum şehri işgal etti. İmam öldü ve arkasından prens gitti. Harar, İslam'ın egemenliğinden çıkmıştır.” Bu süreçte Millîlik şehri yıkıp camileri kiliseye çevirmiş, her yerde kargaşa hâkim olmuştur. Nihayet 1889 yılında Habeşistan krallığı Ogaden bölgesini resmi olarak egemenliği altına almıştır.¹⁰²

Bunu yaparken de Fransızların şeytani haritalarından yararlanmıştı. Millîlik bu haritalara mührünü basıp Avrupa'daki düşman ülkelere göndererek haritaların kabul edilmesini talep etmiştir. Haziran 1897 yılında Millîlik, müttefiki olan Avrupa ülkeleriyle sınırların çizilmesi için anlaşmalar imzalamıştır. Mart 1897 yılında ise Adis Ababa'da Fransa ile birlikte sınırların çizilmesini belirleyen anlaşmanın yanı sıra 18 Haziran 1908 tarihinde İtalya ile birlikte bir sınır anlaşması imzalamıştır.¹⁰³

¹⁰² Mohammed İbrahim Abdî. *Muşkilatu es-Sûmâl el-Ğarbî ve Esaruhâ âle'l-Âlâkât el-Arabiyye'l-İfrîkîyye*, 1bk, Kahira, 2010, s. 21-40.

¹⁰³ Muhammet Abûlmunim Yunus, *es-Sûmâl Vatanen ve Şa'ban*, Daru'n-Nahda'l-Mısıriyye, 1bk, Kahire, 1986, s. 51 -55.

1.3.6. Avrupa Sömürgeciliğinin Sonuçları (EK 17)

Avrupa işgalleri ile başlayan sömürgeciliğin diğer Müslüman ve Afrikalı halklarda olduğu gibi insan haklarını ve onurunu zedeleyen büyük olumsuzlukları vardı. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Somali'nin üç Avrupa ülkesi arasında bölünmesi ve Habeşistan'ın da işgalciler arasına katılarak batı Somali'yi ele geçirmesi. Bunun yanı sıra Kenya'nın İnkadi bölgesini işgal ederek bölge halklarını birbirine düşürmesi.

2- Fitneleri yaymak ve insanlar arasında düşmanlık meydana getirmek.

3- Halkı gözetlemek için hain sultanları ve liderleri kullanmak ve onların aracılığıyla sömürge politikasını hayata geçirmek.

4- İsyanlıları ve isyanları acımasızca sindirmek.

5- Haklar ve ödevler arasında siyahlar ve beyazlar arasında ayrımcılık yapmak. Buna dayanarak siyahları beyazların hizmetlerine tahsis etmek ve yerli halkı kendi vatanında yabancı hale getirmek.¹⁰⁴

Nitekim 1936 yılında İtalya'nın yaptığı gibi Habeşistan ile savaşta 50.000 Somalili savaşıma zorlanmıştır. Yine 1940 yılında 18 – 40 yaş arası 200.000 Somalili İkinci Dünya Savaşı'nda savaşmak üzere orduya katılmaya mecbur bırakılmıştır. Çok az kişinin savaştan sağ döndüğü bilinmektedir.

6- İşgalcinin dilini ve kültürünü yaymak

7- Cehaleti yaymak ve halkı işgalcilere bağımlı kılmak için eğitim fakültelerini engellemek.

8- Aydınları, milliyetçileri ve dindarları işkenceye tabi tutmak, hapse atmak, idam etmek veya sürgüne yollamak.

9- Afrika boynuzu bölgesindeki Müslüman halka karşı misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak ve kilise düşüncelerini yaymak.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Jama Ömer İse, *Tarihu's-Sûmâl fi'l- Usûri'l- Vustâ ve'l- Hadîse* s. 172.

¹⁰⁵ Muhammed Ferid Hajaj, s. 43.

	SOMALİ'DE AVRUPA İŞGAL VE SÖMÜRGEÇİLİĞİNİN TARİHİ
1839	Fransa, Aden'i işgal edip Somali'ye yönelmiştir.
1862	Yönetimle yapılan anlaşmayla Fransa Jibuti'de bulunan Obok limanını ele geçirdi.
1869	İtalya, Asab limanını işgal etti.
1882	Fransa, Jibuti'yi işgal etti.
1888	Fransa ve İngiltere arasında yapılan anlaşmaya göre Jibuti Fransa'ya, Zeyla ise İngiltere'ye verildi.
1889	İtalya, kiralama bahanesiyle Kismayo'yu ele geçirdi.
1892	Aynı yöntemle İtalya, Mogadişu'yu ele geçirdi.
1896	İtalya, Güney Somali'yi himayesi altına aldığını ilan etti.
1925	İtalya, Land dağımı işgal etti.
1936	İtalya, Ogedan'i işgal etti.
1940	İtalya, İngiliz Somalisi adıyla bilinen bölgeyi işgal etti. Ardından İngiltere büyük bir zaferle İtalya'yı yenerek yeniden hâkimiyetini kurdu.
1948	İngiltere, casusları sayesinde Ogedan'ı Habeşistan'a ve İnfedi'yi Kenya'ya teslim etti.

Kısacası, Avrupalı devletlerin işgalleri ve sömürgeciliği diğer Müslüman ve Afrikalı halklarda olduğu gibi özellikle insan haklarını ve onurunu zedeleyen büyük olumsuzluklara yol açmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH MUHAMMED ABDULLAH HASSAN VE DERVİŞLER İSLAM DİRENİŞİ

2.1. Derviş Kelimesinin Anlamı ve Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın Hayatı (EK 1)

Dervişler, bazı Sûfi tarikatların zahitleridir. Kanaat ve iman içinde fakirliği kabul ederler. Dünya malında gözleri yoktur ve insanlara ihsan etmeyi severler. Derviş kelimesi Farsça dilinde de kullanılan bir kelimedir. Dervişler¹⁰⁶ özellikle Hindistan'da fakir lakabıyla bilinir. Sûfi dervişler hikmet, tıp, şiir, zekâ ve deha gibi konularla yakından ilgilenir. Derviş kelimesinin kökeni “Der” olup Arapça ve Farsça'da “menzil” anlamına gelir.¹⁰⁷ Derviş, ihsanı aramak için bir menzilden diğer bir menzile geçendir. Farsçadaki diğer anlamları da sakinlik, denge ve zahit nefistir. Sûfilikte ruhani gelişimin ilk aşamasıdır. Dervişler, tevazu sahibi ve maddiyattan uzak olma konusunda kendilerini eğitmek için dilencilik yapmayı seçmişlerdir. Ancak kendileri için dilenmezler. Kazandıkları her şeyi diğer fakirlere verirler.¹⁰⁸ Bu noktada Yunus Afruhta derviş ve dilenci arasında ayırım yapmıştır. Ona göre derviş para toplayıp sadaka istemeyen ve para verip vermeme seçimini insanlara bırakan biri iken dilenci asalakça insanlardan para isteyendir.¹⁰⁹

Dervişlerin bazıları da belli meslek sahibidir. Örneğin, Kadiri dervişleri Mısır'da balıkçılık yapar. Kadiri, Rufai, Mevlevi, Bektaşî ve Senusi gibi tarikatlar dervişliği kabul eden tarikatlardan bazılarıdır. Şeyh ve hoca gibi dervişlerin soyu Hz. Ali ve Hz. Ebu Bekir'in soyuna dayanmaktadır. Rufailer görüşlerini Kuzey Afrika, Türkiye, Balkan ülkeleri, İran, Hindistan, Afganistan ve Tacikistan'da yaydılar. Afrika'nın doğusundaki ülkeler ise, derviş lakabını batılı işgalcilere karşı mücadele eden mücahitlere vermeyi tercih etmiştir. Örneğin: Sudan'da İngiltere'ye karşı yürütülen el-Mehdi intifadası ve Somali'de yürütülen Muhammad Abdullah Hassan isyanı.¹¹⁰

¹⁰⁶ Latince kökeni dervesh'tir.

¹⁰⁷ Jâma Ömer İse, *Târîhu's-Sûmâl fi'l-Usûri'l-Vustâ ve'l-Hadise*, s. 54.

¹⁰⁸ Enver Ahmed Mayow, *Neylü'l-Âmâl fi Terâcimi'l-Âlâmi's-Sûmâl*, Hartum, 2012, s. 175.

¹⁰⁹ Halit Hasan Yusuf, *Modern Diyalog*, S: 4651, Elmihvar: Tarih, kültür ve dillerde araştırmalar ve çalışmalar, s. 23- 25

¹¹⁰ Ahmet Abdullahî Rîrâş, s.184.

Derviş terimini bilen Afrikalı ülkelerden birisi de Sudan'dır. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan 1897 yılında Hicaz'dan Somali'ye dönmeden önce oraya uğramıştır. Sudan'da iken Sudan Milli Hareketini (el-Mehdiyye) gözlemleyip ondan etkilenmiştir. Bir süreliğine Sudan'ın güneyinden bulunan Sevâkin limanında yaşadı. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın Sudan'a gelmesi sıradan yapılan bir ziyaret değildi. Sevâkin'e gelerek eğitim almak ve İmam Muhammed Ahmed el-Mehdi liderliğindeki Sudan tecrübesinden yararlanmak istemiştir.¹¹¹.

Bir başka ifadeyle Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, dervişlik kavramını Sudan'dan almıştır. Aslında dervişliği Hicaz'da bulunduğu günlerde düşünmeye başlamıştı. Sudan'da iken Mehdi hareketinin fıkıh ve inanç kavramlarını anlamıştı. Somalili Seyyid Muhammed Abdullah Hassan el-Mehdi'nin işgale karşı yaptıklarına şahit olmuştu. Dolayısıyla Somali'de başlattığı mücadele tarihi bir tesadüften ibaret değildi. Aksine, çok önceden kurtuluş ve istiklal için azimle oluşan bir düşünceydi. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan Somali'deki Berbera limanına ulaştığında İngilizlerin talep ettiği vergiyi ödemeyi kesin bir şekilde reddetmiştir. O sırada Seyyid Muhammed Abdullah Hassan Berbera'daki Somalilerin hayatını inceledi. Toplumun yapısında oluşan değişiklikleri fark etti. Limandaki ahali ile İngilizler arasındaki yakınlığı gördü. Berbera'da özellikle eğitim aracılığıyla Somalili çocuklara uygulanan misyonerlik faaliyetlerinde bulunan kiliseyi görmek onu çok rahatsız etmişti. Aileler bunu biliyordu ve bunun sonucunda birçok Somalili çocuk Hristiyan olmuştu. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın bu gördükleri sosyal ve siyasi açıdan Somali'deki yabancı varlığına son vermek için bir itici güç olmuştur.¹¹²

Seyyid Muhammed Abdullah Hassan İngiliz varlığının sahil bölgelerindeki gücünün farkına varmıştı. Bu yüzden Somali'nin iç bölgelerine doğru ilerledi. Oradaki kabilelerin mücadele ve kurtuluş için uygun bir zemin olacaklarını düşünüyordu. Nitekim İshaki kabilesinin yanına yerleşip din adamı ve kadılık görevini yaptığında kabile tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. O sırada İngilizlerle ilk kez silahlı bir şekilde karşı karşıya gelmiştir. Ardından dayıları sayılan ve içlerinde doğduğu Elzolbehenti kabilesinin yanına yerleşti ve onlardaki İslam ve kan bağı ruhunu yeniden

¹¹¹ Ahmet Şelebi, s. 664.

¹¹² Abdu's-Sabûr *el-Merzûkî, Advâ ale's-Sûmâl*, Kahire, 1959, s. 164.

canlandırarak İngiliz işgalcilere karşı savaşmaları konusunda ikna etmişti. Herkes onu hoş bir şekilde karşılamıştı. Kabile sayesinde mücadele zeminini güçlü bir şekilde hazırlayıp hareketinin ilk şeklini oluşturmuştur.¹¹³

Muhammed Abdullah Hassan'ın temel programına baktığımızda Somali toplumunun Avrupalı işgalcilerle birlikte yaşadıkları durumlardan kaynaklanan faktörün temel unsur olduğunu görürüz. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın soyunun bağlı olduğu Elavjadin kabilesi, dayılarının yaşadıkları kabileye çok yakın olmalarına rağmen Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, Muhammed Elzolbehenti kabilesini tercih etmiştir. Nojal ve Hud bölgeleri İngiliz ve Habeş işgalinden uzaktı. Yapmış olduğu seçim zekice bir seçimdi, çünkü böylelikle Habeş askeri varlığından kurtulmuştu. Rahat bir şekilde siyasi projesini faktörler ve ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirmeye başlamıştı.¹¹⁴

2. 2. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın Eğitim Hayatı (EK 2)

Seyyid Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Elnur, Somali'nin kuzeyinde bulunan Tagtir bölgesine bağlı Bohodela şehrindeki Havd'da dünyaya gelmiştir. Dedesi Etiyopya'daki Kelafo bölgesinden Somali'nin kuzeyindeki Talbhanti kabilesinin yaşadığı bölgeye yerleşmiştir ve 1856 yılında Samidko'da o kabileye mensup bir kızla evlenmiştir. Somaliler onun doğduğu yıla Gabisna yani aziz yıl demektedir. Annesinin ve babasının yanında büyümüştür ve çocukluğundan beri zekâsı ile dikkat çekmiştir.¹¹⁵ Ünlü bir mücadelecî, şair ve edebiyatçı, din adamı ve Somali direnişinin lideri idi. Somali sorununu gündeme getirip Somali'nin beş bölgesini birleştirmeye çalışmıştır. Hayatını çatışmaya ve askeri operasyonlara adayan bir cesurdu. Dilini kullanmayı iyi biliyordu ve fasih bir şekilde düşman kabilelere saldırıyordu. Babası ünlü bir âlimdi. Hayatına Kur'an'ı, Arapça ile İslam dinini öğrenmekle geçirdi. Somalili âlimlerden birçok sanatı öğrenmiştir. Ata binmeyi ve okçuluğu seviyordu. Annesi onun attan

¹¹³ Yunus Afruhta (2003) Akka'da yıllar ve anılar oxford UK: George Ronald, London, s.19.

¹¹⁴ İslamonline.com – Fetva: Dervişler – Sufi tarikatın lideri, <https://islamonline.net/>, Erişim Tarihi, 15 Mayıs 2018.

¹¹⁵ Abdullah Ömer Nur, s. 144.

düşmesinden korkardı. Yedi yaşında Kur'an okuluna katılıp on üç yaşında öğretmen yardımcısı olmuştur.¹¹⁶

Babası vefat ettikten sonra annesiyle birlikte kuzeye dayılarının yanına gitmiştir. Orada Somalili ve Arap öğretmenlerden matematik, astroloji ve Arap dili eğitimini almıştır. Ardından doğduğu yere gidip İslami okullarda fıkıh ve hadis tahsil etmiştir. Daha sonra Harar, Mogadişu, Kenya ve Sudan'ı gezmiştir. Hicaz'da ise altı yıl yaşamıştır. Orada Sâlihi tarikatının şeyhi Baş Muhammed Bin Salih er-Raşidi ile karşılaşmış, onun yolundan giderek Müslümanların sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Böylece tasavvuf onun ruhuna dokunmuştur. Ayrıca, 19.yy.da Avrupa işgaline karşı direnen İslami ayaklanmaların haberlerini takip etmiştir.¹¹⁷

Bunlardan bazıları Libya'da İtalya işgaline karşı direnen Senusi ve Ömer el-Muhtar direnişi, Fas'taki Fransa işgaline karşı Abdülkerim el-Hatabbi direnişi, Suriye'de Fransa işgaline karşı direnen Alselan Alatraş, Sudan'da İngiliz işgaline karşı direnen Muhammed Ahmet el-Mehdi ve birçok İslami direniş hareketi. Bunları örnek alma kararını verdi ve İngiltere, Habeşistan, Fransa ve İtalya'dan oluşan dörtlü işgale karşı Somali'de direnişi yönetti.¹¹⁸ Edebi ve İslami ilimlerde dikkat çekici bir başarısı vardı. Eğitimini en iyi ulemanın ve fıkıhçıların ellerinde görmüştür. Küçüklüğünden beri bilimlere meraklıydı ve bu nedenle birçok bilim alanında kendini ispatlayıp önde gelen âlimlerden olmuştur, Somali'nin her tarafını dolaşmıştır ve karşılaştığı her âlimden bir şeyler öğrenmiştir. Böylece ilimleri en iyilerinden öğrenmiş oldu. Bu arada insanlar Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın meclisine uğradı ve ondan öğrenirdi. Rivayetlere göre yetmiş iki âlimin yanında eğitim görmüştür.¹¹⁹

Ezberi kuvvetli, anlatımı etkili biriydi. Bazı âlimler de onun bilgisinden yararlanırdı ve âlimler arasında anlaşmazlık çıktığında bilgisiyle çözendiydi. Hem Somali dilinde hem de Arapçada yazılar ve şiirler yazardı. Şiirlerinin çoğu siyasiydi ve direnişçilerin içini yakar cihat yapmaları için teşvik ederdi. Direnişçilerin kalplerini din ve vatan aşkıyla doldururdu. Muhammed Abdullah Hassan direnişin liderliğini üstlendiğinde ilk hutbesi din ve vatanla ilgiliydi. Hutbesinde nasihatlerde bulunmuştu.

¹¹⁶ Jâma Ömer İse, *Târîhu's-Sûmâl fi'l-Usûri'l-Vustâ ve'l-Hadise*, s. 144.

¹¹⁷ Jâma Ömer İse, *Târîhu's-Sûmâl fi'l-Usûri'l-Vustâ ve'l-Hadise*, s. 54.

¹¹⁸ Abdullah Ömer Nur, s. 144.

¹¹⁹ Ahmet Abdullahi Rıraş, s. 184.

Savaş ve mücadele adamı ve iyi bir savaşçı olmasından dolayı en önemli özellikleri orduya iyi komutanlık etmesiydi.¹²⁰

Ülkesindeki eğitim hayatından sonra 1889-1890 yılları arasından kara yoluyla Hicaz'a gitti. Orada tefsir, fıkıh ve diğer ilimleri öğrendi. Altı yıl Hicaz'da kaldıktan sonra Kur'an'ı ve hadisi gerçek anlamıyla öğrenmiştir. Edebiyatı da iyi bir şekilde öğrenip Somali'nin en iyi şairlerinden biri haline gelmiştir. Şiirleri kalplerde sihir etkisi yaratıyordu. Mekke, Medine, Yemen ve diğer Arap ülkelerindeki ulemanın derslerine katılıyordu. İlmi ve edebi bilgisinin yanında kahraman bir cengâverdi. Siyasette ve savaşta iyi bir komutandı ve 25 yıl boyunca işgalcilerle yoğun bir şekilde hiç yılgınlık göstermeden mücadele etmiştir.¹²¹

Mekke'de Salihi tarikatının lideri Muhammed Bin Salih Elreşidi'den eğitim aldı ve onun sayesinde Müslümanların sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Tasavvuf onun ruhuna dokunmuştu ve on dokuzuncu yüzyılda Avrupalı işgalcilere karşı direnen İslami devrimlerin haberlerini takip etmeye başladı. Bunlardan bazıları Libya'da İtalya işgaline karşı direnen Senusi ve Ömer El-Muhtar direnişi, Fas'taki Fransa işgaline karşı Abdülkerim El-Hatabbi direnişi, Suriye'de Fransa işgaline karşı direnen Alselan Alatraş, Sudan'da İngiliz işgaline karşı direnen Muhammed Ahmet Elmaehdi ve birçok İslami direniş hareketi. Bunları örnek alma kararını verdi ve İngiltere, Habeşistan, Fransa ve İtalya'dan oluşan dörtlü işgale karşı Somali'de direnişi yönetti.¹²² Somali'ye dönmeden önce Türklerin bölgede olduğu sırada İngilizler ticaret yapmak bahanesiyle Berbera sahiline gelmişti. İngiliz hükümeti her hangi bir anlaşma yapmadan ve halkın rızasını almadan Somalili hainlerin yardımıyla kiliseler inşa etmeye başlamıştı. Muhammed Abdullah Hassan Hicaz'dan döndüğünde Mekke ve Medine'deki âlimlerden eğitim görmüştü ve 1893 yılında hac vazifesini yerine getirmişti.¹²³

Aden'de 6 ay kaldıktan sonra Berbera limanına geçmiştir. Limana vardığında İngiliz gümrük memuru ondan gümrük harcı ödemesini talep etti. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan dehşete kapıldı ve sınırlı bir şekilde: "Sen buraya gelirken gümrük harcını ödedin mi? Sana vizeyi kim verdi?" şeklinde bir soru yöneltir. İngiliz memur

¹²⁰ Abdu's- Sabür, s. 164.

¹²¹ Enver Ahmet Mayow, s. 175.

¹²² Abdullah Ömer Nur, s. 144.

¹²³ Jâma Ömer İse, *Târîhu's-Sûmâl fi'l-Usûri'l-Vustâ ve'l-Hadise*, s. 113-115.

tercümana Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın ne dediğini tercüme etmesini istediğinde, tercüman ona Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın söylediklerini çevirip onun meczup olduğunu söylemiştir. Ardından İngiliz memur Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'a yol vermiştir. Bu nedenle meczup Seyyid Muhammed Abdullah Hassan adıyla da bilinirdi. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan şaşkın bir şekilde Berbera'ya girdikten sonra mescitlerde ve meclislerde eğitim vermeye başladı. Bu dönemde halka kültürü ve direnişi öğretmiştir.¹²⁴

Şeyh Muhammed'i en çok korkutan şey İngiliz idarecinin ezanı yasaklaması ve bu yasağa karşı çıkıp onu uykusundan uyandıranları tutuklamasıydı. Halk bu karara isyan etti ve bir öğle namazı vaktinde müezzin minareye çıkıp ezanı okuduğunda İngiliz vali ona ateş ederek öldürmüştür. Yine başka bir gün Şeyh Muhammed mescitten çıktığında 20 Somalili çocuğun Hristiyan ilahilerini söyleyerek kiliseye gittiklerine şahit olmuştu. Bu durum karşısında üzüntü ve öfkeye kapılmış Müslüman Somalilerin bizzat içinde bulunduğu durumu idrak etmiş ve ülkesinde misyonerlik hareketlerinin başladığını görmüştür. Mekke'de karşılaştığı ve Avrupalıların ailesini kaçırmışından sonra kendisinin de kaçırılacağından korkup Mekke'ye sığınan vatanından 10 yıldır uzak olan Orta Afrikalı adamı hatırladı. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan bu hikâyeyi sık sık hatırlardı. Ülkesine döndükten sonra İngilizlerin vatanını ne şekilde ele geçirdiklerini gördü ve onursuz bir şekilde yaşayamayacağını anladıktan sonra işgalcilere karşı mücadele etme kararı verdi. Bu süreçte işgalcileri vatanından çıkarmak için her yöntemi kullandı ve dini duyguları harekete geçirerek cihada teşvik etti.¹²⁵

Kısacası, Seyyid Muhammed Abdullah Hassan eğitimini bitirdikten ve Aden'de altı ay kaldıktan sonra 19.08.1895 tarihinde Hicaz'dan Somali'ye döndü ve yanında özgürleşme düşünceleri vardı, Daha sonra Berbera'ya yerleşerek el-Salihiye mescidinde ders vermeye ve el-Mehdiyye tarikatının esaslarını faal bir şekilde yaymaya başlamıştır. Bu arada halk arasında zamanla manevi bir lider konumuna da gelmiştir.¹²⁶ Hatta bu yüzden Berbera'daki İngiliz Konsolosu el-Salihiye mescidini kapatmıştır. Bu dönemde Şeyh Muhammed iki olaydan çok etkilenmiştir:

¹²⁴ Abdu's-Sabûr el Merzûkî, s.116,165.

¹²⁵ Âdem Said el-bardâlî, s.80 - 81.

¹²⁶ Abdü Yusuf Farah, *es-Sirâ' ed-Devlî fi 's-Sûmâl*, Hargaysa, 2007, s. 48 – 50.

1-Fransız Katolik kilisesi tarafından bazı Somali çocukların Hristiyanlaşması.

2-Berbera'daki İngiliz valinin zulmü ve evinin yakınındaki Berbera mescidinde ezan okumasını yasaklaması. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi müezzin yasağa uymamış ve bir öğle vaktinde minarede ezan okurken İngiliz vali tarafından vurularak öldürülmüştür.

Bu olaylar Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'da derin üzüntüye sebep olmuş ve farklı düşünce ve ideolojiler ile ekollerin çeşitliliğine karşı hoşgörülü olan tasavvuf düşüncesinden uzaklaşmıştır. Bu anlamda davası yanında, Somali halkını duçar olduğu aşağılanmadan kurtarmayı hedeflemiştir.¹²⁷ Şeyh genel olarak halkın ve özel olarak öğrencilerinin gayri müslim sömürgecilerin hegemonyası tehlikesine karşı hislerini uyandırmayı hedeflemiştir. Konuşmalarında özellikle şu noktalara dikkat çekmiştir: Dini görevlerinizi yerine getirmeniz gerekiyor ve bunların kötülüğünü uzaklaştırmalısınız, gayri Müslimlerin liderleri ülkenizi işgal ederek sizi ve dininizi bozmaya çalışıyorlar ve hükümetlerinizin himayesine dayanarak sizi zorla Hristiyanlaştırmak istiyorlar.¹²⁸

Bu süreçte Şeyh Muhammed Abdullah Hassan, Somali kabileleri arasında el-Salihiyye tarikatını güçlü bir konuma getirmiştir. Bu anlamda nehrin kıyılarına organize tarım grupları kurdular, kabilelere yerleştiler ve siyasi çatışmaları kullandılar. Bu tarikatı yayma bahanesi ile güçlerini kullanarak o bölgedeki tarım arazilerine hâkim olmuşlardır.¹²⁹ Bu arada Muhammed Abdullah Hassan davasına ve Somali topraklarının bazılarını ele geçiren ve diğer bölgelerde öç almaya devam eden Habeşistan ile savaşına devam etmiştir, Ayrıca direnişinin Habeşistan'a karşı başladığı ilk günden itibaren bu hareketin kabile, gelenek ya da mezhep hareketi olmayıp, İslami değerleri hedefleyen bir hareket olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda hedeflerinden birisi de tüm Somalileri işgalden kurtarmaktı. Çıkış noktası inanç olarak İslam'a dayanan Somali milli ve yerli bir harekettir. Bu yolda ilk fırsatta kabile çatışmalarına son verdi ve böylece Somali, tarihinde ilk defa İslam bayrağı altında birleşmiştir. Hedeflediği bu birleşme Avrupa ve Habeşistan işgaline karşı önemli bir adım olmuştur. Bu arada Habeşistan ve İngiltere'ye

¹²⁷ Abdusabur marzuk, s. 167.

¹²⁸ Muhammed Abdulmunim Yunus, *Şühadâu'l-Horriye fi kârîtu İfrîkiyâ*, 1bk, kahıra, 1962, s. 52.

¹²⁹ Jumale Abdullah Muhammed, *Hâdiru'l-Âlemu'l-İslâmî*, 11bk, ,Riyad, 1429,c1,s. 67 - 68.

karşı olan mücadele azmi Fransa ve İtalya'ya olan mücadele azminden daha belirgindi, çünkü ülkeler arasındaki ayrılığı idrak ediyordu ve bu rekabeti kullanarak birinden silah alıp diğerine karşı kullanıyordu.¹³⁰

İngiliz ve Fransız sömürgeciler ihanet edip Somaliler ile olan anlaşmaları feshettikten ve Başkent dâhil Somali topraklarını Habeşistan'a verdikten sonra, bu durum karşısında ilk uyanan Şeyh olmuştur, Bunun delili ise Berbera ili valisi Ge Haas Sad Lair'in 16.06.1899 tarihinde hükümetine gönderdiği mektuptur. Vali mektubunda; Şeyh Muhammed Abdullah Hassan'ın hedefinin ülkesini ve dinini korumak amacıyla halkı bir araya getirip Habeşistan'ı işgal etmek olduğunu ifade etmiştir. Bu mektubun ve Şeyhin harekete geçmesi sonucunda Habeşistanlılar, üç sömürge ülkesinden –İngiltere, Fransa, İtalya- yanlarında durmalarını talep etmiştir. Bunun üzerine 1906 yılında Habeşistanlılar ile bu üç ülke anlaşma imzalamıştır. Anlaşmanın maddeleri arasında Habeşistan'ı ve bütünlüğünü korumak ve siyasi destek vermek yer almıştır. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, Müslüman Somalilerin topraklarının Hawaş yönünden işgalini yaşamıştır.¹³¹ Sömürgeciler gelmeden önce Habeşistan'ın hükmü Hawaş nehrinin batısında bitiyordu. Bunun kanıtı ise Fransız silah taciri Ather Nabawd'ın 1887 yılındaki şu sözüdür: “Hawaş, batı tarafta biten hâkimiyeti ile Harar arasında sekiz ya da dokuz günlük yürüme mesafesindedir, Başka bir ifade ile göç eden Somaliler Harar bölgesinde yayılmışlar ve yüzlerce yıl İslam'ı yaymaya çalışmışlardır. Şeyh bu genişlemeyi gördükten sonra Habeşistan'a kolaylık sağlayan sömürgecilere karşı savaşmaya karar vermiştir.

Özet olarak, İngilizler Şeyh'e karşı psikolojik ve duygusal savaş başlatmıştır. Mogadişu camisinde Şeyhe karşı insanları kışkırtmak için din adamlarını örgütlemişlerdir. Bu arada aynı zamanda itibar edilen başka bir dini lider olan Şeyh Mohammed Alsaleh, Mohammed Abdullah'ın davasını inkâr etmiştir.¹³² Her şeye rağmen Seyyid Muhammed Abdullah Hassan 1921 yılında vefat ettiğinde Somalili Müslümanların büyük çoğunluğu birleşmiştir.¹³³ Böylece Şeyhin başlattığı direniş

¹³⁰ Muhammed Abdulmunim Yunus, s. 55.

¹³¹ Celal Yahya, *Et-Tenâfus Ed-Devlî Fi's-Sûmâl*, Daru'l-Maârif, Kahire 1959, s.13.

¹³² Celal Yahya, s.13.

¹³³ Celal Yahya, s.50.

ortaya çıkan bu sonuçla hayatı boyunca sömürgeciliğe karşı hedeflediği amaç gerçekleşmiştir.

2. 3. Dervişler İslam Direnişinin Oluşumu (EK 5)

Dervişler, 19. yy. da Somali'deki en ünlü kurtuluş hareketlerinden biridir ve bu hareket "Dervişlerin İsyan"ı adıyla biliniyordu. Lideri ise, Muhammed Abdullah Hasan'dır. Birçok kitap bu hareketten, modern Somali tarihinde işgale karşı başlatılan silahlı hareketlerin başı olarak bahseder. Bu arada Somali'deki bütün hareketlerin kökü Sufi akıma bağlıydı.¹³⁴ . Dervişler İslam Direnişi, isminden de anlaşılacağı gibi İslami bir direniş olup, 1896 yılında Somali'de kurulmuştur. Gücüyle dört kez İngilizlerin saldırılarını püskürtmeyi başarmıştır. Yirmi beş yıl sonra 1920'de İngiltere'nin ilk kez uçakları kullanması ve Taleh'i vurmasıyla birlikte bu direniş yenilgiye uğramıştır. Muhammed Abdullah Hassan kendini, ülkesini İngiliz işgalinden kurtarmaya adanmıştı. Ancak birkaç âlim dışında sadık yandaş bulmakta zorlanıyordu. Somali halkı, işgalcilerden kurtulmak için derin uykusundan uyanamıyordu. İngiliz hükümeti ise cesur liderin başlattığı isyandan korkmaya başlamıştı. Bu yüzden birçok kez onu tutuklamayı denemiştir.¹³⁵

Nitekim bir gün belediye işlerinden sorumlu İngiliz başkan Şeyhi yanına çağırıp yaptıklarından vazgeçmesini ister. Şeyh ise, kesin bir dille bunu reddeder. İngiliz başkan da onu ceza ve hapisle veya sürgün edilmekle tehdit eder. Ancak Şeyh sebat ve azimle kararlılık göstermeye devam etmiştir. Günler sonra İngiliz başkan onu yeniden yanına davet ettiğinde Şeyh, aynı kararlılığını tekrar etmiştir. Başka bir günde Şeyh suratu asık ve başını önüne eğmiş bir halde camiye giderken şair Antere Bin Şedad'ın şiirini okumuştur:

Hayatın suyunu bana zilletle içirme,

Zehiri bana onurla içir.

Hayatın suyu zilletle bir cehennemdir

Cehennem ise izzetle en iyi yerdir.

¹³⁴ Muhtar Mahdi. S. 2- 3.

¹³⁵ Abdurahman Osman Tavis, *es-Sûmâl Tarih ve Hadâra*, Matbatu Camhûriyyetu's-Sûmâl, Mogadişu 1974, s. 1.

Bu esnada halk onun etrafında toplanmıştı. Şeyh camideki hutbesinde din ve vatan aşkını aşlamış, İngiliz işgalcilere karşı kendisine destek vermelerini istemiştir. Bu cesur tavrıyla insanların hayranlığını kazanmıştır.¹³⁶ . İngiliz hükümeti Şeyhin daha çok hırslandığını öğrendiğinde kendisine ülkeyi terk etmesini emretti. Birkaç gün sonra da Şeyh Berbera sahilini terk edip çöle doğru yola çıktı. Yanında ulema grubu vardı. Sultan Nur Ahmet Eman'a gitti. Sultanın Somaliler arasında büyük hatırı vardı ve sözünü dinlerlerdi. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ondan İngilizlere karşı olan mücadelede yardımcı olmasını istedi. Birbirilerini yalnız bırakmama konusunda söz verdiler ve sultan vefat edene kadar da öyle oldu. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın başlıca destekçisi olan sultan Hern'de vefat etmişti.¹³⁷

H.1316/M.1896 yılında Seyyid Muhammed Abdullah Hassan babası ile kardeşlerinin yaşadığı ve Ehula bölgesine bağlı olan Negal'e gitti. Negal'de de hutbeleriyle halkı cesaretlendirdi ve İngilizlere karşı mücadele etmeleri konusunda ikna etmeye çalıştı. Avupalı işgalcilerin ele geçirdikleri bölgeleri harabeye çevirdiklerini ve insanların onurlarını yerle bir ettiklerinden bahsetti. Birkaç Kuran ayeti okuyup şeriattın cihadı emrettiğini ve işgalcilerin vatandan çıkarılması gerektiğini, Allah'ın Hz. Muhammed'den kâfirlere ve münafıklara karşı acımasızca savaşmasını emrettiğini anlattı. Kur'an'daki, “ Ey peygamber. Kâfirlere ve münafıklara karşı cihat edin. Onların cezası cehennemdir. Ne kötü bir cezadır o.” ayetini okuyup : “Biz o peygamberin ümmetinden değil miyiz? Bu ayet bizden bahsetmiyor mu? Onun söylediklerine inanmıyor musunuz?” diyerek halkı uyandırmaya çalıştı. Aralarında iki yıl kadar kalmıştır. Bu sürede toplayabildiği kadar silah ve asker topladı. O günlerde Libal ismiyle bilinen Fransız yapımı silahlar arkadaşı Şeyh Osman tarafından hediye edilmiştir. Ardından Hacı Osman Ali Julid, Ali Asker ve Muhammed Miad'dan yirmi tüfeği iki yüz deve karşılığında satın aldı. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, tüfeğe karşı on deve vereceğini söyledi. Aslında Somaliler için deve çok kıymetliydi. Halen de öyledir.¹³⁸

¹³⁶ Muhtar Mahdi, s. 2 -3.

¹³⁷ Makalenin tamamını okumak için elektronik gazete Aden Elhaber'e bakınız. <https://adenkbr.news/44371/> <https://adenkbr.news.13/01/> 2019. Erişim tarihi.

¹³⁸ Muhtar Mahdi Âdem, s. 3 - 4.

1898 yılında Seyyid Muhammed Abdullah Hassan Muhammed Abdullah kurduğu orduyla ve silahlarla Dulu bölgesine doğru hareket etti. Siyasi bir amaç için gitmişti. Akrabalarının yanına gidip El-Salihiyye tarikatının liderliğini Şeyh Muhammed Salih'ten almalarını istedi. Bazıları kabul ederken, bazıları reddetmiştir. Daha sonra akrabalarından yanında savaşmalarını, para ve insan yardımı yapmayı istedi. Amacının da işgalcileri Somali'den kovmak olduğunu anlattı. Bu dönemde 1899 yılında Habeşistan'a ait güçler Jigjiga gibi batı bölgelere doğru ilerlemeye başlamıştı. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, büyük bir orduyla Habeşlere saldırıp onları yendi ve birçok ganimet elde etti. Savaştan galip olarak döndüğünde Herdkid bölgesinde duraklamıştır. Şeyh orduya asker ve mühimmat yardımı yapmayı düşünmüyordu. Birkaç ay sonra bölge ahalisiyle bir anlaşmazlık yaşadı ve suikasta uğrayacaktı ancak Allah'ın yardımıyla kurtulmuştur. Ayrıca, İngilizlere karşı savaşmayı ve silah ile at yardımı yapmayı reddettikleri için aralarında büyük bir savaş çıkmıştı. Bunun üzerine Şeyh ordusuyla birlikte Negal'e döndü ve günümüzde Fatvin adıyla bilinen bölgeye yerleşti. Burada dayılarının yanında kalmış ve onlardan destek görmüştür.¹³⁹

Fatvin'de bir gün Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ahaliden öğle vakti toplanmalarını ve gecikmemelerini istedi. Ahali toplandığında onlardan yanında olup düşmana karşı Allah ve vatan için cihat yapmalarını istedi. Ayrıca, paralarını ve mallarını işgalcilerin vatandan çıkarılmaları için harcamaya davet etti. Hutbesinde şu ifadeler yer vermiştir: “İşgalci İngilizlerin Berbera sahilini işgal ettiğini bilmiyor musunuz? Berbera Allah tarafından Kızıl denizin ulaşımında temel nokta yapılmıştır. Kâfir İtalyanlar Mogadişu sahillerini istila ederken, kâfir Habeşler de batıya. Jigjiga'ya doğru ilerliyorlar. Bütün işgalciler mallarımızı ve kaynaklarımızı yağmalamaya çalışıyor. Onurumuz elden gidecek. Cihat yapmalıyız. Allah peygambere cihat yapmayı emretmiştir. “Ey peygamber. Müminlere savaşmalarını söyle siz mümin değil misiniz? Bugün söylediklerime inanmıyorsunuz. Allah'ın istemediği birinin size hâkim olmasına razı mı olacaksınız.”¹⁴⁰

Bu sözler karşısında herkesin kalbi vatan ve din aşkıyla dolmuştu. Ulema ve kabile liderleri cihat konusunda Şeyhe biat ettiler. Onu lider olarak kabul edip düşmana

¹³⁹ Jamîl Abdullah Muhammed, s. 67 - 68.

¹⁴⁰ Muhtar Mahdi, s. 2 - 3.

karşı savaşıacaklarına yemin ettiler. Aralarında hiç anlaşmazlık yaşanmadı. Birçok insan akla hayale gelmeyecek şeyleri toplamıştı. Civardaki bölgelere de elçiler gönderdi. Böylece cesur dervişler ordusu kurulmuş oldu. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, onlara kabile ayrımcılığı yapmayı yasaklamıştı. Merkezlerine Hern veya tarikat diyorlardı. Onlara bir rehber hazırlayıp o yoldan gitmelerini, kalben birbirlerini sevmelerini, sözlerinin bir ve ortak olmasını ve bir arada kalıp birbirlerine destek vermelerini söyledi. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın amacı Somalileri bir araya getirip Hristiyanların aralarına sızmalarını engellemekti. Onlara bir program hazırladı ve dervişlerin bütün çocuklarına Kur'an eğitimini zorunlu kıldı. Öğrenci sayısı yedi yüze ulaşmıştı. Çocukları özel evlerde toplatıp gerekli eğitimi ve terbiyeyi vermeleri için hocalar tahsis etti. Çocuklara at binmeyi ve silah kullanmayı öğreterek askeri bir eğitim almalarını sağladı. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, İngiliz düşmanına karşı durdu ve dervişlerin egemen olduğu süre boyunca onlara savaşmayı aşıladı. Bu süreçte dervişlerin birliği ve savaşçı birlikleri büyük bir düzen içindeydi.¹⁴¹ Dervişlere tabi bütün bölgelerde uyuşmazlıkları çözmeleri, zekâtı toplamaları, evlilik ve boşanma gibi konuların çözümü için kadılar tayin etti. Bunun yanı sıra namaz ve oruç eğitimi verirdi.¹⁴²

Dervişler özgürlüklerini, dinlerini ve hayatlarını işgalcilere karşı korumaya ant içmişlerdi ve bu sözlerine sadık kalmışlardır. Savaşdaki cesaretleriyle tanınırlardı. Ölümünden korkmuyorlardı ve vatanlarını korumak için bütün zorluklara göğüs germişlerdi. Onlar için ölüm, işgal altında yaşamaktan evlâ idi. Savaş meydanında sayıca fazla düşman askeriyle karşı karşıya kaldıklarında bile korkmamışlardır. Çünkü kalpleri imanla ve özgüvenle doluydu. Bıkkınlığı ve tembelliği bilmiyorlardı. Tek amaçları Allah yolunda cihat etmek ve vatanları için ölmekti. Savaşmak ve binicilik konusunda büyük tecrübeye sahipti¹⁴³.

Bunun yanı sıra savaş teknikleri konusunda uzmanlardı. Kapsamlı bir eğitime tabi tutulmuşlardı. Düşman onlardan korkularından dolayı bir bölgede uzun süre duramazdı çünkü liderleri onlar için ayrıntılı bir savaş planı hazırlamıştı. Hafif silahlarına rağmen azimlerine güveniyorlardı. Tarihte onlardan yaralı da olsa esir düşen

¹⁴¹ Hassan Mohamed Jawha, s. 43.

¹⁴² Muhammed Farid Hajaj, s. 45.

¹⁴³ Abdullahi Ömer Nuur, s. 62- 67.

olmamıştır. Rivayetlere göre bir dervişin eşi düşmana karşı savaşırken kaçmak zorunda kalmıştı. Düşman ise onun peşinden askerlerini göndermişti. Derviş eşi hızlı bir şekilde atıyla kaçarken sırtında taşıdığı çocuğunu düşürmüştü. Onu yerden almak için zamanı yoktu ancak buna rağmen dönüp onu almak istediğinde düşman askerleri ona yetişmişti. İki düşman askerini bir kurşunla öldürüp “Ciğer, bir parçasını bırakamaz” dediği ifade edilir.¹⁴⁴

İmanlarıyla, kuvvetleri ve Allah’a olan güvenleriyle sahabeye benziyorlardı. Zaman zaman gerçekleşen düşman saldırılarından korunmak için kaleler inşa ederlerdi. Kalelerin dış binası çok yüksek olurdu ve oraya tırmanmak imkânsızdı. Duvarlarının eni ise 225 cm’dir. Yüksek kuleleri vardı ve çok uzağı görebilirlerdi. Düşmanı uzaktan gördüklerinde trompeti çalarlardı. Böylece insanlar hazırlık yapmaya fırsat bulurdu. Kapıları ahşap ve demirden yapıldığından kırılması zordu ve kurşungeçirmezdi. Odaları üst üsteydi ve her odada kurşun atmak için 15 pencere olurdu. Her odanın su temini açısından su kuyularına bir yolu vardı. O yollardan askerler ayrıca ihtiyaçları olan yiyeceği ve silahı temin ederdi. Kale surları çok güçlüydü ve düşmanın girmesi imkânsızdı. Kale binası dörtgen şeklindeydi ve çok sayıda deve ve atı içine alabilecek büyüklükteydi¹⁴⁵.

2.3.1. Dervişlerin Manevi Hazırlığı

Seyyid Muhammed Abdullah Hassan halkı düşmana karşı savaşmak için hazırlıyordu. Hiç bir Somalili kabile lideriyle karşı karşıya gelmek istemiyordu. Çünkü o dönemde kabile lideri büyük yetkilere sahipti ve bu yetkiler liderin elinden alınması durumunda toplumun yapısı bozulacaktı. Bazı liderler kabul edecek olsa bile diğerleri bunu kabul etmeyebilirdi. Zira güçlerinin azalmasını istemeyeceklerdi. Bu sebeple düşmana karşı mücadele etmek istemeyen ve işgalcilerin tarafında olan bazı liderlerle Seyyid Muhammed Abdullah Hassan arasında sürtüşmeler yaşanmıştı. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan bu nedenle direnişi korumak ve hainlerin sızmalarını önlemek için iç cephede savaşmak zorunda kalmıştı. Hainlere ve işgalcilerle birlik

¹⁴⁴ Abdu’s-Sabûr El-Merzûkî, s. 45 - 46.

¹⁴⁵ Ahmed Şelebi, s. 669.

olanlara büyük darbe vurmuştu. Vatanını seven birçok kabile onun yanında saf tuttuğundan işgalcilerin gasp ettiği hakları geri alma konusundaki azmi artmıştı.¹⁴⁶

Seyyid Muhammed Abdullah Hassan Somali'nin her tarafına yayılan emirlere mektuplar gönderip onları Allah için cihat etmeye davet etti. Bu mektupların en ünlüsü ise Emir Osman Mahmut El-Majrateyn kabilesine gönderilen şu mektuptur:

“Bismillahirrahmanirrahim. Sizin gibi mücahit olan emirin halini sorduktan ve Allah’a siz için hayır dualarını ettikten sonra Hz. Peygamber’in, “Nasihat Allah ve peygamber adına bütün Müslümanlara vaciptir.” hadisine dayanarak size zalim kâfir İtalya’nın ülkenize yapmak istediklerini hatırlatmak isterim. Allah, Müslümanlara zaferi vadetmiştir. Kâfirlere ise büyük bir cezayı vadetmiş, ama bunun karşılığında Müslümanlar dinlerine ve kitaplarına sahip çıkmalıdır. Enfal suresinde şöyle buyrulmuştur : “Allah’ın düşmanını ve düşmanınızı korkutmak için gerekli gücü ve atları hazırlayın.” Nitekim Senusi Trablus Garp’ta İtalya’ya karşı mücadele ederken bu yoldan gitmiştir. Onları hezimete uğratıp silah ve mühimmat ele geçirmiş, arkalarını bırakmamıştır. Onların peşini bırakmadı. Uzak Fasta’ki emir de aynı mücadeleyi yapmıştır.¹⁴⁷

Uzak Fasta’ki emir Allah yolunda tek başına mücadele etmiştir. Halen de İhlas vadisinde büyük bir azimle savaşmaktadır. Bugün yüz bin askerin komutanlığını yapmakta ve elinde ganimet olarak aldığı tüfekler ve güçlü silahlar vardır. Fransa’yı ve İspanya’yı korkutmayı başarmıştır. Sultan Paşa ise Şam’da Fransa’ya karşı mücadele etmektedir. Müslüman ve akıllı olan her lider bunu yapmaktadır. Her Müslüman liderin görevi topraklarını savunmaktır. Bunu yapmaz ise Allah’a karşı gelmiş olacaktır. Kıyamet gününde bunlar ona sorulacaktır. Zaferi istiyorsanız hazırlık yapmalısınız. Düşmana karşı adamlarınızı yetiştirmelisiniz ve bunu yapmak zor değildir.¹⁴⁸

Allah’ın izni ve iradenizle birlikte bunu başarabilirsiniz. Ömer Cami ile birlikte size göndermiş olduğum önceki mektuplarımda ve sözlü olarak Mahmut Avale’ye anlattıklarımda olduğu gibi hedefe ulaşmak için güvenilir ve resmi bir vekil tayin etmeniz gerekir.” Şeyh Muhammed’in Şeyh Hasan Bin El-Seyyid Muhammed

¹⁴⁶ Abdu’s-Sabûr El-Merzûkî, s.163.

¹⁴⁷ Muhammed Ferid Hajaj, s. 45-46.

¹⁴⁸ Ahmed Şelebi, s. 670.

Abdullah Hassan, Şeyh Hacı Yusuf Bin Abdi ve Şeyh İbrahim gibi ulemaya göndermiş olduğu diğer bir mektupta ise şunları yazmıştır: “Allah’a hamd ve peygamberine salavat olsun. Selamlarımı ilettikten sonra sizler gibi ulema olanlardan İslam dininin bayrağını yükseklere kaldırmamızı istiyorum. Müslümanlar tek güç olmalıdır. Vatanımızı işgal eden, milletimizi köleleştiren, onurumuzu ayaklar altına alan ve en yüce din olan İslam’ı aşağılamaya çalışan düşmana karşı birlik olmalıyız. İnsanları uyarın, dünyada ve ahirette helak getiren şeylerden uzak durmalarını söyleyin. Müslüman olmamıza rağmen bizi kâfir ilan etmesinler. Biz Allah yolunda cihat ediyoruz.”¹⁴⁹

Allah kelamı en üstün olsun diye mücadele ediyoruz. Amacımız vatanımızı kâfir düşmanlardan ve münafık yardımcılardan kurtarmaktır ama buna rağmen hala bizi kâfirlikle suçluyorlar. Ey Müslümanların uleması onları uyarın. Kâfirlerin yolundan gitmelerini engelleyin. Onurlarını unutmasınlar. İnsanları yoldan çıkarmasınlar. Vatanlarını rezil etmesinler. Bu onları helak edecektir. Kâfirlerin yolundan gitmek kâfirliktir. Onlarla aynı ortamda bulunmak ise, dinimizce yasaklanmıştır. Nitekim Nisa süresi 97. ayette şöyle buyrulmuştur: “Melekler, kendilerine zulmeden kişilerin canlarını aldıklarında, onlara, "Ne işte idiniz?" derler. Onlar da: "Biz yeryüzünde zayıf kimselerdik." derler. Melekler: "Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi, siz de oraya hicret etseydiniz ya?" derler. İşte bunların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü gidiş yeridir.” Hz. Peygamber de müşrikler arasında yaşayan Müslümanı reddetmiştir. Nedeni sorulduğunda ise ateşlerinin aynı olduğunu söylemiştir.¹⁵⁰

Düşmanı yüceltmek dinden çıkmaya yol açar. Allah onlar hakkında tövbe suresinde küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.” Buyurmuştur.¹⁵¹ Şeyh Muhammed bir hutbesinde dini görevlerini unutmamaları ve düşmanların şerrini def etmeleri gerektiğini, kâfir düşmanın amacının onları dinden çıkarmak ve Hristiyan dinine tabi kılmak olduğunu; düşmanın sahip olduğu silahlardan korkmamaları, Allah’ın herkesten daha güçlü olduğunu, sabırlı olmaları ve dinleri için cihat etmeleri gerektiğini anlattığında Somaliler vatan ve din aşkıyla tutuşmaya başlamışlardı. Tecrübeli bir komutan edasıyla Şeyh Muhammed mutlak zaferi elde

¹⁴⁹ İbn Davut, Hadis 2645 / *Hadis* 1604.

¹⁵⁰ Abdullahi Ömer Nuur, s.114.

¹⁵¹ Hassan Mohamed Jawhar, s. 43.

edeceğine kendini ikna etmemiştir. Yenilgiyi de göz önünde bulundurmuydu. Askerlerini de bu konuda uyarıyordu. Onları ne kadar çok yenilgiye uğrarlarsa asla pes etmemeleri gerektiği konusunda uyarıyordu. Yenilginin sınav olabileceğini, Allah'ın Muhammed suresi 31. ayette : “Sizi mutlaka imtihan edeceğiz, ta ki içinizden mücahede edenleri, sabır ve sebat gösterenleri tanıyacak ve gösterdiğiniz yararlılıkları imtihan meydanlarında örnek göstereceğiz.” Âl-i İmran suresi 142. ayette de Allah, sizin içinizden cihad edenlerle sabır gösterenleri ayırt edip meydana çıkarmadan, kolayca cennete girivereceğinizi mi zannettiniz ?” ve Tevbe sûresi 16. ayette de “Yoksa Allah içinizden, Allah'tan, Rasûlünden ve müminlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeksizin cihad edenleri ayırt etmeden bırakılacağınızı mı sandınız? Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” buyurduğunu hatırlatmıştır.¹⁵²

2.3.2. Dervişlerin Savaşa Hazırlanması

Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, dervişlerin manevi yönlerini geliştirip halkın desteğini aldıktan sonra dervişlerin savaşçı yönlerini geliştirmeye başladı. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ülkenin stratejik yerlerinde kurduğu merkezler aracılığıyla cihada çağrı yapıyordu. Herkesi düşmana karşı savaşmaya teşvik ediyordu. Sultanları bu cihada katılmaya davet ediyordu. Vatanın misyonerlerden korunması gerektiğini hatırlatıyordu. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan askeri operasyonların başarılı olması için bir strateji belirlemiştir. Bu stratejinin ana hatları şunlardır:

1. Orduya bireysel ve toplu olarak en modern şekilde savaşmayı öğretmek.
2. Yandaş kabilelerdeki en iyi binicileri ön saflarda tutmak.
3. Berbera ve Zeyla limanları aracılığıyla Somali askeri kamplarına silah temini konusunda Arap tüccarla anlaşmak.
4. Mısır ordusuna tabi depolardan alınan ve Harar'dan kaçak olarak sokulan silah ve mühimmata itimat etmek.
5. Orduya silah temini konusunda taahhütte bulunan sultanlara itimat etmek.
6. Dağlardaki mağaralarda sadece sorumlu olanların bildiği depolar yapmak.
7. Silah depolarını korumak için stratejik bölgelerde kaleler inşa etmek.

¹⁵² Abdullahı Ömer Nur, s. 114.

8. Elavjadin bölgesinde kale inşaatlarını arttırmak.
9. İtalya ve İngiltere sınırlarında su kuyuları açmak.
10. Su tankerlerini geniş alanlara dağıtmak.
11. Savaşçıların ihtiyaçlarını karşılamak için çiftçilerden üretimi arttırmaları ve en zor anlarda bile gerekli yardımı yapmaları konusunda uyarılarda bulunmak.
12. Silah ve ilaç yardımlarını temin edebilmek için Arap ülkelerine heyetler göndermek.
13. Dervişleri gruplara bölmek ve denetimin kolay olması açısından hiçbir kabileyi tek başına bir gruba hasretmemek.
14. Mukaddem adını verdiği askerleri her bir grubun başına koymak ve şehit olması durumunda ondan sonra gelecek olan kişiye sorumluluklarını öğretmek. Böylece her grubun hızlı bir şekilde hareket etme kolaylığına erişmesini sağlamak.
15. Her grup kendi içinde ikiye bölünecek: a) Özeller: Şeyhin tasavvuf eğitimi verdiği ve liderlik vasfına sahip olanlardır. Şeyhin güvendiği adamlardan oluşurdu ve özel durumlarda düşmana karşı kullanılırlardı. b) Amme: Somalili düşman kabilelere veya Habeş güçlerine karşı kullanılan güçlerdi. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan bununla yetinmeyip gruplar için iç kurallar ve görevlerini yansıtan yeni isimler geliştirmişti. Bunlardan bazıları şu şekildedir :¹⁵³
 - a) Şihal: Görevleri halkın bilincini arttırmak ve eğitmek olan yaşlı din adamları.
 - b) Galvin: Görevleri savaşta kullanılacak atları eğitmek olan ve büyük gözlere sahip olanlar.
 - c) İntivin: Görevleri askerlere gıda temini için deve, inek ve koyun gibi hayvanları yetiştirmek olanlar.
 - d) Mebnenle: Ağır silahları taşıyan önemli savaş birlikleri.
 - e) Yüksek kanat
 - f) Jerbehusi: Alt kanat
 - g) Tajura: Düşman kamplarındaki dikenli telleri kesmekten sorumlu olanlar.
 - h) Terkiyohin: Zayıf bünyeleri olup savaşın çetin şartlarına uyum sağlamaları mümkün olmayan ve askeri operasyonlara katılmaya elverişli olmayanlar.
 - 1) Tiriş: Güçlü olmayan ve savaş kıyafeti olmayanlar.
 - g) Sajd: Okçular

¹⁵³ Muhammed Ferid Hajaj, s. 47 – 48.

j) Hejatu: Saldırıda bulunacak olanlar.

Seyyid Muhammed askerlerin eğitimine bizzat katılmıştır. İngiliz askerlerini teslim alan olduğu gruba kâfirleri yenen anlamına gelen “Jalujbi Biyal” adını verdi. Büyük lider savunmayı arttırmak ve stratejik merkezler oluşturmak için güçlü kaleler inşa etmişti. Hern bölgesini askeri üs olarak kullanıyor ve değişik bölgelere de vekil adını verdiği komutanları göndermişti. Şeyh Muhammed aşağıda metnini verdiğimiz ilk bildirisiyle işgalcilere ve misyonerlere karşı kutsal cihadı ilan etti:¹⁵⁴

“Bismillahirrahmanirrahim. Allah’tan dünya ve din işleri için yardım istiyoruz. Kardeşlerim Allah bana ve sizlere yolunda yürümeye yardımcı oldu. Allah bizleri amaçsızca yaratmadı. Bir hikmeti var. Bize ibadet ve itaat etmeyi emretti. (Ben insanı ve cinleri sadece bana ibadet etmeleri için yarattım.) Peygamberimiz bize dini getirmiştir. Bize onun yolundan gitmemizi emretmiştir. (Size verdiklerini alın ve size yasakladıklarından uzak durun.) Bütün bunları yüce kitapla destekledi. İnsan yasaklara uyduğunda ve emirlere itaat ettiğinde her istediğini elde eder. Allah’ım verdiklerin için sana şükürler olsun. Bize hidayet yolunu göstermeseydin doğru yolu bulmazdık. Allah’a itaat etmek için dinini korumalıyız ve düşmanlarına karşı cihat etmeliyiz. Misyonerlerin tek amacı inancımızı bozmak ve Hristiyanlığı çocuklarımıza aşılama. Buna karşı çıkmazsak rıza göstermiş oluruz. Kâfirliğe rıza göstermek azaptır. Dini görevinizi yerine getirmelisiniz. Kâfirler sizi dinden çıkarmak için ülkenizi işgal ettiler. Sizin silahınız Allah’a olan inancınızdır. Azminizle düşmanı korkutacaksınız. Onların silahları sizi korkutmasın, çünkü Allah herkesten üstündür. Zorluklara göğüs gerin. (Düşman topluluğunu izlemekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar. Üstelik siz Allah’tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.) Sakın yenilgiler sizi pes ettirmesin. Savaş çetindir. Belki de yenilgi sizin sınavınız olacaktır. (Ant olsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz.) Kâfirlere yardım eden, yol gösteren, su yerlerini gösteren ve onlara casusluk yapan Müslümanları gördüğünüzde emin olun ki onlar Müslüman değildir. Hz. Muhammed hadisinde bize karşı silah tutan bizden değildir demiştir. Ben ve bana bağlı olan herkesin İngilizlere

¹⁵⁴ Abdulsabur Marzuk, s. 166.

karşı cihat yoluna girdiğini ilan ederim. Allah neyi yazmıştır bilemem ama ya zafer elde etmeyi ya da şehit olmayı temenni ederim. Allah'tan başka vekilimiz yoktur.”¹⁵⁵

2.4. İngiliz İşgaline Karşı Dervişlerin En Bilinen Savaşları

Cesur lider Muhammed Abdullah Hassan vatanı ve dini için savaşmıştı. Canını ve malını Allah yolunda feda etti. İngilizler onu ele geçirmek için büyük mücadele vermişti. Altı tane orduyu onun mücadele ateşini söndürmek için göndermişti. Çok para harcadı ve çok asker kaybetti. İngiliz işgaline karşı Somali mücadelesinin liderliğini yapmıştı. İngilizler ona deli kral lakabını takmıştı. 1901 – 1920 yılları arasında İngiliz işgaline karşı mücadele verdi. O dönemde ülke kargaşa içindeydi. Dört ordu başarısız olmuştu ve İngiltere Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ı yenememiş ve onu ele geçirememişti. Elbette iddia edildiği gibi asla deli değildi, o sadece vatanını seven bir liderdi.¹⁵⁶ İngiltere tatlı diliyle Somali topraklarındaki istikrarsızlığı çözmeye geldiğini iddia ediyordu ancak asıl amacı Muhammed Abdullah Hassan'ı ele geçirip ülkeyi işgal etmektir. İmanı zayıf olan bazı Somaliler bu yalanlara inanıp Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'a karşı İngilizlerin yanında yer almışlardı. Dervişler hem düşmana hem de hainlere karşı savaşmıştı. Yirmi beş yıl boyunca kanlı savaşlar cereyan etmişti.¹⁵⁷

Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'nın katıldığı her savaş İngiltere'nin yenilgisiyle sonlanıyordu. Savaş kahramanlarının başında yer alıyordu. Somalilerin girdikleri savaşlarda galibiyetle çıkmışlardı. Sadece 10 Ocak 1904 Taburdular Savaşı'nda ve Şubat 1920 yılında uçakla saldırı yapıldığı için yenilgiye uğramışlardı. Muhammed Abdullah Hassa'nın dervişlerle birlikte İngilizlere karşı yürüttüğü savaşları araştıranlar gücüne hayran kalmaktadır. Tarihi okuyanlar bu savaşların benzerlerinin nadir olduğunu – bunun bir benzeri Sudan'daki Muhammed Ahmet Mehdi isyanıdır – görecektir. İngiliz ordusu birçok yerde hezimete uğrayınca dervişlere kaçış yolu bırakmamak için altı bin askeri Hobi'ye, Berbera'ya ve Jigjiga'ya göndermiştir. Dervişler sahip oldukları güçlü istihbarat ile durumdan haberdar oldular. Somaliler düşmanın gücünün farkındaydı ve onların Cagarweyne bölgesine yaklaştığını

¹⁵⁵ Abdullah Ömer Nur, s. 116 – 117.

¹⁵⁶ Abdi Yusuf Farah, s. 18.

¹⁵⁷ Calal Yahya ve Mahammed Nasrı, *Muşkilatu'l- Karnu'l - İfrikî*, Kahira, 1981, s.224.

duymuşlardı. Dervişler sabahın erken saatlerinde saldırıya geçti ve kurşunları bittikten sonra kesici silahlarını kullanmaya başlamışlardı. Savaşın sonunda 2296 askerden sadece 42'si hayatta kalmıştı. İngilizlerin bu büyük yenilgiye uğradığı savaş, Yeed Savaşıdır (Nisan 1903).¹⁵⁸

İngilizler yenilgiden dolayı hayrete düşmüştü ancak dokuz ay sonra yeniden daha güçlü bir orduyu Edebalı gibi stratejik bir bölgeye gönderdi. Aynı zamanda otuz mil uzaklıktaki Lasanud bölgesini birlikler çevirmişti. Dervişler yakınlarda pusuya yatmıştı. İngilizler de toplarını dervişlere doğru çevirmişti. Düşman saflarında olan Somalili biri İngilizlere birkaç askeri gönderip kurşun sıklıklarını istedi. Böylece dervişler galeyana gelip saklandıkları yerden tekbirlerle çıkacaktı. Öyle de oldu ve bunun sonucunda altı yüz derviş şehit düşmüştü. İngiltere ve Habeşistan 1901 yılında 14000 askerden oluşan bir ordu kurdu. Ajuuraan Savaşında İngilizler büyük kayıplar yaşayarak dokuz önemli subayını kaybetmişti.¹⁵⁹

1913 yılında İngiltere, General Cofil komutanlığında güçlü bir ordu kurdu. Amacı, Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın alay ederek kırdığı onurlarını kurtarmak ve tamamen dervişlerden kurtulmaktır. Ayrıca Hindistan'daki birliklerin yanı sıra Aden, Somali, Zencebar ve Kenya'daki birliklerden destek almışlardı. Generale göre bu savaş İngiltere'nin itibarını temsil ediyordu. Savaş yerini Dervişlerin stratejik yeri ve başkentleri olan Taleh olarak belirledi. Tıpkı bir aslan misali askerlerine kükredi. Savaş Ekim 1913 yılında cereyan etmişti.¹⁶⁰

Nevarki General savaşta öldürüldü ve İngiliz ordusu sahile doğru çekildi. İngiliz koloniler bakanlığı öldürülen askerler ve subaylar için yas ilan etti. Somaliler ise çok miktarda silahı ganimet olarak elde etmişti. Bu silahlar daha sonra Somalilerin İngilizlere karşı açtıkları savaşlarda büyük zaferler kazanmalarına yardımcı olmuştu. 1886 yılındaki Ad Savaşıyla 1913 yılındaki büyük Delmede Savaşı arasında fark yoktu. İlkinde İtalyanlar hezimete uğrarken ikincisinde İngilizler hezimete uğramıştı. İlkinde

¹⁵⁸ Abdullah Ömer Nur, s. 116 – 117.

¹⁵⁹ Said S. Samatar, *Oral Poetry and Somali Nationalism: The Case of Sayyid Mahammad Abdille Hasan*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982 (analyzes Mahammad Abdille's poetry and assesses his nationalist and literary contributions to the Somali heritage), s. 54

¹⁶⁰ Said S. Samatar, s.59.

Habeşler silahları İtalyanlardan alıp onlara karşı kullanırken ikincisinde Somaliler İngilizlerin silahlarını ele geçirip onunla savaşmıştı.¹⁶¹

Dervişlerin İngilizlerle yaptıkları savaşlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

SAVAŞ	TARİHİ	SAVAŞ	TARİHİ
AD	1886	LAASQORAY	1905
AFBAKAYLE	3 MAYIS 1901	BERBERA	EYLÜL 1910
WEBIL HER	1901	BÜYÜK DELMEDE	1913
ANA HARIKLE	1901	ŞAMBABIRIS	27 KASIM 1914
KORGARAAD	1901	LAASQORAY	1916
WAD GARYA- AWADAGARIYA	1901	INDHO	EKİM 1916
FARDHIDIN	13 TEMMUZ 1901	OOG	1919
IRKAWIYA	7 EKİM 1902	YANQARAX	1919
BEERDHIGA	19 EKİM 1902	BADWAYN	1919
CAGAARWAYNE	17 NİSAN 1903	MİRFASH	EYLÜK 1919
DARRATOOLE	18 NİSAN 1903	KAL BARBUUR	OCAK 1920
YEED	1903	JİIDALI	OCAK 1920
TURUQYAWAYN	1903	CEELDHEEROW	1920
JIDBAALE (TABURDULAR)	10 OCAK 1904	BARAN	18 OCAK 1920
JİIDALI	MART 1904	TALEH	9 ŞUBAT 1920
ILKA-DALDALA	21 NİSAN 1905	BIXIN	1921
BIXIN\ XALIN	1905	SHNNIILAE	1921
HAKALKAAB	1905	HORUSHAGAX\QURAC	1921

¹⁶¹ Abdullah Ömer Nur, s. 121 – 122.

Dervişlerle İngilizler arasında yaşanan savaşlar kanlı savaşlardı. Anlatımlara göre yirmi beş yıl aralıksız devam eden bu savaşlar döneminde gençlerin saçları ağarmış, hamilelerin bebekleri düşmüş ve anneler çocuklarını unutmuştur. Birkaç gün ya da ay durduğunda yeniden alevlenirdi. Anneler evlatsız, çocuklar yetim kalırken yüzlerce kişi sürgün edilmiş ve binlercesi de katledilmiştir.¹⁶² Burada İngilizlerle yapılan savaşlardan başlıcaları hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

2.4.1. 3 Mayıs 1901 Afbakayle (Kan Gölü) Savaşı

Nisan 1901 tarihinde İngiliz hükümeti, Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın dervişleriyle birlikte Berbera'ya doğru ilerlediğini duyduğunda kaptan Sivayn'dan orduyla bölgeye hareket etmesi talimatını verdi. Kaptan Sivayn askerleriyle birlikte iç bölgelere doğru hareket etti. Bunu duyan Seyyid Muhammed Abdullah Hassan askerleriyle birlikte Afbakayle'yi gece vakti terk etti. İngilizler bölgeye vardıklarında kimsenin olmadığını gördü. 1901 yılının 3 Mayıs sabahı ise İngilizler Muhammed ve askerlerinin tuzağına düştü. Bu savaş Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın düzenli orduyla girdiği ilk savaşı. Somaliler savaşı kazandı ve bu zaferi ölümsüzleştirmek için adına Kan Gölü ismi verildi. Bunun nedeni ise şehrin her tarafında akan İngilizlerin kanıydı.¹⁶³

2.4.2. 13 Temmuz 1901 Fardhidin Savaşı

Kan gölü savaşı üzerinden bir ay geçmeden Lasanod bölesindeki Müslümanlar İngilizlerin kaptan tek göz Sivayn komutanlığında savaş hazırlıklarına girdiğini öğrendi. Geçen savaşta yenilgiye uğrayan kaptan Hud bölgesinde ilerliyordu. Gece ilerleyip gündüz saklanıyordu. Dervişleri gafil avlama peşindeydi ancak dervişler durumun farkındaydı. 13 Temmuz 1901 tarihinde dervişler düşman askerlerinin yaklaştığını öğrendi. Dervişler, Fardhidin bölgesinde sabahtan gün batımına kadar savaşmıştı. Allah'ın izniyle Dervişler İngilizleri yendi. Her iki taraftan da çok sayıda kayıp verilmiştir.¹⁶⁴

¹⁶² Jama Ömer İse, *Târîhu's-Sûmâl fi'l-Usûri'l-Vustâ ve'l-Hadise*, s.182.

¹⁶³ Jardine, Douglas J., *The Mad Mullah of Somaliland*, London: Jenkins, 1923. Reprint. New York: Negro Universities Press, 1969 (one of the main sources of this article). pp. 415-433.

¹⁶⁴ Jâma Ömer İse, *Târîhu's-Sûmâl fi'l-Usûri'l-Vustâ ve'l-Hadise*, s.73.

Yaralı dervişlerin ifadesine göre savaşta iki bin kişi ölmüştür. Zira savaş Dervişlerin zaferine rağmen çatışmalar bir yıla yakın süre devam etti. İngiliz ordusu ümidi kesince geri çekildi. İngilizler savaşı kaybedince Müslümanlara karşı yeni bir politika uygulamayı planladı. Mart 1902 tarihinde İngiliz parlamentosu koloniler bakanı Winston Chirchil'in Doğu Afrika ile ilgili hazırladığı raporunu inceledikten sonra halktan ve yetkililerden gerçekleri öğrenmek için Rignald başkanlığında bir heyet gönderdi. Heyetin görevi, Somali hakkında rapor hazırlayıp sorunu çözmek için önerilerde bulunmak, İngiliz hükümetinin yükünü azaltmak için oradaki yetkililerle görüşmek ve Somali halkının İngilizlere karşı olan öfkelerini dindirmektir. Raporda ayrıca Somali ziyaretinden sonra Fransız güçleriyle birlik olup Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın gücünün yok edilmesi için plan yapılması, Fransa'nın isyancılara hiçbir şekilde silah satmamaya ikna edilmesi gerektiği veya Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ile doğrudan görüşmeler yaparak barış sağlanması gerektiği ifade edildi. İngiltere birinci, yani şiddet ve tehdit seçeneğini seçti. İlk defa Afrika'nın doğusunda uçakları kullanmıştı. Amacı halkı korkutmak ve Şeyh Muhammed'in gücünü yok etmektir. Somali çölleri atılan bombalardan dolayı kumdan bacalara dönmüş ve masum Somalilerin evleri yerle bir olmuştu.¹⁶⁵

2.4.3. 19 Ekim 1902 Beerdhiga Savaşı

19 Ekim 1902 tarihinde Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ve adamları dinlenmek ve hazırlanmak için Madak bölgesine geçmişti. Orada emirlerin vermeye söz verdiği silahları bekliyorlardı. Emirler de İtalyanlara, İngilizlere ve Habeşlere karşı Somalili dervişlerin başlattıkları savaşa destek vermek istiyordu. İngiliz istihbaratı Şeyh Muhammed'in liderliğindeki güçlerin yerini tespit etmişti. Bunun üzerine İtalya ile anlaşarak İtalyan Somalisi sınırları içinde yer alan Madak'taki Somalili güçlere saldırmak için güçlü bir ordu hazırlığına giriştiler ve İtalya'dan izin alarak işgal ettiği topraklarda Şeyh Muhammed'in ordusunu yok etmek için ilerlemeyi planladılar.¹⁶⁶ Seyyid Muhammed birçok bölgeye düşman hakkında bilgi toplamak için ajanlarını göndermişti. Ajanlarından biri Madak'a doğru yola çıkan İngiliz ordusunu haber verdi.

¹⁶⁵ Ahmet Bin İbrahim Elgazi, "Somali Imam and General of the Sultanate of Adal", <https://www.bbc.com/somali>, Erişim Tarihi,20 Ocak2019.

¹⁶⁶ Muhammed Ali Şire, "Sultan of Warsengeli", <https://www.bbc.com/somali>, Erişim Tarihi,22 Ocak2019.

Bunun üzerine Şeyh adamlarını savaş için hazırladı. İki ordu Beerdhiga'da karşılaştı ve zafer dervişlerden yana olmuştur. Düşmanın silahları da ganimet olarak ele geçirilmiştir.¹⁶⁷

2.4.4. 17 Nisan 1903 Cagaarwayne Savaşı

İngilizlerin yenilgileri ve uğradıkları büyük zararlar duyulunca İngiliz hükümeti tek seferde Somali güçlerinin daha çok güçlenip bütün ülkeyi sarmadan yok etmeye karar verdi. Zira işgal ettiği diğer topraklarda kurtuluş hareketlerinin başlamasından korkuyordu. Berbera'dan Madak'a kadar İngiliz güçlerini yaymak için tedbirler almaya başladı. İtalya ise güneye yeni güçler gönderecekti. İtalya ve İngiltere doğuyu işgal edecekti. İngilizler kuzeyden ilerlerken, İtalyanlar güneyden ilerliyordu.¹⁶⁸

O sırada İngiliz gemileri Hoby'a varmıştı. Hoby sultanı ve İtalya arasındaki 1889 tarihli anlaşmaya göre Hoby İtalya'nın himayesi altına girecekti. İtalyanlar İngilizlerin Hoby üzerinden geçiş yapmalarına sultan Yusuf'un bütün itirazlarına rağmen izin vermişti ve sultan Esmera'ya sürgün edilmiştir. Ordular Madak bölgesinde toplanınca dervişlerin kalelerini tek seferde yıkmaya çalıştı. Bu sırada Şeyh Muhammed düşman ordularını Afarvine'ye çekmeye çalışıyordu. Zira orada cihadı ilan ettiği günden beri en büyük zaferini elde etmişti.¹⁶⁹

Bu savaşta diğer bütün savaşlardan daha çok ganimet ele geçirilmiştir. Ertesi gün Şeyh Muhammed ve adamları Hud'dan gelen İngiliz güçleriyle karşılaştı ve bir kez daha Dertuli Savaşında İngilizleri hezimete uğratmıştı. İki günde İngiliz ve İtalyan kuvvetlerini gelişmiş silahlarına rağmen tekrar yendikleri için Müslümanlar zaferlerini tekbirlerle ilan ettiler. Bu sırada Şeyh Muhammed, Menlic'in İngiliz subaylar komutasında Elevjadin'de dervişlere saldırmaları için ordu gönderdiğini ancak önceki orduların Afarvine ve Dertuli'de uğradıkları yenilgiyi duyduğunda bundan vazgeçtiğini öğrenmişti.¹⁷⁰

Özetle, Şeyh Muhammed ve dervişler manevi ve maddi hazırlıklardan sonra işgalcilerle yaptıkları savaşlarda büyük başarılar elde etmiştir.

¹⁶⁷ Jama Ömer İse, *Taariikhii Daraawiishta iyo Sayid Maxamed Cabdulle Xasan*, (1895-1921),s. 89.

¹⁶⁸ Jâma Ömer İse, *Târihu's-Sûmâl fi'l-Usûri'l-Vustâ ve'l-Hadise*, s. 72 – 77.

¹⁶⁹ Hamdi Sayyid Salim, *es-Sûmâl Kadîmen Ve Hadîsen*, c1,Kahire,1986, s. 251.

¹⁷⁰ Muhammed Ferit Hajaj, s. 48 – 50.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERVİŞLERİN MANEVRALARI VE DERVİŞLERİ ORTADAN KALDIRAN BÜYÜK KAMPANYA

3.1. Dervişlerin Manevraları (EK 4)

Savaşların akabinde İtalyan bir politikacı özellikle dervişlerin ve genel olarak Somali topraklarının gücünü ve Somalilerin hedeflerini tespit için ülkeye geldi. Özel bir gemiyle gelirken Eyl köy’de demir attı ve Seyyid Muhammed Abdullah’tan inmek için izin istedi. Seyyid Muhammed sabah sekizde karaya çıkmalarına izin verdi ve dervişlere hazırda olmalarını söyledi. İtalyan politikacı belirlenen saatte gemiden indiğinde her yerde beyaz elbiseli, büyük beyaz sarıklı ve silahlı atlı adamlar görmüştür.¹⁷¹

Politikacı büyük bir şaşkınlıkla yolda ilerlerken etrafı silahlı dervişlerle çevrelenmişti. Kaleye vardığında çok daha fazla adamı gördü. Kimin Seyyid olduğunu anlamadığından şapkasını çıkarıp hepsinin önünde eğildi. Adamlardan biri de oturması için işaret etti. Önüne yiyecek ve içecek konulduğunda özür dileyerek yemedi. Bir süre sonra aralarından biri ziyaret sebebini sordu. Ardından Seyyid Muhammed neden geldiğini sordu. İtalyan da İtalya’dan geldiğini ve Somali ile Afrika sahillerini gezmek istediğini söyledi. Seyyid, ona yolculuğunun kaç gün sürdüğünü sordu.¹⁷²

İtalyan da altı ay sürdüğünü ve yolculukta çok zorluklarla karşılaştığını anlattı. Bunun üzerine Seyyid neden bu kadar zorluklara katlanıp Somali’ye geldiğini sordu. İtalyan ise devletin Afrika’nın doğusuyla ticari ilişkiler kurmak istediğini ve bu nedenle ülkenin güvenliğini incelemek istediğini söyledi. İkisi arasında şöyle bir konuşma gerçekleşmiştir: Seyyid: “Tamam şimdi geliş nedenini anladık. Nerede doğdun?” İtalyan: “Roma’da doğdum. İtalya’nın bir şehri.” Seyyid: “Peki ülkene gitmek istersek ne kadar sürede varırız?” İtalyan bunun çok zor olduğunu söyleyip etrafına baktığında adamların onu kurşun yağmuruna tutacağını zannetti. Ölüm korkusuyla titremeye başlamıştı. Seyyid ona: “Orada doğduysan, ben de burada doğduysam, niçin başka ülkenin güvenliği seni ilgilendirsin ki? Neden İngilizler gibi başka bir

¹⁷¹ Jâma Ömer İse, *Târîhu’s-Sûmâl fi’l-Usûri’l-Vustâ ve’l-Hadise*, s. 108.

¹⁷² Mahmet Farid Hajaj, s. 45.

ülkede ölmek istersin ki?” İtalyan: “Efendim, gerçek, korkunun olduğu yerde doğmaz. Korkaktan istediğin cevabı alamazsın.”¹⁷³ şeklinde karşılık vermiştir.

Sorular bittiğinde İtalyan etrafındakilere selam verip dervişlerden kaçarcasına gemisine geri döndü. Ertesi gün Seyyid yardımcılarını ve sözlerine güvendiği adamları yanına çağırdı. Onlara İngiltere ve İtalya'nın dervişlerle savaşmak için bir araya geldiğini ve dervişlerin onurlarını kırmak istediklerini söyledi. Seyyid herkesin savaşmaya hazır olması talimatını verdi. Bütün adamları, silahları ve paraları toplayıp en modern şekilde bir ordu kurmuştu. Seyyid, Somalilere nasihatlerinde Hristiyan işgalcilerle hiçbir şekilde iletişim içinde olmamalarını söylerdi. Bu durum bazı kabilelerin hoşuna gitmemişti ve bunu dervişlere anlattılar. Ardından dervişler ve kabileler arasında savaşlar çıktı. Seyyid herkesten dervişlerin yanında olmalarını ve Somali halkının tek yürek olmasını istemişti. Avrupalılar dâhil hiçbir milletin Somali topraklarına girmelerini istemiyordu. Bazıları bu nasihati kabul etmemişti. Bunu kabul etmeyen kabileler İngilizlerle anlaşıp dervişlere zarar vermek istediler, ancak dervişler İngilizlere ve yardımcılara karşı savaş açtılar. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan onların yanında olmayıp cihat edebilecek durumda olmasına rağmen yapmayanın kâfir ve münafık olduğunu, ayrıca onu öldürmenin vacip olduğunu söyledi. Bununla ilgili de yazmış olduğu bir şiiri okudu. Şiirinde dervişlerden, karşı çıkan herkese karşı savaş açmasını istiyordu.¹⁷⁴

3.2. İtalyan Sömürgeciliğine Karşı Dervişlerin Mücadelesi

Somali ahalisinin çoğunda olduğu gibi Kuran, sünnet ve Şafii mezhebine bağlı bir Müslüman işgale karşı sessiz kalmaz. Toprağını gasp eden, insanları korkutan, çocukları kiliseye alıp Hristiyanlık dinini öğretmeye çalışan, ezanı yasaklayan, müezzine kurşun sıkan, gece gündüz dine karşı savaş açan, vatanın kaynaklarını yağmalayan, toprakları bölen işgalcilere karşı olmalıdır. Bütün yaşananlar hakların elde edilmesi için barış anlaşmalarının işe yaramadığını kanıtlamıştır.¹⁷⁵

Seyyid Muhammed Abdullah Hassan Somalili kabileleri toplayıp 1899 yılında zalimlere karşı isyanı ilan etti. Somali halkının mücadelesi Berbera'dan başladı. İşgalin

¹⁷³ Hassan Celâl, s. 144.

¹⁷⁴ Jâma Ömer İse, *Târîhu's-Sûmâl fi'l-Usûri'l-Vustâ ve'l-Hadise*, s. 109.

¹⁷⁵ Abdurahman En-Nacar, s. 60- 61.

neden olduğu yoksulluğu fırsat bilen misyoner hareketlerin bütün yolları kesilmişti. İsyanı başlatanlar halkı işgalcilere karşı savaşmak için sokağa çıkmaya ve casuslardan kurtulmaya çağırdı. Dervişlerin egemen olduğu dönemde sadece kuzeydeki bölgelere hâkim değillerdi. Özellikle Bendir bölgesi olmak üzere güney bölgelere de hâkimlerdi. Seyyid Muhammed Abdullah ve dervişleri bölgelerdeki liderlerle sürekli iletişim halindeydi. Seyyid onlardan yabancı işgalcilerin bölgelere girmelerine izin vermemelerini söylüyordu. Aynı zamanda işgalci İtalya ile hiçbir anlaşmayı kabul etmemeleri konusunda uyarıyordu. Dervişlerin politikasının amacı Somalilerin kuzeyde ve güneyde İngiliz işgalcilerine karşı mücadele etmelerini sağlamaktı.¹⁷⁶

Dervişlerin hâkim olduğu Hiran bölgesi Şabele nehrinin kıyılarında ve verimli bir tarım bölgesiydi. Nüfusunun çoğu çiftçi olduğundan göçebe hayatı yaşamıyorlardı. Bölgeye yerel sultanlar hâkimdi. İtalya, işgal ettiği toprakları genişletmek istediğinden bölge ahalisine yaklaştırmaya çalışıyordu. Vicdanlarını satan casuslar da ona yardımcı oluyordu. O sırada İtalya aynı zamanda Yüksek Juba adıyla bilinen Bener bölgesini işgal etmişti. Dervişler İtalya'nın Hiran'ı işgal etmeye çalıştığını duyduğunda bir ordu kurup Beldevin'de iki kale inşa etmeye karar verdi.¹⁷⁷

1913 yılının başında Seyyid Muhammed Abdullah Hassan kardeşi Halef komutanlığında ordu gönderdiğinde Beldevin dervişlerin en büyük üssü haline gelmişti. Dervişlerin başına da cesaretiyle ve savaş tecrübesiyle ünlü Haj Mahmut Muallim Ahmet getirilmişti. Buna rağmen İtalya birçok kez silahlı saldırılarda bulunarak diğer Somali bölgelerini ele geçirmeye yardımcı olacağından bölgeyi ele geçirmeye çalıştı. Dervişlerle aralarında kanlı savaşlar yapıldı ve İtalya dervişler yüzünden başına gelenlerden dolayı korkuya kapılmışti. Son dönemlerde dervişler zaferler elde ettiğinden Mogadişu'ya yetmiş km kadar yaklaşmışti. İtalya, Mogadişu'nun da dervişlerin eline geçmesiyle Hiran'ı ele geçirme umudunun da kaybolacağından endişe ettiğinden savaşmaya ara verip dervişlerle barış sağlamaya çalıştı ve dervişlerin saldırılarından korunmak için yeni anlaşmalara imza atmaya istedi. Ancak yine başarılı olamamışti.

¹⁷⁶ Abdurahman En-Nacar, s. 61- 62.

¹⁷⁷ Hasan Mekki, s. 24.

Dervişler kuzeyde İngilizlere yenilince İtalya bunu fırsat bilip Hiran'ı ele geçirdi. Dervişler ise oradan çekilmek zorunda kalmıştı.¹⁷⁸

1913 yılında İngilizler, dervişler ordusunun planlarından haberdar olduğunda Seyyid Muhammed Abdullah Hassan tehdit mektubu gönderdi. İngilizler, kamplarına saldırma planında olan dervişlerle savaşmak için planlar ve ordular kurmaya başladı. Dervişler hareketinin özünde kapsamlı bir isyan olduğu açıktı ve İngiltere bu isyanı bastırma peşindeydi. Bu vesileyle vatandaşlara baskı yaparken politikacıları da rahatsız ediyordu. Bütün baskılara rağmen dervişler pes etmedi. Dervişler Ahzab sûresinin 22 ve 23. ayetlerini zikrederek imanlarını güçlendiriyordu "*Mü'minler, (düşman) birliklerini görünce: "İşte bu (bir imtihan vesilesi olarak), Allah'ın ve Rasülü'nün bize vaat ettiği şeydir. Allah ve Resülü doğru söylemiştir" dediler. Bu, onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır. Mü'minlerden öyle erler vardır ki, (o gün) Allah'a verdikleri sözde durdular. Öyle ki onlardan kimi adağını yerine getirdi (şehîd oldu), kimi de (şehîd olmayı) bekliyor! Fakat(onlar) hiçbir şekilde (verdikleri sözü) değiştirmediler".* Seyyid Muhammed Abdullah Hassan imanına, azmine ve dervişlerine güvenerek tehditlere boyun eğmemişti.¹⁷⁹

3.3. İngiliz Komutan ile Seyyid Muhammed'in Mektuplaşması

Bu dönemde İngiliz komutan Seyyid Muhammed'e şöyle bir mektup yazmıştır:

"Somali'deki İngiliz güçleri komutanından dervişlerin lideri Muhammed Abdullah Hassan'a. Daha önce sizi uyarılmıştık ve sonun iyi olmayacağını söylemiştik. Ancak siz bizim nasihatlerimizi dikkate almadınız. Bu nedenle sizi ve yanınızdakileri yerle bir edecek bir saldırıya maruz kalabilirsiniz. Eğer yaptıklarınızdan vazgeçmez ve isyanı sonlandırmazsanız acı bir azap sizleri bekliyor. Sizin gibi bir deli Büyük İngiltere'yi alt edemeyeceğini bilmelidir. Çok geç olmadan yaptıklarınızdan vazgeçin. Yoksa bir musibet sizleri bekliyor. Çok pişman olacaksınız. İnadınızdan vazgeçmezseniz sizleri ölüm bekliyor olacaktır."¹⁸⁰ Bu tehditlerle dolu mektuba karşılık Seyyid Muhammed'in cevabı şu şekilde olmuştur:

¹⁷⁸ Abdurahman En-Nacar, s. 62.

¹⁷⁹ Abdurahman En-Nacar, s. 61- 63.

¹⁸⁰ Abdullahı Ömer Nur, s. 135.

“Seyyid Muhammed Abdullah Hassan’dan şeytani İngiliz kuvvetlerinin komutanına. Habis mektubunu okudum. Senin ve aşağılık hükümetinin amacını da anladım. İftihar ettiğin gücün umurumda değil. Büyük gücünüzle bana savaş açıyorsanız ben sizi usanmak bilmeyen imanıyla ve azmimle yenerim. Şartlar ne olursa olsun size teslim olmayacağım. Ben müşriklerin kölesi olmam.”¹⁸¹

3.4. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan’ın İşgal Ajanlarına Mektubu

Seyyid Muhammed Abdullah Hassan’ın edebiyat tarihine bile geçen diğer mektubu “Münafıkların Araştırılması” adını verdiği mektubudur. Bu mektupta milli mücadelenin unsurlarını ve Somali isyanının gerçeklerini anlatmıştır. Çağdaş Somali tarihçilerin kutuplarında yer verdiği mektup en geniş şekliyle şu şekildedir:

“Allah’a hamd ve peygamberine salat olsun. Biz azimle ve imanla yaşayan insanlarız. Niyetimiz dinimizi, vatanımızı ve namusumuzu kanımızın son damlasına kadar korumaktır. İslam’ın düşmanlarına karşı Allah yolunda cihat ediyoruz. Kimse bizi bu topraklardan sökemez. Bizim milletimiz Somali’deki bütün işgalci kâfirlerden kurtulmak için mücadele etmektedir. İşgalcilerden kurtulmadan vatanımızda rahat bir şekilde Allah’a ibadet edemeyiz. Onun kitabının emirlerini yerine getiremeyiz. Vatanımızın kaynaklarını kullanamayız. Özgürlüğün tadını çıkaramayız. Bizim milletimiz kâfirlerin ve münafıkların kuşatması altındadır.”¹⁸²

Her türlü askeri ve gıda yardımının bize ulaşmasını engellemektedirler. Müslümanların zayıflığından ve sayılarının çokluğuna rağmen tek yürek olmamalarından kalbimiz öfkeyle dolmaktadır. Halk bizi çok ucuz bir fiyata düşmana satmıştır. İngiliz, Habeş, İtalyan ve Fransız hükümetleri işgal için büyük miktarda harcama yapmıştır. Bazı Somalili kabileler de işgalcilerden yana olmuş ve onlara bağlı ulema da halkı bize karşı kışkırttı. Bizim milletimiz gücü ne kadar büyük olursa olsun din ve vatan düşmanlarına boyun eğmez. Saldırıları ne kadar kanlı, silahları ne kadar modern olsa da biz malımızla ve canımızla cenneti Allah’tan satın almak istiyoruz. Cihadımızla da imanımızın ve inancımızın doğruluğunu ispatlayacağız.”¹⁸³

¹⁸¹ Abdullahı Ömer Nur, s. 124.

¹⁸² Abdullahı Ömer Nur, s. 135 – 142.

¹⁸³ Alexander Stanhope Cobbe, *Awarded a Victoria Cross for His Actions at Erego, London, 1902*, s. 34.

Biz kâfirlerin topraklarımızı işgal etmesine izin vermeyiz. İşgalcilerle birlik olmayız. Şeriat kanunlarını bırakmayız ve kâfirlerin kanunlarına ve zalim hükümlerine boyun eğmeyiz. İşgalcilerin topraklarımıza girmelerine izin veren liderlere de savaşımızı ilan ettik. İslam şeriatını kâfirlerin ayakları altına alan ulemayı ve kadıları da kınıyoruz.”¹⁸⁴ . Bu arada savaş açılan Somalili kabilelerin çoğunun durumuyla ilgili olarak ise, H. 14. yüzyılda İngiltere, İtalya, Fransa ve Habeşistan ülkeyi işgal etmeye niyet ettiğinde İngiltere Berbera limanından başlayarak ahaliyle yazışmaya başlamıştır. Bu dönemde İtalya Mogadişu’ya, Fransa Cibuti’ye ve Habeşistan zorla Harar’a girmiştir. H.1305 yılında Habeşistan Kralı Menlic, Somali topraklarını prens Abdullah’tan alarak ele geçirmiştir.¹⁸⁵ Mektup şöyle devam etmektedir:

“Dört işgalci devlet yeni ülkeler işgal ederken çıkar çatışması yaşamama konusunda anlaşmışlardı. Gizli yazışmalar yaparak ülkemizi aralarında bölüştürmüşlerdi, ancak sınırları çizme fırsatı bulamadan bizim cihadımızla karşı karşıya kaldılar. Allah’ın izniyle planlarını gerçekleştiremeyecekler. Her şey o gizli yazışma metinlerinin üstünde kalacaktır. Anılan devletler kabile liderlerinden dinlerini, vatanlarını ve namuslarını birkaç dirhemle satın aldılar. Liderler köleliğin ve işgalin anlamının farkında değil gibi davranıyorlardı. Yaptıklarıyla kendilerine ve halklarına zilleti kabul ettiklerinin farkında değillerdi, ülkelerinin kaynaklarını kullanmak istediklerinin farkında değiller. Makamların, kuşların ve balıkların önüne atılan yem olduklarının farkında değiller. Diğer yandan misyonerler halkın dinini değiştirmek için okullar açtı. Babalar çocuklarını okula götürdüğünde o çocukların dinden uzak bir eğitim aldıklarının farkında değiller. Dört devletin işgal ettiği topraklarda içki içmek, uyuşturucu kullanmak ve fuhuş evleri açmak normal bir durum haline gelmiştir.”¹⁸⁶

Bunları görünce içimdeki din ve vatan aşkı alevlendi. Ruhum öfkeyle doldu ve bedenimden çıkacağını hissettim. Camilerde hutbeler vermeye başladım. Kur’an ayetlerini okuyordum ve milletteki din aşkını alevlendirmeye çalışıyordum. Veba daha çok yayılıp düşman bütün ülkeyi sarmadan halkı uyarmak istedim ancak sesimi duyuramadım. Onları misyonerler konusunda uyardığımda beni rızıklarını kesmeye ve

¹⁸⁴ Abdu As-sabur, s. 189-180.

¹⁸⁵ Abdullahı Ömer Nur, s. 142.

¹⁸⁶ Abdi Sheik Abdi, *Divine Madness: Mohammed Abdulle Hassan (1856-1920)*, Zed Books Ltd, London, 1993, s.12.

onları açlığa mahkûm etmeye çalışan biri olarak gösterdiler. Rızkın Allah'tan geldiğini söyledim. (Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın. Her birinin (dünyada) duracakları yeri de, (öldükten sonra) emaneten konulacakları yeri de O bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı) dır.) Bana sözümü dinlerlerse Allah'ın onlara nasıl rızık vereceğini sordular. Ben de onlara Allah'ın (Gökte rızkınız ve size vaat olunan şeyler vardır.) ayetini hatırlattım.¹⁸⁷

Bu karşı çıkmaları görünce kâfirlere itaat etmenin ne kadar günah olduğunu anlattım ve Kur'an'dan örnekler verdim. Bana bunun rızık olayından daha zor bir durum olduğunu söylediler çünkü güç kâfirlerdedir. Müslümanlar ise zayıftır ve karşı çıkmaları durumunda ölüm onları bekliyor olacağını anlattılar. Onlara iki ayeti hatırlattım (Bana takva gösterin) ve (İnsanlardan korkmayın. Benden korkun). Bütün anlattıklarımın rağmen hala kabul görmediğimi anladığımda dedim ki: Kâfirlere karşı cihat ederseniz güçlü bir ümmet olursunuz. Sizinle aynı bünyede, fikirde ve akılda olanlardan korkmazsınız. Cihatla ilgili ayetler okudum ve mücahitleri ahirette bekleyenlerden bahsettim. Bana cevapları cihada daha zamanın olduğunu ve beklenen Mehdi ortaya çıktığında sopaların tüfeklere ve toplara, kâfirlerin silahları ise sopalara döneceğini söylediler. Şimdi cihat ederlerse, düşmanın silahları olduğundan onları ölümün bekliyor olacağını çünkü Allah (Ellerinize tehlikeye atmayın) demiştir. Ben onlara Ey cahiller ulemalarınız bu ayeti size böyle mi anlattılar diye sordum. Cihadı, dini, vatanı ve canları korumayı bırakmak demek değildir.¹⁸⁸

Bu ayet, kendinizi ve vatanınızı kâfirlerin eline bırakın demiyor. Allah yüce kitabında sevmesek bile cihadın bize farz olduğunu söylüyor. Aynı zamanda dünyayı ve ahireti kazanmak isteyenlerin Allah yolunda cihat etmeleri gerektiğini de, düşman topluluğunu izlemekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar ve Ey peygamber, müminleri savaşmaya çağır. Bu ayetleri duyduysanız ulemanın söyledikleri safsataya nasıl inanırsınız diye sordum. Ancak buna rağmen ikna olmadılar. Hatta bazı hainler beni İngilizlere ifşa edip tutuklanmam gerektiğini söylediler. Ojas adındaki hain bu hikâyeyi

¹⁸⁷ Jama Ömer İse, *Taariikhdi Daraawishta iyo Sayid Maxamed Abdille Xasan*, s. 65.

¹⁸⁸ Jâma Ömer İse, *Târîhu's-Sûmâl fi'l-Usûri'l-Vustâ ve'l-Hadise*, s.114.

anlatmak karşılığında ücret almıştı. Cihada İngiliz hükümetinin merkezi sayılan Berbera'da başladık. Şehirlerden uzak olan kabilelerin yanına gittim.¹⁸⁹

Onlar Kur'an'dan ve hadisten etkilendiler. Elimde büyük bir güç olmadan işgalcilere karşı mücadele edemeyeceğimi anlamıştım. Sadece vaaz verip güç elde etmemek işe yaramazdı. Hutbelerle ve vaazla Somalili kabileleri tembelliği ve şüpheyi bırakmaya ve bir araya gelip korkusuzca ve cesurca ilerlemeye, teslim olmayı bırakmaya davet ettim. Birçok Somalili kabile etrafımda toplandı. Onların kalplerine vatan ve din aşkı ile kâfirlerin nefretini aşıladım. Hepsi etrafımda toplandı. Kur'an'ın ayetlerini iyice anladılar. Cihat etmeye ve dini, vatanı ve namusu korumaya söz verdiler. Okları, kılıçları, tüfekleri ve atları hazırlamaya başladılar. İşgalciler bunu öğrendiklerinde İngiliz hükümeti bizi gafil avlamak istemişti, ancak ve biz hazırlıklıydık. İşgalcilere yardımcı olan bir kabileye saldırdık ve Berbera limanına mal taşıyan develerine el koyduk. İşgalcilere ve onlara yardımcı olan bütün kabilelere cihadı ilan ettim. Somali'deki bütün kabileleri alenen karşı cihada davet ettim. Ülkenin her tarafına heyetler ve mektuplar gönderdim, İngiliz hükümetinden uzaklaşınca hazırlıklarımıza devam ettik. O sırada Habeşistan İngiliz hükümetiyle anlaşarak Harar üzerinden bize saldırdı. Habeşistan bazı kabileleri yenmeyi başarmıştı. Onların peşinden gittik ve aramızda Jigjiga savaşı çıktı. Aynı gün Somalili kabileler Dek'te bıraktığımız malımıza ve ailelerimize saldırdı. O kabileler İngiliz hükümeti tarafından gönderilmiş ve yardım almıştı ama buna rağmen biz onları yendik. Hazırlıksız olarak girdiğimiz iki savaş sonrası bazı kabileler Habeşistan kralı Menlic ile birlikte bize komplo kurdu. Amaçları bizim adamları tek seferde öldürmekti. Elli bin adam komplo kuran kabile liderleriyle birlikte yola çıkmıştı. Kurdukları plana göre biz onları bizden yana olan kabilelerden zannedecektik, ancak şansımız yaver gitti. Çünkü bazıları acele edip Abbas isimli bir adamımızı ikinci namazı kılarken öldürmüştü.¹⁹⁰

Böylece komplo açığa çıkmış oldu. O kabilelerden uzaklaşınca İngiliz hükümeti, Somalili kabilelerle birlikte kuzeyden bize saldırdı. Habeşistan ise diğer Somalili kabilelerle birlikte güneyden ve batıdan saldırdı. Doğuya doğru yola çıktık,

¹⁸⁹ Douglas Jardine, J., *The Mad Mullah of Somaliland*, London: Jenkins, 1923. Reprint. New York: Negro Universities Press, 1969 (one of the main sources of this article) , s. 81.

¹⁹⁰ Robert L. Hess, *The 'Mad Mullah' and Northern Somalia*, *The Journal of African History*, S. 5, pp. 415-433, 1964, s. 3.

çünkü hazırlıklarımız henüz bitmemişti. Orada da İtalya yandaşı olan Somalili kabileler İtalyan hükümetinin desteğiyle bize saldırdı. İşgalcilerin amacı etrafımızı sarmaktı. İngiliz hükümetini hedef almaya karar verdik çünkü bütün komploların kaynağı idi. Onunla savaştık ve yendik ancak kuşatma dört taraftan devam etti. İngiliz hükümetini yenmemiz durumunda herkesi yenmiş olacağımızı biliyordum. Bu nedenle zorlu mücadelemizi devam ettirmede kararlıydık. Onlara iki darbe vurmuştuk ve bunu azimle ve cesaretle yaptık. Bizden gördüklerinden dolayı İngilizler bana deli Seyyid Muhammed Abdullah Hassan lakabını takmıştı. Buna şaşırmadım, çünkü İngilizler daha öncede onunla savaşan herkese bu lakabı takıyordu. Çünkü tek adamın ona kafa tutmasına inanmazdı, hem de hiç silahları, mühimmatları ve paraları olmadan. Dervişler bana İngilizlerde yeri yakan bir silaha sahip olduğunu ve onunla bütün Somali'yi ve dervişleri yakacaklarını söylediler. Herkes korkuya kapılmıştı ve ben onları sakinleştirmek için böyle bir alet olsa bile sadece bizi yakmayacağını aynı zamanda bütün kâfirleri ve yardımcılarını da yakacağını anlattım.¹⁹¹

Onlar cehennemde yanacakken biz şehit olup cennete gidecektik. Sadece bize ait yerleri yakacağını düşünüyorsanız bunun olması mümkün değil ve o zaman biz yanan yerlerden yanmayan yerlere geçeriz. (Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık (şüphe) olanlar: "Allah ve Rasûlü'nün bize zafer vaat etmesi, meğer bizi aldatmak içinmiş!" diyorlardı.) Bunları bilirsek savaş sebeplerini anlayacağız. Somalili kabilelerle aramızda olan savaşlar bize ne kadar doğru yolda olduğumuzu ispat etti. Biz onlarla savaşmazsak mücadelemiz bir ay bile süremezdi. O zaman işgalciler bizi esir alırdı ve kâfirlerin idam sehpaları üzerinde yapardık. Birçok kez kabilelerden dervişlerden bağımsız olarak savaşmalarını istedim. Çünkü onlar üzerinde hâkimiyet kurmak istediğimizi sanmalarını istemiyordum. Her kabileye silah ve para vaat ettim. Bunu kabul eden tek bir kabile oldu, o da Biyomal kabilesidir. Diğer Somalili kabileler ise İtalyan orduları tarafından dağılmıştı. Biz kendimizi övmeye çalışmıyoruz. Kanımızı akıtan ve malımızı çalanlarla yaptığımız savaşları konuşmak istemiyoruz. Bizi ve girdiğimiz savaşları öğrenmek isteyen ve halka verdiğimiz nasihatleri duymak isteyen benden sonra yol gösterecek olan tarihi şiirlerime bakabilir. Son olarak Hak yolunda yürüyen, kâfirlere ve münafıklara karşı savaş açan, onlara yardım eden ve destek veren

¹⁹¹ Mohamet Farid Hajaj, s. 45.

herkese selam olsun. Allah'ın laneti ve gazabı da kâfirler ve vatanını satanların üzerine olsun.”¹⁹²

3.5. Somali Dervişler İslam Direnişi'nin İngilizler Tarafından Yıkılışı

Dervişler ordusuyla İngilizler arasındaki savaş yirmi beş yıl sürdü. Her iki tarafta büyük zararlara uğramıştı. İngiliz hükümeti savaşı kazanmak için İtalyan hükümetiyle görüşmeye başlamıştı. Tek amacı Somali'den büyük bir parçayı işgal etmektir. İtalya, Habeşistan ve Fransa da kalanı işgal edecekti. İngiltere, Baqor Osman ile Majeerteenya'da, Sultan Ali Yusuf ile Mudug ve Hobyo'da anlaşmıştı. Her bir devletten dervişleri yok etmek konusunda yardımcı olmasını istedi. Bütün ülkeler Seyyid Muhammed Abdullah Hasan'ı ve yandaşlarını alt etmek için savaş konusunda anlaşmıştı. Ocak 1919 tarihinde İngiltere, dervişleri yenmek için üç gruptan oluşan büyük bir orduyu gönderdi. Bir grup Laasqoray, diğeri Karin ve son grup Büro'ndan yola çıktı. Ayrıca savaş uçaklarını ve düzenli ordularını da seferber etmişti. Bu ordu, İngiltere'nin dervişlere karşı hazırlamış olduğu en büyük ordudur. Dervişlerin ordusu ise İngiltere'nin ordusu kadar güçlüydü. Dervişler yerlerini almışlardı. Sabah on buçukta büyük bir uğultu duyuldu. Gökyüzünde kartala benzeyen, büyük kanatları olan üç tane uçan cisim görüldü. Herkes büyük bir şaşkınlık içindeydi. Zira daha önce bu kadar büyük uçan ve kartala benzeyen nesnelere görmemişlerdi. Dervişler bu nesnelere ne olduğunu birbirine sormaya başladılar, cevabını bilmedikleri bu cisimler bombardıman uçakları idi. Birçok derviş bombardımanda şehit düşmüştü. Onlardan biri de büyük lider Âmirakule'ydi. Ancak buna rağmen azimlerinden hiç bir şey eksilmedi ve büyük bir mücadelenin içine girdiler. Tüfeklerle uçaklara ateş açtılar ve Ayl bölgesinde bir uçak düşürdüler.¹⁹³

Ertesi gün İngiliz güçleri dervişlerin merkezlerine saldırdılar. İngiliz komutan bütün dervişlere ateş açılma emrini verdi. Yoğun ateş altında savaş bütün bir gün sürdü. Dervişler için oldukça zor bir gündü ve Seyyid Muhammed Abdullah Hassan komutanlığında savaşı kaybettiler. İngiliz güçleri ilerlemeye başladı. Uçakları ise kaleleri bombardımana tâbi tutmuştu. İşgalciler görünüşte sadece mücahitlerin canlarını ve silahlarını yok etmek amacındaydı. Butunla birlikte işgalcilerin kadınlara, yaşlılara

¹⁹² Said S. Samatar, s.33.

¹⁹³ Jama Ömer İse, *Taariikhii Daraawiishta iyo Sayid Maxamed Abdille Xasan*, s.120.

ve çocuklara yaptıkları oldukça vahimdir. Dervişler ise her şeye rağmen tereddüt etmeden canlarını feda etmiştir.¹⁹⁴

3.5.1. Taleh Şehrinden Dervişlerin Çekilmesi(EK 3)

Büyük lider Muhammed Abdullah Hassan düşmanların dervişlere yaptıklarını öğrendiğinde akıllı bir taktikle daha fazla can kaybı yaşamamak için geri çekilme emrini verdi. Arkasından müstahkem kalelere sahip Taleh'e hareket etme talimatını verdi. Dervişler kalelerde saklanmak üzere Taleh'e doğru yola çıktılar. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan birkaç adamıyla şehre vardığında ondan önce gelen ordusunun İngilizler tarafından kuşatıldığını gördü. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ve adamları Salsala adlı kaleye sığındı. Düşman tarafından gelen yoğun bir ateş altındaydılar. Bunun üzerine komutan çekilme talimatı verdi ve kapılar açıldığında çekilme davulları çalmaya başladı.¹⁹⁵

Bu durum karşısında Dervişlerin vatanlarını savunmak için başka bir yer bulmaları gerekiyordu. Bu sebeple Şabelle nehrine doğru yola çıkıldı. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, yoğun düşman ateşi altında, büyük bir hızla harekete geçti. Yanında Osman Bos ve Muhammed Abdullah Hassan'ın iki kız kardeşi Roh ve Jmad vardı. Düşmanın takibine rağmen kurtulmayı başardılar. Bu arada Seyyid Muhammed Abdullah Hassan esir düşmektense ölmeyi tercih ettiğinden düşmanın yaklaşması durumunda dervişlerinden kendisini öldürmelerini istedi. Burqoble¹⁹⁶ Lasanud'e 72 km uzaklıktaki su kuyusuna ulaştığında iki yüz dervişle karşılaştı ve birlikte Hud'a doğruyla devam ettiler. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ve beraberindekiler üç gün boyunca ormanda saklandılar. Bu sürede açlıktan ölme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Ormanda saklandıkları dönemde saklanırken Seyyid Muhammed Abdullah Hassan Muhammed Abdullah'ın yedi oğlu, dayısı, ağabeyi Seyit'in ve bazı komutanlarının öldürüldükleri haberini aldı. Bu haber üzerine çadırından ayrıлып Nekal ile Hud arasındaki bir dağa çıkmış ve yüksek sesle şöyle feryat

¹⁹⁴ Said S. Samatar, s.33.

¹⁹⁵ Abdullah Ömer Nur, s.135.

¹⁹⁶ Hamdi Seyid Sâlim, s.60.

etmiştir: “Vatanımı kâfirlerden koruyamadım. Vatanını koruyamayana yazıklar olsun. Sana selam olsun Nekal.”¹⁹⁷

Daha sonra dağdan inip Dama’ya doğru yola çıktı. Arkasında beş yüze yakın derviş vardı. Hepsi kalelerden çıkıp aileleriyle peşine düşmüştü. Yanlarına aldıkları yiyecek azdı ve günde ancak bir öğün yiyorlardı. Durum vahim hale geldiğinde atları ve ağaç yapraklarını yemeye başladılar. Buna rağmen azimlerinden hiçbir şey kaybetmediler ve yeniden savaşmaya kararlıydılar. Dama kalesine ulaştıklarında yiyecek buldular ve bir gece orada kaldılar. Ertesi gün düşmanın kendilerine yetişmemesi için gece gündüz yürüyerek Jilad’a ulaşmaya çalıştılar. Vartir’e ulaştıklarında Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, geleceklerini söylemek ve hazırlık yapmaları için önden bir grup gönderdi. Herkes tarafından sevinçle karşılanmıştı. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan orada iki gün kaldıktan sonra yola çıkıp Vartir’e yakın olan Aferaduva su kuyusuna ulaştı. Birkaç gün orada kaldıktan sonra Şinile’ye vardı. Orada yandaşı olan komutanlarla bir araya geldi. Yandaşların yanında bin deve, bin inek ve iki bin koyun vardı.¹⁹⁸

Yoksulluktan sonra zengin olmuşlardı. Yağmurlarla birlikte tarlaları ekme fırsatı bulmuşlardı. Büyük mahsuller elde ederek feraha çıkmışlardı. Şinile’de yedi ay kaldılar. Ardından İmiye’ye geçip Şabele nehrine yakın bir bölgede konakladılar. Burada bir kale inşa ettiler. Bu kale dervişlerin inşa ettiği son kaledir. Burada Seyyid Muhammed Abdullah Hassan’ın sağlığı kötüye gitmiş ve 1920 yılında vefat etmiştir. Dervişler, İngilizlerin ulaşamaması için onu İmiye’de bilinmeyen bir yere defnetti. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan öldükten sonra ordusu ve taraftarları ülkenin değişik yerlerine dağıldılar. Bazıları, ailelerine zarar gelmemesi adına Habeş hükümetine teslim oldu.¹⁹⁹

Böylece Somali halkının yaşadığı ve dervişlerin muazzam fedakârlıklar yaptığı en büyük mücadele dönemi kapanmış oldu. İtalya, İngiltere, Fransa ve Habeşistan işgalcilerle aynı güçte olmamalarına rağmen büyük bir cesaret örneği sunmuşlardı. 1920 yılından sonra İngiliz hükümeti yeniden kuzey bölgeyi işgal etti. Dervişlerin mücadelesi

¹⁹⁷ Abdurahman Taviil, s. 25.

¹⁹⁸ Ahmed Jamala Muhammed, s.164.

¹⁹⁹ Hamdi Es-Seyit Sâlim, s. 261.

halkın içinde derin bir yara bırakmıştır. Nitekim İngiliz bir tarihçi Seyyid Muhammed Abdullah Hassan için “ Her zaman halkın kalbinde vatansever, cesur ve sonsuz lider olarak yaşayacaktır” ifadesini kullanmaktadır²⁰⁰.

3.5.2. Dervişlerin Yenilgisi

Dervişler, İngiltere, İtalya ve Habeşistan gibi ülkelerle bazen yirmi bir gün süren savaşları kazandıktan sonra İngiltere'nin ilk kez uçak kullanmasıyla yenilmişti. İngiltere'nin savaşı kazanmasında rol oynayan diğer faktörler Almanya ve Osmanlıların birinci dünya savaşında yenilmesiydi. Böylece dervişleri yenmek için zamanları oldu ve bütün silahlarını kullanma fırsatı bulmuştu. Bu şekilde Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'a karşı büyük bir saldırı yapmıştı. İngiltere Laskara, Kerin ve Berva üzerinden kuşatma yaparak ilk defa saldırıda uçakları ve mikrop (biyolojik) silahını kullanmıştı. Durumun kötüleşmesine ve dervişlerin yenilmesine sebep olan diğer faktörlerden biri bölgedeki askeri ve siyasi durumda yaşanan büyük değişikliklerdir.²⁰¹ Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Bazı Somalili dervişlerin hain ve Muhammed Abdullah Hassan'a karşı olduğu iddiasıyla ve emin olunmadan diğer dervişler tarafından öldürülmesi. Düşmanların bunu kullanarak halkta nefret duygularını körüklemeleri. Bu durum nedeniyle iki gelişme yaşanmıştır. Bunlar;

a. Düşmana yakın olan hainler Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'a karşı din adamlarını kullanarak onun aleyhine fetvalar çıkarmalarına ve halkın ona karşı kışkırtılmasına neden oldular.

b. Bazı şeyhlerin Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'a desteği kesmesiyle Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın ünü azaldı.

2. Uçakların yanında, mikrop ve zehir gibi biyolojik ve kimyasal silahların dervişlere karşı kullanılması.

3. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan halkı dine davet ederken Sâlihiye tarikatını kullanması bir hataydı. Bunu Seyyid Muhammed Abdullah Hassan

²⁰⁰ Jama Ömer İse, *Taariikhdi Daraawiishta iyo Sayid Maxamed Abdille Xasan*, s.125.

²⁰¹ Muhammed Ferid Hajaj, s. 55.

Muhammed Halef ile karşılaştığında anlamıştı. Muhammed Halef, Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın davetinden sonra halka seslenerek: “Eğer Seyyid Muhammed Abdullah Hassan Somali halkını milliyetçilik veya İslam dini esasına göre cihada davet ediyorsa bu davete ilk icabet eden ben olurum. Ancak Sâlihiye tarikatına göre davet ediyorsa ben bunu kabul edemem. Çünkü ben Kadiri tarikatına mensubum” dedi. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan, Halef'e elçi gönderdiğinde olumlu cevap onu imansızlıkla suçlamıştı. Onun davetini kabul etmeyen herkes ne kadar dindar olursa olsun onun gözünde inkârcı hale geliyordu.²⁰²

4. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan'ın açık olan Nugal bölgesini merkez olarak kullanması ve onu İngiltere'ye karşı mücadele yeri olarak görmesi iyi bir adım değildi. Habeşistan tarafından işgal edilen topraklar Nugal'dan daha uygundu. Ayrıca Habeşlerin o bölgedeki hâkimiyeti uzun bir süredir devam ediyordu. Sadece iki üç yılda bir ahaliden haraç toplanırdı. Habeşistan'a karşı mücadele etmek İngiltere'ye karşı olan mücadeleden daha kolaydı.

5. Almanya ve Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve müttefik olan Habeş Basufi'nin tahttan indirilmesi İngiltere'nin dervişleri yenmesine yardımcı olan bir faktördü.

6. Erken dönemde bazı kabile liderleriyle karşı karşıya gelmeleri ve onları tanımamaları o liderlerin dervişleri yetkilerini ele geçirmeye çalışan birileri olarak görmelerine neden olmuştur.

7. Dervişlerin birlikte mücadele etmeyi kabul etmeyen kabilelere sert davranması.

8. Uluslararası durumdan dolayı bütün işgalci ülkelerin üstlerine gelmesi.

9. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ve adamları hakkında söylentilerin çıkarılması.

10. Dervişlere karşı olan kabilelerin İngiltere tarafından silahlandırılması.

11. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan adına fetvalar çıkarılması.

²⁰² Muhammed İbrahim Abdi, s.102.

12. Seyyid Muhammed'in kendine halife tayin etmemesi ve bunun sonucunda mücadelenin devam etmeyip sona ermesi.²⁰³

3.5.3. Seyyid Muhammed'in Ölümü ve Dervişlerin Durumu

1920'lerde derviş hareketinin ileri gelenleri düşmana karşı korunmak için İmey'de bir kale yapılmasına karar verdiler ve hemen kısa süre içinde çalışmalara başladılar. Bu kalenin inşaatında Muhammed Abdullah'ın da büyük katkıları olmuştur. Rivayetlere göre bu kalenin inşaatı sırasında Muhammed Abdullah Hassan rahatsızlandı ve kısa süreliğine istirahatata çekildi. Fakat durumu gittikçe daha kötüye gitmeye başladı. Bunun üzerine Seyyid Muhammed eşleri ve iki kız kardeşini çağırıp onları sağlığı hakkında görüşmüştür. Aynı şekilde hareketin ileri gelenlerden biri olan Abshir Dhoorre ile de görüşmüş ve durumunun daha da ağırlaştığını ifade ederek hareketin başına geçip idareyi ele almasını istemiştir.²⁰⁴

23.11.1920 tarihinde Seyyid Muhammed Abdullah Hassan altı gün süren rahatsızlığının sonunda vefat etmiştir. Vefatı sırasında yanında Abshir Dhoore vardı ve Abshir, Muhammed'in vefatının saklı tutulmasını istemiştir. Arkasından hareketin ileri gelenleri (sadex) bir araya gelip durumu ele almışlar ve nâşının inşaatı devam eden kalenin içine defnedilmesine karar vermişlerdir.²⁰⁵

Seyyid Muhammed'in vefatından sonra Dervişler dağılmıştır. Bazısı sağlıksız hayat şartları sebebiyle ölmüştür. Hayatta kalanların bir kısmı sömürgecilere teslim olmuş, bir kısmı da halkın arasına katılmıştır. Taleh yenilgisi ve Dervişlerin lideri Muhammed Abdullah Hassan'ın ölümüyle birlikte işgalci İngiliz güçlerine ve destekçilerine karşı gösterilen direniş ve mücadele sona ermiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak İngiltere tekrar ülkenin kuzey kısmını işgal imkânını elde etmiştir.

²⁰³ Ahmed Jumâle Muhammed, “Devru'l- Ūlamâ'u Cenûbi's-Sûmâl Fi'd-Dâve el-İslâmiyye 1889 – 1941”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Umu Durman Üniversitesi, 2008, s. 133.

²⁰⁴ Jama Ömer İse, Taariikhii Draawiishta iyo Sayid Maxamad Cabdille Xasan (1895-1920), s. 365.

²⁰⁵ Jama Ömer İse, Taariikhii Daraawiishta iyo Sayid Maxamed Abdille Xasan, s. 355.

SONUÇ

19.yy.ın sonlarından itibaren Avrupalı sömürgecilerin Somali topraklarına saldırıları başladı. 1884'te İngiltere Kuzey Somali'yi ele geçirdi. 1887'de İtalyalılar Güney Somali'yi ele geçirdiler. Genel olarak baktığımızda sömürge direnişleri Somali'yi beş parçaya ayırdılar. Bunların ikisini İngiltere alırken, kalan üç kısmı ise Fransa, İtalya ve Etiyopya kendi aralarında paylaştılar Somalili halkı bu parçalanma ve sonrasında başlayan sömürgeleştirme çalışmalarına karşı savaştılar. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan İngiltere'ye karşı uzun bir mücadele sürdürdü. Seyyid Muhammed Abdullah Hassan liderliğinde 1899'dan 1921'e kadar, Derviş Direniş ile İngiltere ordusu arasında yoğun savaş oldu. Dervişler de çok büyük hamleler düzenlediler, budan dolayı İngiltere asker sayısını artırdı. Buna karşı Derviş hareketi daha güç kazandı, Sömürgecilere karşı saldırılar yüz yüze oldu.

Dervişlerin büyük hamlesinin birinde İngiltere Ordusu'nun başkomutanı Cofil'i öldürüldü. Bunun neticesinde İngilizler o bölgelerden geri çekildiler, Dervişler de o bölgeleri ele geçirdiler. Cofil'i öldürülen savaşı İngiltereliler kayıp etti ve Ordu'yu büyük bir hayal kırıklığı yarattı. bu savaştan sonra Sömürgeci İngiltere kayıp ettiği Şehirler geri almak için büyük hazırlıklar yaptı ve ilk defa savaş uçakları kullanmaya başladı. Büyük silahları ve silah sana yıları yok olan ve sadece atlar oklarla savaşan Derviş güçleri buna büyük bir darbe idi.

Bu dönemde Dervişlerin önemli ve Merkezi olan Taleh Şehri İngiltere tarafından 19-09-1919'de bombalandı ve Taleh Şehri Afrika ve Somali'nin uçakla bombalanan ilk Şehri oldu. Dervişler Tarafından öldürülen başkomutan Cofil'in intikamı peşini bırakmayan İngilizler, hava saldırıları devam ettirdiler. İngiltere hava hamlesinden sonra, derviş İslam direniş zayıflamaya başladı. Seyit Muhammed Abdullah Hassan ve bir kaç ordu komutanları ile bölgeden ayrılarak Etiyopya sömürgesine karşı Somali cephelere katıldı. Derviş İslam Direniş böylece giderek zayıfladılar.

Görüldüğü gibi İslam dini Somali'de Arap yarımadasından gelen tacir veya davetçi veya düşmandan kaçan muhacirler sayesinde olmuştur. Bu muhacirler halkın arasına karışmıştı. Somalilerden kız alıp vermişti. Somali ve Arap yarım adası arasındaki ilişkiler İslam'dan öncesine dayanır. O zamanlarda Somali büyük bir Ticari Arap imparatorluğuydu ve Arap yarım adası, Aden körfezi ve doğu Afrika'yı

kapsıyordu. Sakız, tütsü ve fildişi ticareti yapılıyordu. Araplar ticaretin tek aracısıydı. Somali'ye Pers, Yunan ve Roma medeniyetlerinin ürünlerini taşımıştı. Yeni din herkesi rızkın peşinde gitmeye davet ediyordu. Muhacirler İslam'ı yanlarında getirmişti. İslam dini kolay yayılmasını sağlayacak bir bölgede ortaya çıkmıştır. Kuzeyde Hristiyan Habeşistan, batıda putperest Jala vardı. İslam onlar tarafında hoş bir şekilde karşılanmamıştı. İslam dinine inanan Somaliler Afrika boynuzunda İslam'a davet etme görevini üstlenmişlerdi. Bu nedenle Davet edenler ile Habeşler arasında çatışmaların çıkması doğaldı. Bir süreliğine Habeşistan İslam'a karşı savaşacak zamanı bulamamıştı.

925-1255 yılları arasında Habeşistan tahtını ele geçiren Yahudiler ile Hristiyanlar arasında kanlı bir savaşın çıkması. Habeşistan'da siyasi düzen ve güçlü hükümetin olmaması. Her bir emirliğin başında farklı bir hâkimin olması. Bu nedenle adalete, eşitliğe ve özgürlüğe çağrı yapan ve o dönemde Habeşistan'da olan zulme karşı koyan İslami akıma karşı koyamaması. Alevi topluluk dergisinin 1350 H yılında yayınlanan Alevi bin Taher yazısında İslam ışığının Somali'de asla sönmeyeceğini ancak yine de ters esen rüzgâra karşı koyabilmesi için yağ desteğine ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Bütün bu faktörler İslam dininin beklenmedik bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Zelaye emirlikleri kurulmuştur ve bu emirlikler İslami olan ilk emirlikti. Habeşistan ile hep çatışma halindeydi. Bu emirlikler: 1. Ofat 2. Adel 3. Fatjar 4. Dovara 5. Bali 6. Dara 7. Şava 8. Hediye 9. Şarha.

Somali'nin stratejik konumu nedeniyle geçmişte ve günümüzde siyasi alanda büyük rol oynamasına neden olmuştur. Bu önemli konum zor günler yaşamasına ve parçalanmasına sebepti. Somali'nin jeopolitik konumu onun bölgesel ve uluslararası çatışmalara sahne olmasına neden olmuştur. Bunlar tarihi ve yeni çatışmalardır. 1854 yılından beri büyük ülkeler ülkedeki çatışmaları alevlendirmeye devam etmektedir. Bu ülkelerin başında İngiltere, Fransa ve İtalya'dır. Somali halkının soyu Ham sülalesine dayanmaktadır. Hz. Nuh'un çocukları olan Sam ve Ham'dır. Ham sülalesi Arap yarım adasının güney batısından gelmiştir. Bu sülale buğday tenli, ince dudaklı, kıvrıkcık saçlı, uzun kafalı, uzun yüzlü ve küçük burunludur. İklim açısından Somali ekvator hattının Kismayo şehrinden geçtiğinden Afrika'nın sıcak bölgelerinde yer almaktadır. Buna rağmen yıl boyunca ılık hava hâkimdir. Batı tarafın denizden yüksek olması, göl sayısının fazla olması, yağmurların yazın ve son baharda yağması ve Mogadişu körfezi

ile kıvııl denize bakması nedeniyle sıcaklık ortalaması 25 derecedir. Somaliler diğer ülkelerde olduğu gibi yazlık ve kışık kıyafetler kullanmamaktadır. İngiliz, İtalyan, Fransız ve Habeş işgalinin nedenini buradan da anlayabiliriz.

İşgal kavramı eski bir kavramdır. Dünya, Roma ve İskender imparatorlukları gibi işgalcilere şahit olmuştur ancak özellikle on dokuzuncu yılda ortaya çıkan Avrupalı işgalciler değişik yöntemlere ve hedeflere sahipti. İşgal: Güçlü bir ülkenin zayıf bir ülkeyi ele geçirmeye çalışıp doğal kaynaklarını ekonomik, sosyal ve kültürel alanda kullanmasıdır. Böylece işgalci ülke düzenli olarak işgal ettiği ülkeyi yağmalar. Aynı zamanda halkın onurunu kırar ve kültürel zenginliklerini yok edip kendi kültürünü dayatmaya çalışır.

BİBLİYOGARAFYA

- ÂMİR**, Abdulfattah Ömer, “*el-Lugatu’l-Arabiyye Fi Etiyobiye*”, *Dirase İfrikiye*, Mecelle, Merkez el-Buhûs ve’ d-Dirâsat el-İfrîkiye, S.28, Hartum, 2002, s. 74 -9.
- EI-ÂZÎM**, Ahmed “*Ekber Kâide Askeriyye Türkiye fi’l-Hâric – Fi’s-Sûmâl*”, El- Nâdî Ed-Devlî, <http://theinternational.club8.10.2017/>.
- ABDÎ**, Mohammed Ibrahim, *Muşkilatu es-Sûmal el-Ğarbî ve Esaruhâ âle’l-Âlâkât el-Arabiyye’l-İfrîkiyye*, 1bk, Kahire, 2010.
- ABDULLAHÎ**, Abdurahman (Baadiyow) . *Making sense of Somali History*, Publishers Ltd St James House 13 Kensington Square, London, 2017.
- ABDULHALÎM**, Recep, *el-Urûbatu ve’l-İslâm fi şarki İfrîkiyye min Zuhûri’l-İslâmi ve Kudûmu’l-Burtugâliyyin*, Daru’n-Nahda el-Arabiyye, Kahire, 1985.
- , *el-Alâkatu’s-Siyâsiyye beyne Müslimî’z-Zeyla ve’n-Nesâre’l-Habeşe fi’l-Usûri’l-Vusta*, Daru’n-Nahda el-Arabiyye, Kahira 1985.
- ABDURAZAK**, Ali, “*Why Turkey remains Somalia’s greatest friend*”, Goobjoog News, <https://goobjoog.com/english.8.10.2017/>.
- AKLIN**, Durmuş, “*Somali’de Berbera Limanı ve Osmanlı Devleti’nin Bölge Üzerindeki İddiaları (1839-1894)*”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.1, 2014, S. 1 – 35, Denizli, 2014.
- ALEXANDER**, Stanhope Cobbe, *Awarded a Victoria Cross for His Actions at Erego* 1902.
- ALÎ**, Muhammed Hüseyin, *es-Sakâfatu’l-Arabiyye ve Devruhâ fi’s-Sûmâl – Dirâse Tarihiyye –*, bs1, Daru’l-Fikir el-Arabiye, Kahire, 2011.
- ALÎ**, Abdurrahman, “*Turkey’s Foray into Africa” A New Humanitarian Power?*”, (*Insight Turkey*; Vol. 13, Issue. 4, 20. Ankara, 2017.
- , “*El-İstismarat el-Türkiye fi’s-Sûmâl*”, Merkez Mogadişu Lil-Buhûs ve’ d-Dirâsat *Tarih* <http://mogadishucenter.com>, 25 Aralık, 2018/, *Erişim tarihi*, 8 Nisan 2018.
- , “*Vusul Firak Tibbiye Devliye ve İmdâdât Limüsâadât dahâyâ Tefcîri’s-Sûmâlmal*” *Kirât İfrîkiyye*, <https://www.qiraatafrican.com17.10.2017/>, *Erişim tarihi*, 2 Nisan 2018.
- , “*El-Nufuz el-Askeri el-Turki fil Mantika el-Arabiye*” <https://elbadil-pss.org.11.7.2017/>.

Ali Şire Muhammed, "Sultan of Warsengeli " , <https://www.bbc.com/somali>, Erişim Tarihi, 22 Ocak 2019.

AYDARÛS, Muhammed, *Buğyetu'l-Âmâl fi Tarihi's-Sûmâl*, 1. bsk, Matba'tu's-Selâm, Mogadishu, 1954.

EL-BERDÂLÎ, Adam Said, *el-Manâratu'l-Hâdiyye İlâ Tarih İmâratu Bârdere el-İslâmiye*, Duru'z-Zeyla, Baydava, 2015.

EL-CEMEL, Şavkı Ata'ullhi, "Tarihi's-Sûmâl el-Hadis el-Müâsır (1486 -1969)", *el-Mashu's-Şâmil licamhuriyyeti's-Sûmâl ed-Dimukurâdiyye*, 1. Bask, el-Munezemetu'l-Arabiyye Literbiyye ve's-Sakâfe ve'l-Ulûm, Bağdat 1982.

EL-EMÎN, Abşir, *El-Mevki el-Cuğrafi fi's-Sûmâl ve Eseruhu fi bina'ihî's-Siyasi*, Ti'iz, 2005.

----, "İstihdâm'ul-Arâzi Fi haz Nerhi Şebele Fi Cumhûriyyeti's-Sûmâl ed-Dimukurâdiyye", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Câmaâtu El-İskenderiyye, İskenderiye, 1988.

FAKÎH, Arap, Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. Abdülkâdir, *Futûhu'l-Habaşa (Tuhfatu'z-Zeman)*, Kahire, 1974, Adan Hassan Adan ve Mohamed Abdullahi Rîraş tercümeleleri, Cibuti. 2008.

FARAH, Abdî Yusuf, *es-Sirâ' ed-Devli fi's-Sûmâl*, Hargaysa, 2007.

ĞAYSÎ, Fetih, *el-İslâm ve'l-Habeşe Abra't-Tarih*, Maktabatu'n-Nahda'l-Mısıriye, Kahire, 1969.

EI-ĞAZÎ, Ahmet b. İbrahim, " Somali Imam and General of the Sultanate of Adal", <https://www.bbc.com/somali19.5.2017>.

HÂRÛN, Ali Ahmed, *Usus el-Cuğrafiye es-Siyâsiye*, Daru'l-Fikiri'l-Arabî, 1. bsk. Kahire, 1998.

HACÎ, Abdulkadir Mahâsin, *el-Mesaletu's-Sûmâliye fi Kînya*, Dâru Halil, Liltabâ ve'n - Neşri, 1bk, Câmîatu İfrîkiye el-Âlemiyye, Hartûm 1988.

HAJAJ, Muhammed Ferid, *Safahât an Tarihi's-Sûmâl*, Daru'l-Maarif, Kahire, 1983.

EL-HAMEVÎ, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh, *Mucemü'l-Buldân*, Dâru İhyâ et-turâse el-Arabî, Beyrut, 1955.

HALÎL, Muhammed Abdulkâdir, “*Tensîku Muhtemel: Îrân ve’t-Tevcihât et-Türkiyye Nahve İfrîkiyâ*”, el-Mahad ed-Devlî Lidirâsâti’l-Îrâniyye, <https://rasanah-iiis.org.16.1.2018/>.

HARRÂZ, Es-seyyid Recep, *İfrîkiyyetu’s-Şarkiyye ve’l-İsti’mâr el-Orobî*, Daru’n-Nahda Al-Arabiye, Kahire,1987.

HASSAN, Muhammed Mahamûd, *Masâr İtifâkiyyetu’l-Kaide el-İmarâtiyye Fi Berbera*, el-Merkez ed-Dimukurâdî El-Arabî, <https://democraticac.demart2017/>.

HASHÎ, Yusuf İbrahim, *Somali’de Osmanlı Hâkimiyeti (1850-1916)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

EL-HATÎB, Ömer Mucâhit, “*Mâzâ Yanzür en-Nizâm es-Siyâsî es-Sûmâlî Bikiyâdeti Fermâjo Derâsatu Fi bâti’n-Nizâm ve Müadalât*”, Kirât İfrîkiyye, <https://www.giraatafrican.com12.12.2017/>.

EL-HİNDÎ, Abdulfatah Muhammed, *Tarihu’s-Sumâl, Dar’ul-Fikri’l-Arabî, Beyrut, 1996*

İSA, Jâma Ömer, *Tarihu’s-Sûmâl fi’l- Usûri’l-Vustâ ve’l-Hadîse*, Kahire,1965.

----, Taariikhdiî Daraawiishta iyo Sayid Mamaxed Cabdille Xasan, (1895 – 1920), Cibuti, 2005.

JAMA, Farah Mohamed, Garbaduubka isticmaarka, <https://www.bbc.com/somali> , Erişim tarihi.10 Haziran 2018.

JAMAL, Osman, “*Somalia and Turkey real rewards from mutually beneficial relationship*”, TRT World, 12-14 oct 2017, www.trtworld.com/opinion/somalia-and-turkey-reap-rewards-from-mutually-beneficialrelationship-11296.4/10/2017.

J. JARDİNE, Douglas, *The Mad Mullah of Somaliland*, London: Jenkins, 1923. Reprint. New York: Negro Universities Press, 1969 (one of the main sources of this article).

JOHN, Spencer Termengham, *Islam in Ethiopia*, Oxford: Oxford University Press, London, 1952.

----, *el-İslâm fi Şarki İfrîkiyâ*, Muhammed Atif tercümesi, Maktabatu’l-Engalo el-Misriyye, Kahire, 1973.

JUMÂLE, Ahmed Muhammed, “*Devru’l-Ûlamâ Cenûbu’s-Sûmâl Fi’d-Dâve el-İslâmiyye 1889 – 1941*”, Yayılmış Doktora tezi, Umu Durman Üniversitesi,2008.

- KAVAS**, Ahmet, “Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hâkimiyeti: “Kuzey Somali’de Zeylâ İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)”, İslami Araştırmalar Dergisi, 2001.
- İBN KESİR**, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1990.
- MÂH**, Ahmed Barhat, *Vesâik ani's-Sûmâl ve'l-Habeşe ve Eriterye*, Şirketu't-Tupcî, 2.B, Kahire, 1981.
- MAKKÎ**, Hasan, *es-Siyâsât es-Sakâfiyye fi's-Sûmâl el-Kebîr (Karni İfrîkiyâ)*, el-Merkez el-İslamî Al-İfrîkî, Hartûm, 1990.
- EL-MAKRÎZÎ**, Abû Muhammed b. Ali (Abû'l-Abâs), *el-İlmâmu biahbâri men biarzi'l-Habaşe min Mulûki'l-islâm*, Maktabatü't-Talif, Kahira, 1895.
- MAYOW**, Ahmed Enver, *Neylü'l-Âmâl fi Terâcumî Âlâmi's-Sûmâl*, Hartum, 2012.
- EL-MERZÛKÎ**, Abdu's-Sabûr , *Advâ ale's-Sûmâl*, 1bk, el-İfrikiyye ed-Devliye, Kahire, 2014.
- MERKEZ MOGADIŞU**, Lil-buhus ve'd-Dirasat, “*es-Siyâse el-İrâniye ve's-Siyâse et-Türkiye Ticâha İfrîkiyâ*”, www.new/home/com.qiraat,African.10/12/2018/15/05/019 .
- EL-MISRI**, Abdullah, *Hâdiru'l-Âlemi'l-İslâmî*, 11.bsk, Riyad, 1429.
- MUHAMED**, Taha, *Cuğrafiyetü'l-âlamî'l-Arabî*, el-Mektebetü'l-Angalo el-Mısriyye, bsk3, ,Kahire. 1985.
- MUTÂH**, Ali, “*al-İstismârat el-Türkiye fi's-Sûmâl*”, Merkez Mogadişu Lil-Buhûs ve'd-Dirâsât Tarih <http://mogadishucenter.com>, 25 Aralık, 2018/.
- , “*Türkiye ve's-Sûmâl yabhasâni sübülü Ta'zizi'l-Alâkât beyne'l-Beledeyni*”, Merkez Mogadişu Lil-Buhûs ve'd-Dirâsât <http://mogadishucenter.com>, 13 Şubat, 2018/.
- AN-NAKİRÎ**, Muhammed Abdullah, *İntişârü'l-İslâmi fi Şarkiyyi ifrikiyya ve Münâhadati'l-Ğarbi lahü*, Dârü'l-maarîf, Riyad, 1982.
- NUR**, Abdullah Ömer, *Mesîratu'l-İslâm fi's-Sûmâl el-Kabîr*, 1.bsk, Mogadişu, 2004.
- RÎRÂŞ**, Ahmed Abdullah, *Keşfu's-Sudûl an Tarihi's-Sûmâl ve Memâlikihimi's-Seb'a*, Mogadişu 1974.
- ORHONLU**, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1996.
- EL- ÖMERÎ**, Şihâbu'd-Dîn İbn Fazlullah, *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr*, Lübnan, 2010.

- SALAH**, Mohamed Osman, “*Kuzey Somali’de Osmanlı Hâkimiyeti (1559-1916)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2015.
- SÂLİM**, Hamdi Sayyid, *es-Sûmâl Kadîmen Ve Hadîsen*, Kahire, 1986.
- SAMATAR**, Said, *Oral Poetry and Somali Nationalism: The Case of Sayyid Mahammad Abdille Hasan*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982 (analyzes Mahammad Abdille's poetry and assesses his nationalist and literary contributions to the Somali heritage).
- SAYYİD**, Muhammed El-Mutasîm , *Duvel İslâmiyye fi şarki ifrîkiyyâ Harar ve’s-Sûmâl*, Kahire 1964.
- SÂLAH**, Mustafa , “*ed-Devr Et-Türkiyyî Fi İfrîkiyâ – İktisâd Yüharrîku’s-Siâsa*”, Merkez El- Bedîl Liltahîd ve’d-Derâsât El-İstîrâticîyye, <https://elbadil-pss.org/11.11.2017/>.
- ŞELEBÎ**, Ahmed, Mevsû’atu’t-Târîhi’l-İslâmî, 6.bsk, Kahire, 2000.
- ŞEYH AHMED**, Ali Ebu Bekir, *es-Sûmâl ve’l- Cudûr el-Masât er-Râhine*, Daru’l-Fikri el-Arabî, 1.bsk, Kahire, 2009.
- ŞEYH**, Abdi, *Divine Madness: Mohammed Abdulle Hassan (1856-1920)*, Zed Books Ltd, London, 1993.
- TÂHA**, Mehdi Adnan, *el-Âlâkât ed-Devliyye el-Muâsara*, 2.bsk, Tarablus, 1997.
- TAVÎL**, Abdurahman Osman, *es-Sûmâl Tarih ve Hadâra*, Matbatu Camhûriyyetu’s-Sûmâl, Mogadişu 1974.
- TURHAN**, Ali İbrahim, *el-İslâmu ve’l-Memâliki’l-İslâmiyyeti fi’l-Habeşa fi’l-Usûru’l-Vusta*, el-Mektebetü’l-Mısriyye, Kahire, 1986.
- THOMAS**, Schlüter, *Geological Atlas of Africa*, Springer Berlin Heidelberg New York, Nairobi, 2005
- YAHYA**, Celâl ve Mahammed Nasrı, *Muşkilatu’l- Karni’l-İfrîkî*, Daru’l-Maârif, Kahire, 1981.
- YAHYA**, Celâl, *et-Tenâfus ed-Devlî Fi’s-Sûmâl*, Daru’l-Maârif, Kahire, 1959.
- YUNUS**, Abdulmunim Muhammed, *Şühadâu’l-Horriyye fi kârîtu İfrîkiyâ*, 1bk, Kahire, 1962.
- , *es-Sûmâl Vatanen ve Şa’ban*, Daru’n-Nahda el-Mısriye, 1bsk, Kahire, 1962.
- YUSUF**, Halit Hasan, *Modern Diyalog*, S: 4651, Elmihvar: Tarih, Kültür ve Dillerde Araştırmalar ve Çalışmalar.

EKLER





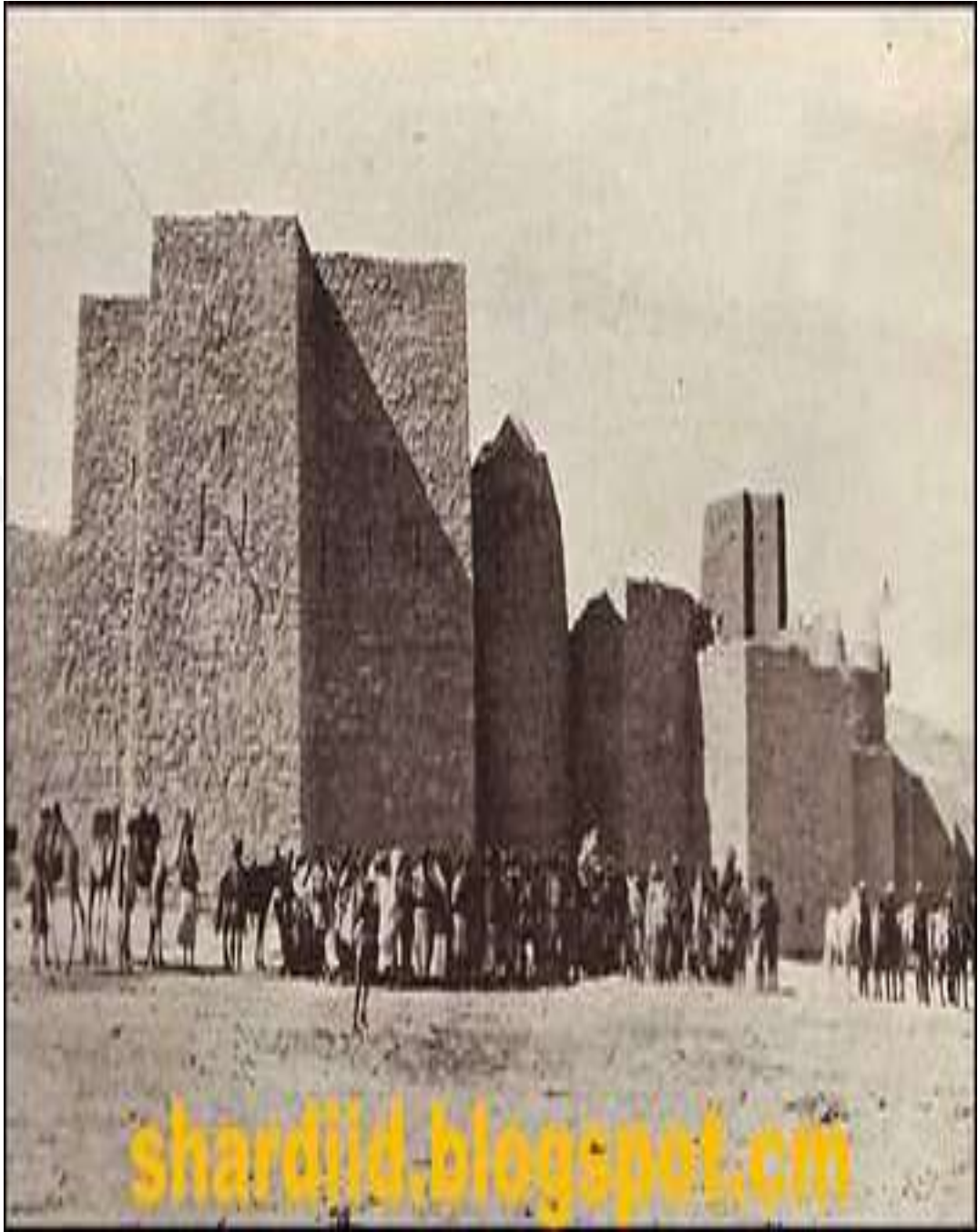
*Eebow geyiga oo dhan waa , nalaga guulaaye
 Waa noo gedleeyaan dadkii, gaalada ahaaye
 Eebow Giriig kolay ku tahay, nala gamuunneeye
 Go'na lagama qaadine dulmay, nagu gelaayaane
 Gabbaad kale hadday noo helaan, waan gam'i lahaaye
 Eebow waxay nagu garbeen, diinta soo gala e.*

SAYID MAXAMED CABDILLE XASAN

EK1 : SEYYID MUHAMMED ABDULLAH HASSAN'IN ŞIIRI



EK2 : SEYYID MUHAMMED ABDULLAH HASSAN'IN HEYKELI



EK3 : TALEH KALESİ



EK4: DERVİŞLER



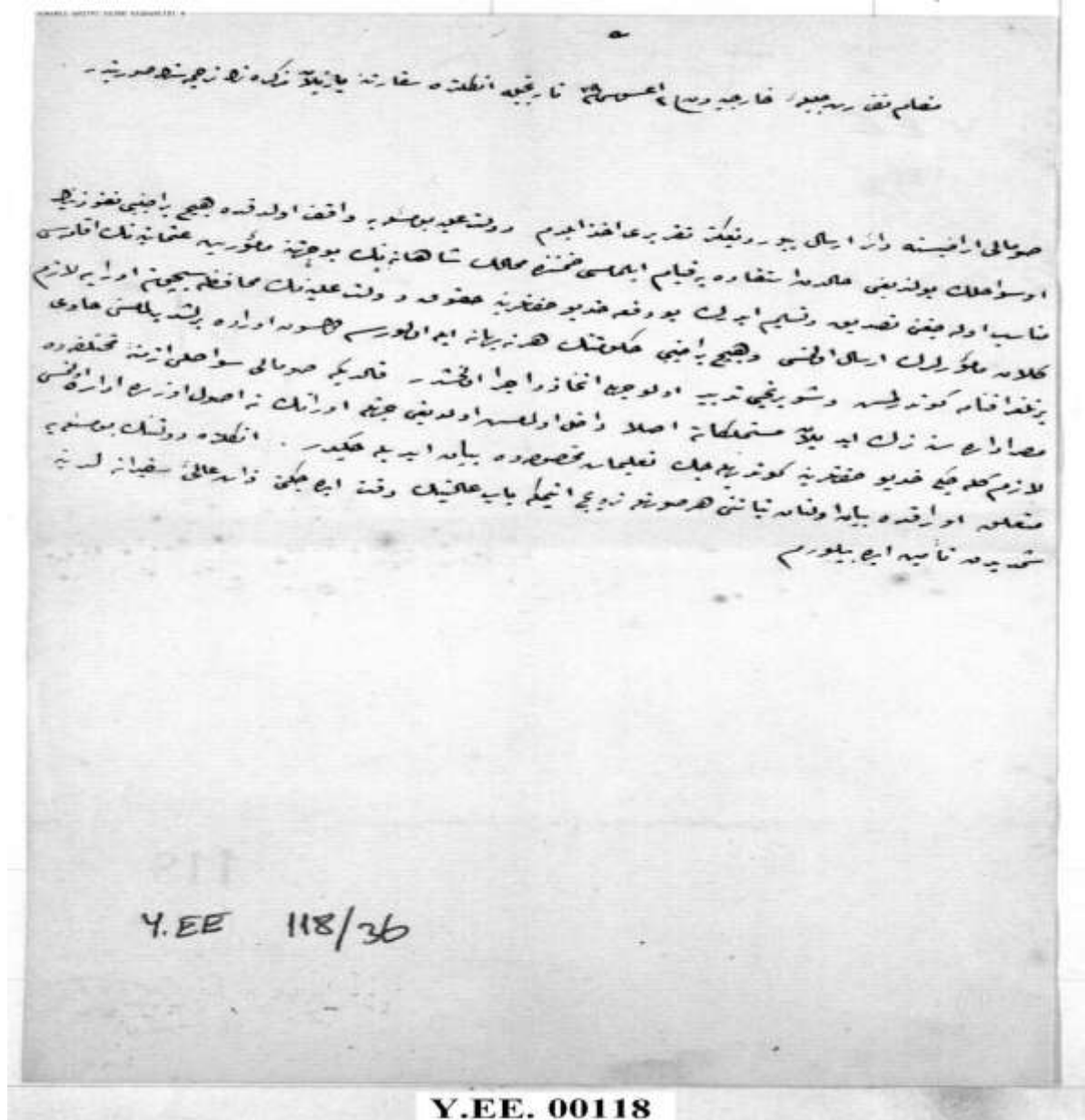
EK5 : DAAWAD KALESİ



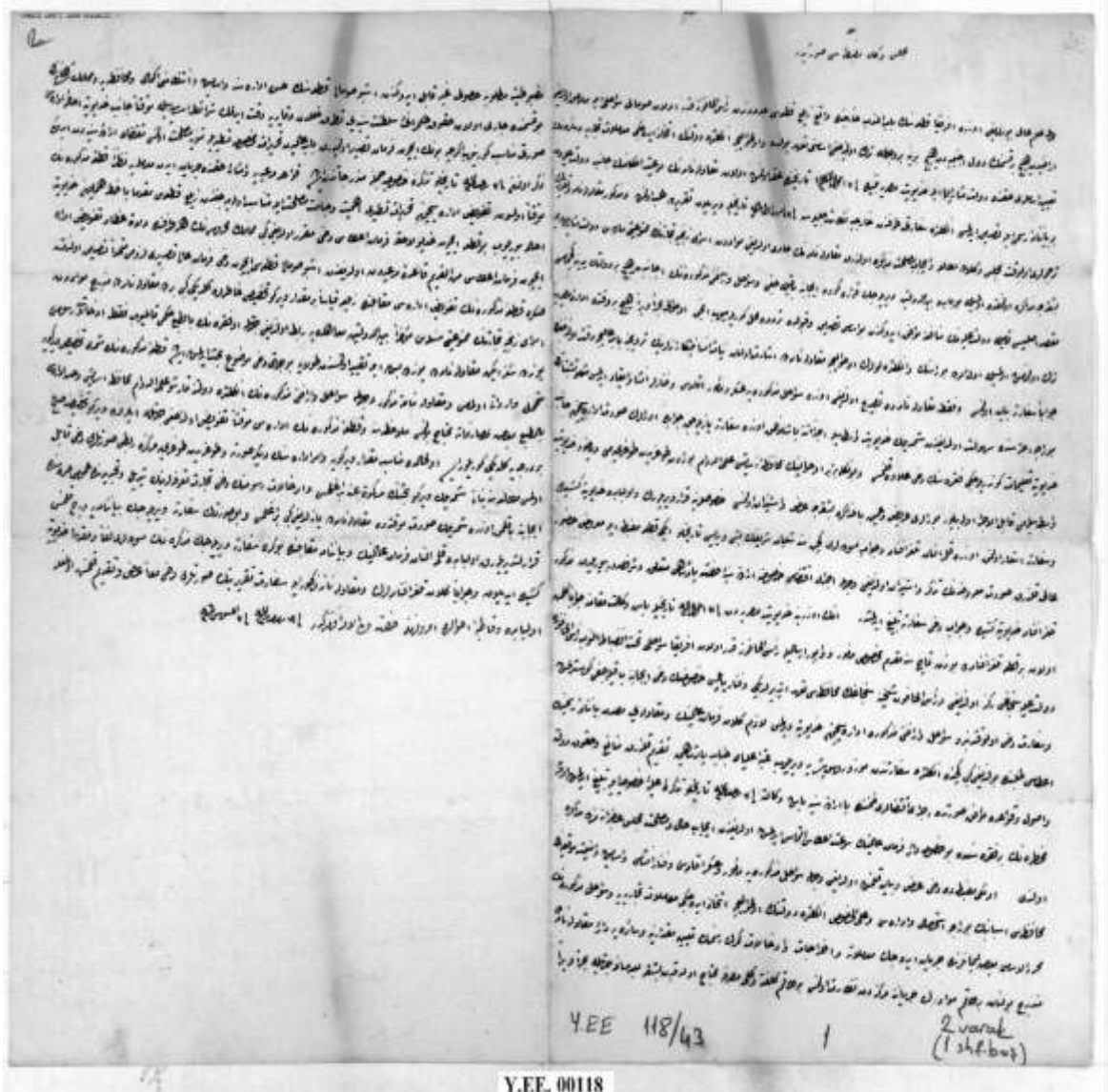
Y.EE.00116

D BOA.Ek6 :Y.EE,116/3, 12 Ca 1312 Zeyla Limanı civarında Somali mevkilerinin

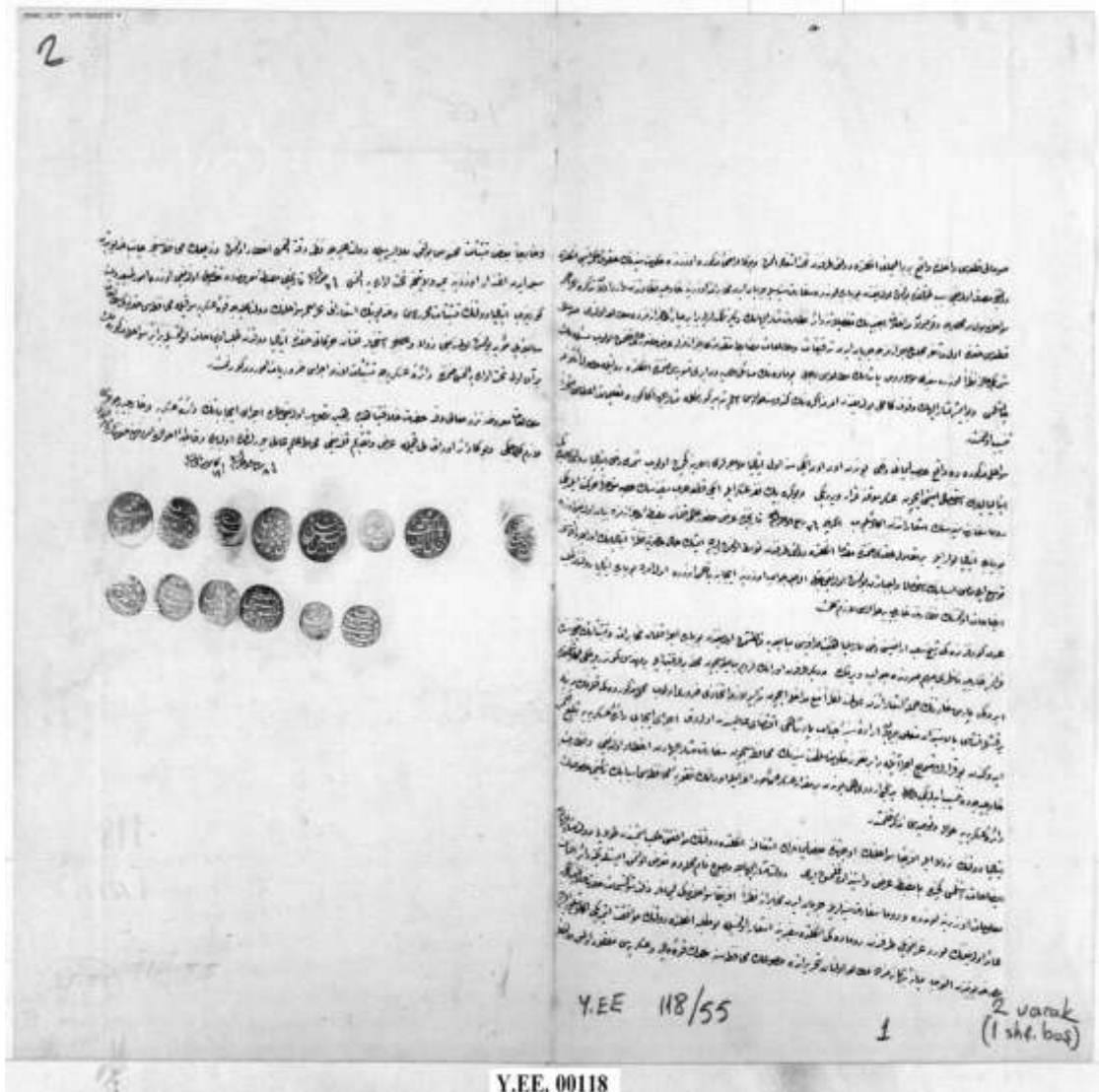
hangi devlete ait olduğuna dair Şakir Paşa'nın yazıları ve harita.



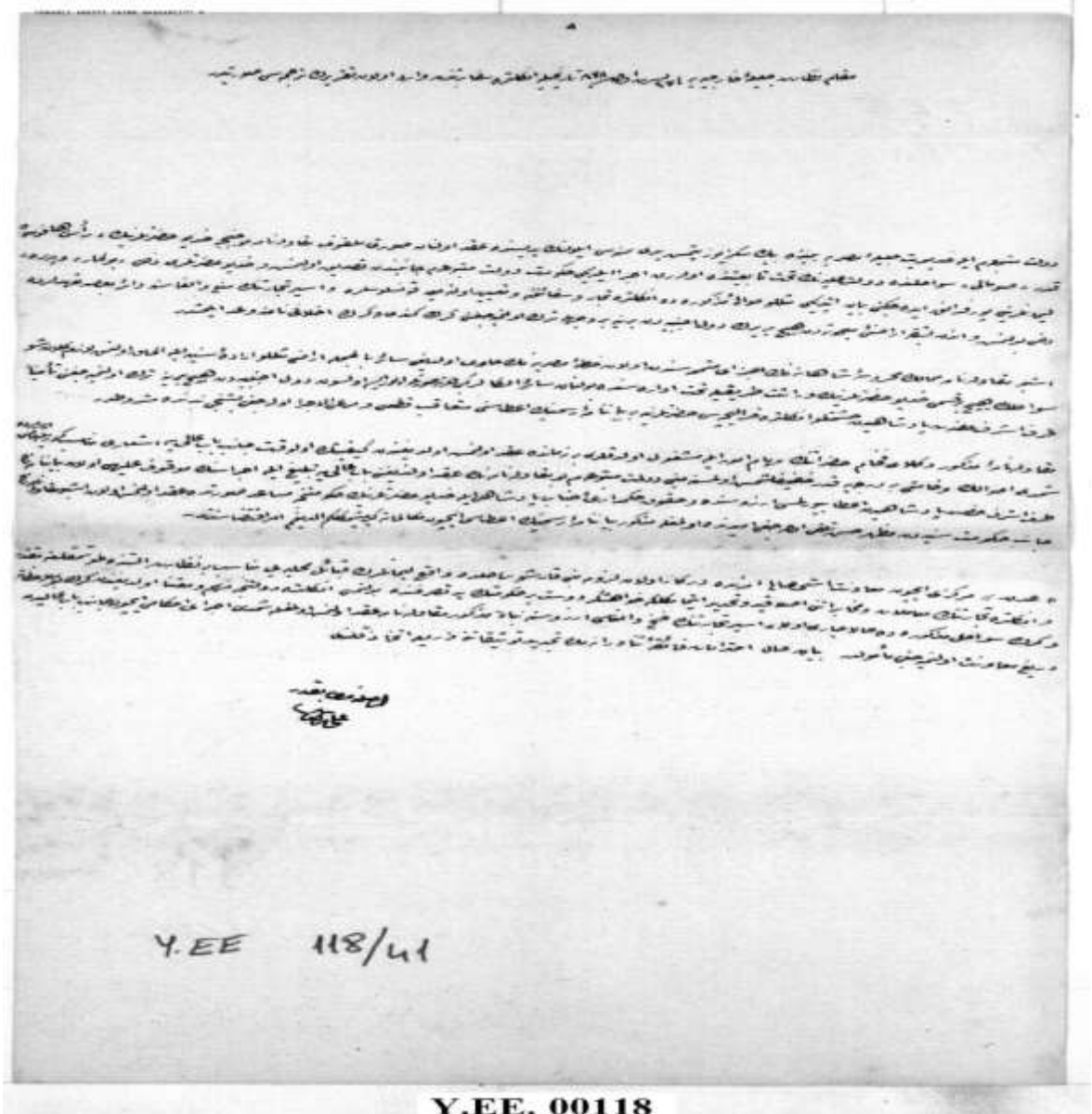
BOA. EK7 : Y. EE, 118/36, 13Ş 1296, Somali Kıtası'ndaki Osmanlı Devleti'nin hakimiyet hakkına hiç bir yabancı devletin müdahale edemeyeceği, oraların muhafazası için memurlar gönderilmesinin hidive bildirildiği ve ayrıca talimat gönderileceği hakkında Hariciye Nezareti'nin İngiltere Sefareti'ne yazdığı müzekkirenin tercümesi.



BOA.EK8 : 118/43, 13 N 1297, Zeyla hududundan Re'sü'l-Hâfûn'a kadar olan Somali sahillerinin Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde olduğu vesaireye dair Meclis-i Vükela mazbatası.



BOA.EK9 : Y..EE.. 118 55 2 Osmanlı Devleti'nin Somali Kıtası'ndaki hakimiyetinin mahafazası ve bu işin Mısır Meselesi'nden hariç tutulmak üzere İngilizlerle bir anlaşmaya varılması hakkında Meclis-i Vükelâ mazbatası ile bu mazbatanın takdim kılındığı.



BOA. EK10 : Y.EE, 118/41, 01 R 1295, Somali sahillerinde Osmanlı Devleti'nin hakimiyet hakkının İngiltere Hükümeti'nce tasdik edildiği ve bunun Mısır Hidivliği ile İngiltere arasında mukaveleye de derc edildiği hakkında Hariciye Nezareti'ne İngiltere Sefareti'nden gelen takririn tercüme sureti.

بدر کورکجه
باش کتات داریسی

تیکرنا سیرا حصاره حورتی

سیرا سیرا
۱۹۱

تبعه طوقیه - طوقیه - اداره حکومت سیرا سیرا حورتی
سرتقعه سیرا سیرا حورتی - طوقیه - اداره حکومت سیرا سیرا حورتی
وکلاره لردا لردا حورتی - طوقیه - اداره حکومت سیرا سیرا حورتی

برای حصاره کورکجه تیکرنا سیرا حورتی

تبعه طوقیه - طوقیه - اداره حکومت سیرا سیرا حورتی
سرتقعه سیرا سیرا حورتی - طوقیه - اداره حکومت سیرا سیرا حورتی
وکلاره لردا لردا حورتی - طوقیه - اداره حکومت سیرا سیرا حورتی
... (The rest of the handwritten text is a dense, illegible script, likely a continuation of the administrative or military report mentioned in the headers.)

Y.EE 118/62

1

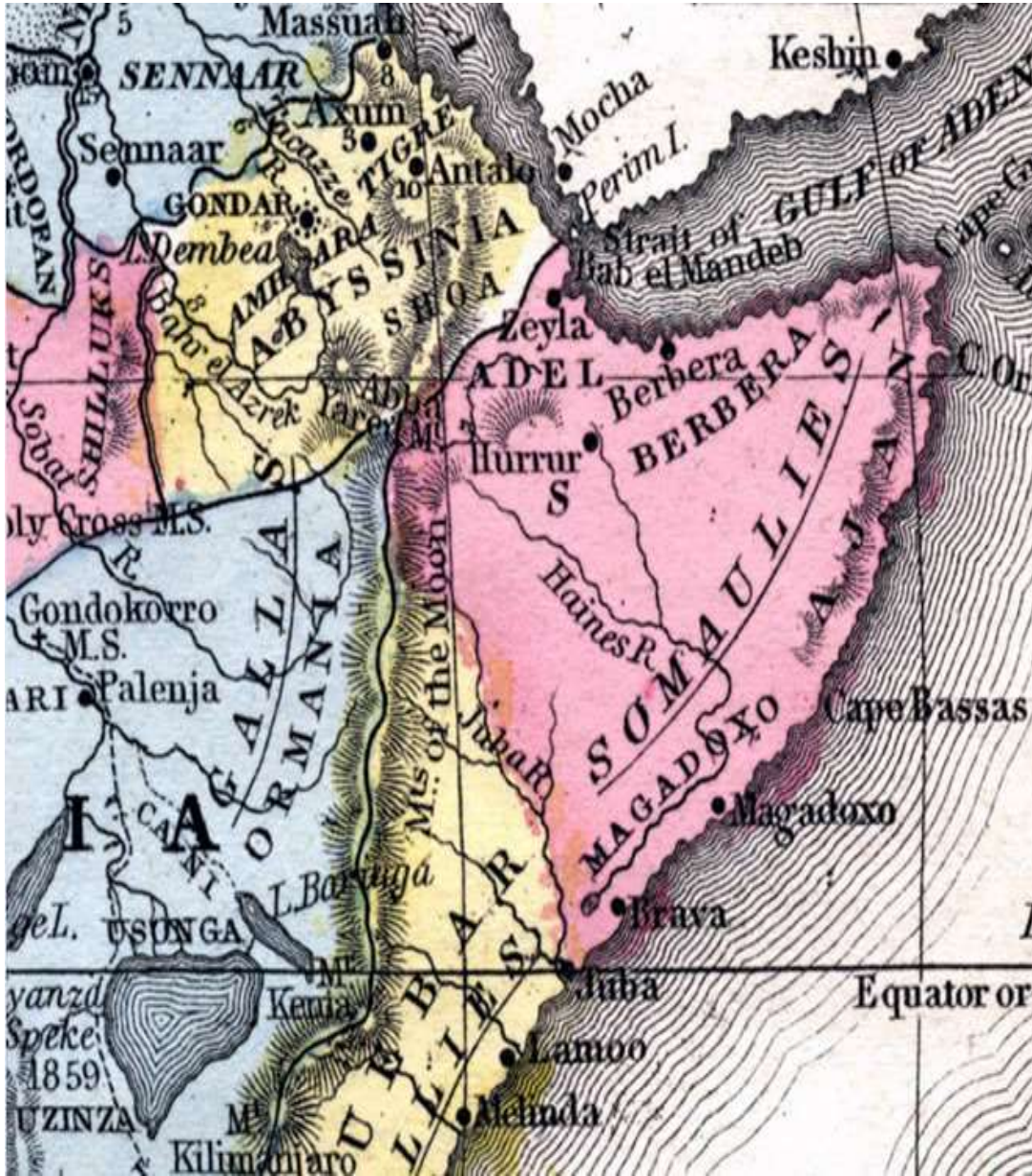
Y.EE. 00118

EK12 : MECLİS-İ MAHSUS-I VÜKELA MAZBATASI SURETİ 6 Nisan 1304 / 7 Nisan 1305 (Zeyla'nın Doğrudan Doğruya Hükümet İdaresine Bağlanmasına Dair)



EK13 : Sömürgecilik öncesi Somali Haritası.

https://en.wikipedia.org/wiki/Greater_Somalia#/media/File:Somali_map.jpg

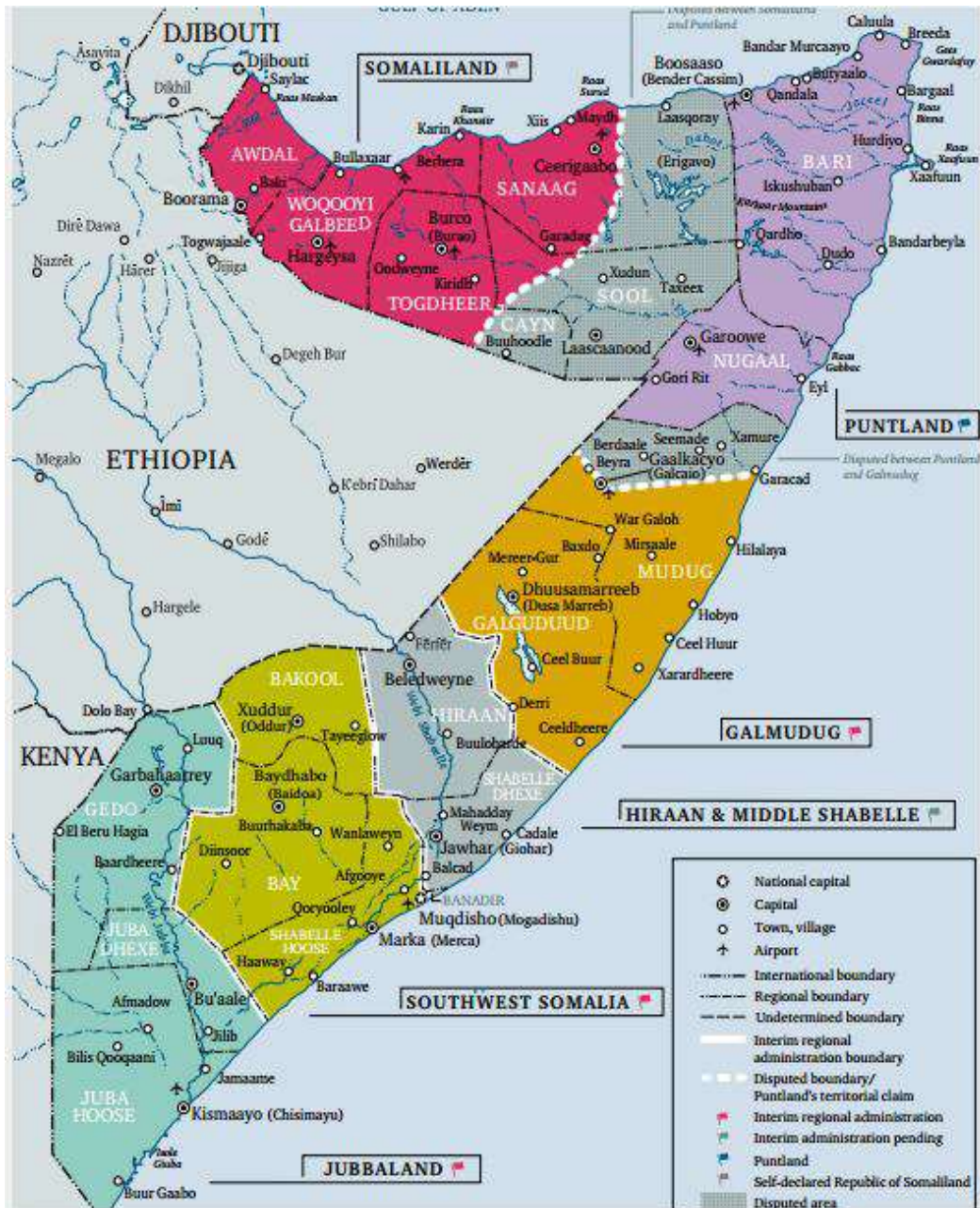


EK14 : Sömürgecilik öncesi Somali Haritası

https://en.wikipedia.org/wiki/Greater_Somalia#/media/File:Somali_map.jpg



EK15 : SULTANATE OF SOMALIA



EK17 : Somali'nin Jeopolitik haritası

<https://somalianewsroom.com/2015/10/23/update-somalia-discusses-next-steps-for-2016-elections> .